

Univerzita Karlova v Praze
Katedra pedagogické a školní psychologie Pedagogické fakulty

**Konfigurace faktorů ovlivňujících vznik
závislosti na omamných a psychotropních
látkách u mladistvých**

Diplomová práce

Autor: Tereza Brotánková

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Chrz, PhD.

Obor: Psychologie - Speciální pedagogika

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité
prameny jsem řádně citovala a uvedla.

V Praze 30.března 2006

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Vladimíru Chrzovi, PhD. za trpělivé vedení diplomové práce a podporu, kterou mi při tomto vedení projevovan. Děkuji za vstřícnost a ochotu všem mladistvým, kteří mi dovolili nahlédnout do svého života a tím umožnili vznik této práce. Děkuji též zaměstnancům všech ústavů, kteří mi poskytli cenné informace.

Abstrakt:

Tato práce pojednává o problematice mladistvých lidí, kteří mají problémy s drogami, kterým bylo soudem nařízené předběžné opatření nebo ústavní výchova. Cílem práce je zachycení konfigurace faktorů, které vedly k abúzu drog u šesti mladistvých. Dále poukazuje na možnosti a rizika intervence ze strany státních úřadů a institucí v případě výskytu poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji dítěte. Z metodologického hlediska se jedná o kvalitativní přístup, přičemž metodami získání dat bylo interview, práce s dokumenty a pozorování. Data byla analyzována prostřednictvím deskriptivního přístupu, metodou vytváření trsů a metodou vyhledávání a vyznačování vztahů. Interpretace dat probíhala ve třech fázích. První fáze postupovala od sebraných dat k vynoření základních kategorií a subkategorií analýzy, ve druhé fázi byl zachycen celek životních zkušeností mladistvých ve formě případových studií a ve třetí fázi byly případové studie diskutovány s existujícími „profily“ závislých jedinců na drogách.

Abstract:

This thesis concerns the problems of the juvenile drug-addicts, who were ordered preliminary ruling or undertaking in-patient treatment by the Court. The object of the thesis involves realization of the configuration of the factors, which has led to drug abuse by six juvenile persons. Furthermore, it points out the possibilities and risks of intervention from the state authorities and institutions in case of occurrence of behaviour disorder and negative phenomenons of the social development of a child. From the methodological point of view the matter concerns the qualitative approach whereby the methods of gaining of the data have involved interviews, work with the documents and observation. The data have been analyzed by means of descriptive approach, the method of creating of the tufts and the method of retrieval and distinguishing of the relationships. The interpretation has run in three phases. The first phase involved processing of the collected data in order to distinguish the basic categories and subcategories of the analysis, during the second phase the whole life-experience of the juvenile drug-addicts in the form of the case study has been performed, during the third phase the case studies are being discussed with the existing „Profiles“ of the drug-addicts.

Obsah

1. Úvod	8
2. Systém pedagogicko–psychologické a sociální péče	10
2.1. Sociálně – právní ochrana dítěte	10
2.2. Pedagogicko - psychologická poradna	11
2.3. Výchovný poradce, školní psycholog a školní speciální pedagog	12
2.4. Středisko výchovné péče	12
2.5. Dětské psychiatrické kliniky	13
2.6. Předběžné opatření ve výchově	14
2.7. Ústavní výchova	15
2.8. Ochranná výchova	15
2.9. Ochranná léčba	16
2.10. Diagnostický ústav	16
2.11. Dětský domov, Dětský domov se školou, Výchovný ústav pro mládež	17
2.12. Léčebná komunita	17
2.13. Vězení pro mládež	17
3. Charakteristiky výzkumného procesu	19
3.1. Metodologická východiska	19
3.2. Zkoumané osoby	20
3.3. Typ výzkumu	21
3.4. Metody získání dat	21
3.5. Data management	22
3.6. Metody analýzy	23
4. Analýza a interpretace dat	25
4.1. Celkový postup analýzy a interpretace	25
4.2. Identifikace jednotlivých kategorií a subkategorií	25
4.3. Specifika subkategorií	27
4.3.1. Kategorie rodina	28

4.3.2. Kategorie škola	29
4.3.3. Kategorie volný čas	31
4.3.4. Kategorie drogy	32
4.3.5. Kategorie plány, cíle, perspektivy	34
4.3.6. Kategorie hodnoty a přesvědčení	35
4.4. Analýza a interpretace v rámci případových studií	36
4.4.1. Iveta	36
4.4.2. Kateřina	48
4.4.3. Lenka	61
4.4.4. David	78
4.4.5. Milan	86
4.4.6. Radek	97
5. Faktory vzniku závislosti	107
5.1. Samostatné faktory	107
5.1.1. Rizikové faktory psychického vývoje	107
5.1.2. Společenské faktory	109
5.1.3. Rizikové a provokující faktory	110
5.1.4. Okolnosti zvyšující riziko zneužívání drog	111
5.2. Konfigurace faktorů	113
5.2.1. Typologické jednotky – „profily“	113
5.2.2. Profil „průměrné dítě“	115
5.2.3. Profil „výkonné dítě“	118
5.2.4. Profil „sociálka“	120
5.2.5. Profil „grázi“	123
5.2.6. Profil „za každou cenu šťastný“	126
5.2.7. Profil „prázdná a peníze“	129
5.2.8. Profil „automedikace“	132
6. Mladiství narkomani ve světle „profilů“	136
6.1. Iveta: „na pervitinu jsem taková normální, klidná“	137
6.2. Kateřina: „na všechno jsem se vykašlala a užívala si“	139
6.3. Lenka: „už v šestý třídě mi sháněla vejšku“	141
6.4. David: „já jsem si prostě nenechal nic líbit“	146

6.5. Milan: „já měl chut' odejít z tohodle světa“ 146

6.6. Radek: „akorát chyběl někdo, kdo by mě zkontroloval“ 148

7. Závěr 151

8. Literatura 154

1. Úvod

Výzkum, o němž v této práci pojednávám, je zakotven v přirozeném kontextu mé praxe odborné vychovatelky v Dětském diagnostickém ústavu a v Diagnostickém ústavu pro mládež. Podstatou mé práce v těchto ústavech bylo poznávání osobností dětí a odhalování příčin selhání dětí nebo jejich rodin do té míry, že byl nutný zásah soudu. Na základě výsledků tohoto pátrání jsme v týmu odborníků rozhodovali, jaká další cesta bude pro budoucnost dítěte nejlepší. Ve druhé kapitole své práce uvádím všechny možnosti intervencí ze strany státních úřadů a institucí v případě, že se u dítěte projeví poruchy chování nebo negativní jevy v sociálním vývoji. Kapitola je důležitá pro pochopení situací, ve kterých se respondenti výzkumu nacházeli.

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na mladistvé, kteří zneužívali omamné a psychotropní látky a kterým bylo v důsledku jejich rizikového chování soudem nařízené předběžné opatření nebo ústavní výchova. Pokusím se sledovat všechny okolnosti a rizikové faktory v životech mladistvých, které vedly k rozvinutí závislosti na omamných a psychotropních látkách.

O metodologických východiscích a charakteristice výzkumného postupu bude pojednávat třetí kapitola práce. Pro zkoumání jednotlivých oblastí života respondentů jsem zvolila v rámci kvalitativního přístupu případovou studii. Tento typ výzkumu jsem si vybrala proto, že umožňuje uchopit zkoumanou problematiku komplexním způsobem. Základem případové práce je totiž pochopení jedince, ale také porozumění rodině, komunitě, společnosti a kultuře (Matoušek 2003).

V souladu s „logikou“ kvalitativního výzkumu budu postupovat od sebraných dat směrem ke kategoriím analýzy. To znamená, že kategorie umožňující uchopit, jaké jsou faktory ovlivňující rizikové chování dětí, by měly určitým způsobem „vykrytalizovat“ až na základě sebraných dat. Zpracování získaných dat bude postupovat ve třech fázích. První fází bude výše naznačený postup od sebraných dat k identifikaci relevantních kategorií a subkategorií analýzy, které budu doplňovat informacemi z dokumentů. Ve druhé fázi se pokusím zachytit celek životních zkušeností a konfiguraci všech faktorů, které vedly ke zkušenosti s abúzem drog a to formou případových studií. To vše bude obsahem čtvrté kapitoly. Třetí fáze bude obsahem až šesté kapitoly, kde budu

vztahovat vytvořené kazuistiky k již existujícím „profilům“ drogově závislých lidí a dále je z tohoto pohledu zpracovávat.

Pro snadné pochopení třetí fáze zpracování dat, jí předchází pátá kapitola. V páté kapitole se pokusím přiblížit dva přístupy k faktorům vzniku závislosti, o kterých se můžeme dočíst v odborné literatuře. První přístup je zaměřen na faktory jakožto samostatné jednotky. Druhý přístup pracuje s různými konfiguracemi psychosociálních faktorů, které rozlišnými způsoby ovlivňují rizikové chování mládeže směrem k abúzu drog. Na základě opakujícího se scénáře a konfigurace faktorů, které vedly ke vzniku závislosti u určitého souboru lidí, byly vytvořeny tzv. „profily“ drogově závislých lidí. Existuje sedm různých „profilů“ a pro každý z nich je konfigurace identifikovaných rizikových psychosociálních faktorů, které zvyšují vulnerabilitu mladistvých k užívání drog, odlišná a specifická (Miovský 2002).

Tato práce vychází ze setkání s mladistvými, kteří jsou ohroženi drogami a z rozhovoru, který jsem s nimi vedla. Setkání pro mě bylo fascinující a obohacující. Dostalo se mi příležitosti vstoupit do intimního prostoru života mladistvých, do kterého mě s důvěrou pustili a ve kterém jsem se snažila chovat korektně a s porozuměním. Tuto příležitost se pokusím zprostředkovat ve své diplomové práci.

2. Systém pedagogicko – psychologické a sociální péče

Na začátku své práce bych chtěla přiblížit, jaké jsou možnosti intervence v síti sociální a pedagogicko – psychologické péče. Jinými slovy, soubor reprezentantů mého výzkumu tvoří šest mladistvých drogově závislých, kteří mají nařízené předběžné opatření nebo ústavní výchovu. Tomuto soudnímu zásahu ale většinou předcházelo několik jiných podob intervence. Např. respondent David byl od druhé třídy v péči Pedagogicko-psychologické poradny, později byl v péči Dětské psychiatrické léčebny a též absolvoval dobrovolný pobyt v Dětském diagnostickém ústavu, než mu byla nařízena ústavní výchova. Smyslem této kapitoly je podrobné seznámení s různými možnostmi intervence, ke kterým může (a v případě problémů by mělo) dojít. V kapitole č.4 si budeme moci podrobněji přečíst, jaká byla realita u jednotlivých respondentů, který zásah institucí byl přínosný a který kontraproduktivní a proč, co mu předcházelo a co následovalo. Již zde lze sledovat obrovskou variabilitu a rozdílnost v tom, který zásah je pro koho vhodný. Radek se po nařízení ústavní výchovy „probudil“ a začal abstinovat, Lenka se zatvrdila a začala „schválně“ fetovat ještě intenzivněji, aby se pomstila matce.

2.1. Sociálně – právní ochrana dítěte

Dle Zákona č. 259/1999 o sociálně – právní ochraně dětí se tímto myslí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Orgány péče o děti a mládež sídlí na okresních úradech, kde jsou odpovědné osoby – **sociální pracovníci**. Budu – li uvažovat o respondentech svého výzkumu a o jejich počátečních problémech, měla se většina z nich dostat do zorného pole zájmu sociální pracovníce již od prvních signálů negativního vývoje (ukradená sušenka v první třídě je takovým signálem) (Řezníčková 1994). Podle uvedeného zákona platí, že se sociálně – právní ochrana zaměřuje zejména na děti:

- jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti

- které byly svěřené do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní své povinnosti
- které vedou zahálčivý nebo nemravný život (záškoláctví, nezaměstnanost, zneužívání drog a alkoholu, prostituují se, spáchaly trestný čin nebo opakovaně páchají přestupky)
- které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo od osob zodpovědných za výchovu
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, lidskou důstojnost

Jsme tedy u prvního kontaktu s institucí, která by měla pomoci řešit vzniklé nebo vznikající problémy. Sociální pracovníce se zabývají především prevencí a dysfunkčními rodinami. Z hlediska sociální prevence je potřeba, aby signály negativního vývoje byly zachyceny hned, byla provedena analýza příčin a nastoleno včasné řešení. Jedna sociální pracovníce má za rok na starosti až 300 případů (Řezníčková 1994). Což je i jeden z důvodů, proč se stane, že někdo „unikne“ její pozornosti. V těchto případech ale mohou pomoci jiní odborníci, např. výchovní poradci nebo školní psychologové (viz dále). Mladiství často hovoří o své „kurátorce“. Jedná se o jiného zaměstnance než je sociální pracovníce. Kriminalitou dětí a mládeže a výchovnými problémy se zabývají právě **kurátoři pro mládež**. I ti jsou přetížení. Jejich úkolem je klienta provázet, ukazovat mu možné způsoby řešení, upozorňovat ho na následky, vést klienta i jeho rodinu k samostatnému rozhodování a k přijímání zodpovědnosti za něj (Králová 1994).

2.2. Pedagogicko – psychologická poradna

V případě problémů různého charakteru by měli uvedení odborníci na okresním úřadě spolupracovat s rodiči a přimět je, aby se pokusili problémy řešit. V rámci své poradenské činnosti by měli pomáhat a radit rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů. Okresní úřad může dokonce rodičům uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče nezajistili dítěti odbornou pomoc, ačkoli dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje (Zákon č.259/1999). Nejčastěji se jedná o Pedagogicko – psychologické poradny, které mají za úkol zajistit v daném regionu speciálně pedagogické a

psychologické služby pro děti a mládež, rodiče a pedagogické pracovníky (Pipeková 1998). Těžištěm jejich práce je psychologická péče, poradenství a odborné konzultace v otázkách osobnostního a vzdělávacího vývoje dětí a mládeže (Vítková 1998). Kvůli trvale neuspokojivému chování ve škole navštěvoval pravidelně toto zařízení např. respondent David. Došlo k přechodnému zlepšení, po určité době ale nabyly jeho projevy v chování takového charakteru, že byla doporučena léčba v Dětské psychiatrické léčebně. I Kateřina navštěvovala Pedagogicko – psychologickou poradnu kvůli svému záškoláctví a trvalému odmítání všeho, co souviselo se školou. Dle vlastních slov tam chodila „na pokec“.

2.3. Výchovný poradce, školní psycholog a speciální pedagog

Začínají-li se u dítěte projevovat negativní jevy ve vývoji, existují odborníci, kteří mohou problém „zachytit“ ještě dříve než (mnohdy přetížené) sociální pracovníce na okresních úradech. Výchovní poradci pracují na všech typech a stupních škol a plní úkoly pedagogicko – psychologického poradenství v oblasti výchovy a vzdělávání přímo na škole, zajišťují také profesní orientaci žáků. Školní psycholog a speciální pedagog by měl působit v oblasti základního školství. Cílem i těchto odborníků je snižování rizika vzniku výchovných a výukových problémů (Pipeková 1998). Ačkoli by mohli být tito odborníci těmi prvními, kteří ve škole odhalují problémy již v počátcích, u žádného z mých respondentů se neobjevila intervence ze strany těchto odborníků.

2.4. Středisko výchovné péče

Dostáváme se k opatřením, ke kterým zpravidla dochází tehdy, když všechna výše uvedená opatření a způsoby intervence selhaly. Středisko výchovné péče poskytuje preventivně výchovnou péči, tedy speciálně pedagogické a psychologické služby dětem a mládeži s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, u nichž není nařízená ústavní nebo ochranná výchova (Zákon č.109/2002). Do střediska mohou děti docházet ambulantně, na celý den a nebo mohou absolvovat 8 týdenní internátní pobyt. Z mých respondentů absolvovala internátní pobyt

Lenka, bohužel již bylo na příliš pozdě, v té době již byla závislá na opiátech. A Kateřina docházela ambulantně, nicméně i u ní se pomoc minula účinkem, situace se nelepšila a rodinné problémy se naopak prohlubovaly. U obou totiž nebyly splněny základní předpoklady, které podmiňují výsledky práce. Těmito předpoklady jsou: svobodné rozhodnutí klienta (Lenka pobyt vnitřně odmítala) a ochota rodičů ke spolupráci a jejich snaha o zlepšení výchovných podmínek a vztahů v rodině (matka Kateřiny spolupracovala sporadicky, otec vůbec). Základními úkoly Střediska výchovné péče jsou: rodinná terapie, spolupráce se školou a dalšími institucemi, učit klienta zacházet s volným časem, individuální i skupinové terapeutické programy. Součástí Středisek výchovné péče jsou **krizová centra**, která pečují o klienty v akutní krizi a mají non – stop provoz. Zajišťují ambulantní a pobytovou péči, přičemž maximální možná doba pobytu jsou tři dny (Matoušek 1998).

Cílem intervencí je zabránit tomu, aby se situace musela řešit soudní cestou, tedy nařízením předběžného opatření nebo ústavní výchovy.

2.5. Dětské psychiatrické kliniky

Dostáváme se k poslední zastávce na cestě dítěte, která se může (ale nemusí) dít bez nařízení soudu. Komplexní pedopsychiatrická péče je poskytována dětem a adolescentům (do 18 let) trpícím duševní poruchou nebo těm, kteří se ocitli v akutní krizové životní situaci. Obvykle poskytují tato zařízení péči ambulantní nebo lůžkovou a jejich úkolem je popis, diagnostika, klasifikace, léčení, rehabilitace, reedukace a prevence duševních poruch této věkové skupiny (Hort; Hrdlička; Kocourková; Malá a kol. 2000). U respondentů jsem se setkala se dvěma situacemi, ve kterých se zpravidla ocitli v psychiatrických zařízeních. Někteří prožili ambulantní nebo lůžkovou léčbu z důvodu výše uvedené duševní poruchy, respektive kvůli podezření duševní poruchy. Jedna respondentka byla hospitalizována po traumatickém zážitku. To byly situace, které nastaly zpravidla před počátkem abúzu drog. Naopak po delší době užívání drog se do psychiatrických zařízení dostávali ti respondenti, kteří měli nastoupit do některého z ústavů a potřebovali projít detoxifikací. Dvoutýdenní detoxifikační pobyt umožňují většinou Psychiatrické léčebny. V tomto případě již měli respondenti vždy nařízeno předběžné opatření nebo ústavní výchovu, nicméně detoxifikační

pobyt přesto není povinný. Mladiství se k tomuto kroku museli rozhodnout dobrovolně.

Na tomto místě bych chtěla zdůraznit jedno riziko psychiatrické péče, na které upozorňuje Žáčková (1994). Léčba na psychiatrii musí být vždy dobrovolná (s výjimkou ochranné léčby, viz dále). V praxi to znamená, že pokud má dítě problémy s chováním, které by potřebovalo psychiatrickou péči a je přijato k léčbě, ale po určité době uteče nebo začne léčbu odmítat, zařízení s ním přestane spolupracovat. Neexistuje způsob, jak dítěti zabránit v útěku a donutit ho ke spolupráci. Ze své praxe mohu uvést příklad sedmnáctiletého chlapce závislého na pervitinu, který měl nařízenou ústavní výchovu a byl na diagnostickém pobytu v Diagnostickém ústavu pro mládež. Vzhledem ke svým opakovaným záchvatům agresivity byl převezen do Psychiatrické léčebny. Odtamtud byl po týdnu neúspěšných pokusů o zklidnění „vrácen“ do Diagnostického ústavu pro mládež, s odůvodněním, že „odmítá respektovat pokyny personálu“, a proto s ním ukončují spolupráci.

Pokud veškeré pokusy o vyřešení problémů s rizikovým chováním selhaly, přistupuje se zpravidla k dalšímu řešení. Podle §14 Zákona č. 259/1999 o sociálně – právní ochraně dětí podává okresní úřad návrh soudu na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, na nařízení ústavní výchovy, na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy. Čili okresní úřad navrhuje nařízení ústavní výchovy a v případě, že pominuly důvody, i na její zrušení. Pokud se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo pokud je jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen, je opět okresní úřad povinen zasáhnout a podat soudu návrh na předběžné opatření.

Tímto se dostáváme k situaci, která potkala všechny respondenty výzkumu. Soud jim nařídil předběžné opatření nebo ústavní výchovu. Soud může dále nařídit ochrannou léčbu nebo ochrannou výchovu. Co to konkrétně pro děti a mladistvé znamená?

2.6. Předběžné opatření o ústavní výchově

Je to určitá preventivní forma výchovného opatření, která se vydává v případech, kdy je bezprostředně ohrožen život dítěte nebo jeho vývoj a výchova.

Podnět k umístění nejčastěji dává sociální kurátor okresnímu soudu, který o návrhu na předběžné opatření musí rozhodnout do 24 hodin poté, co byl návrh podán. Doba jeho trvání je tříměsíční, ale pokud před uplynutím této doby bylo zahájeno řízení ve věci samé, pak trvá až do doby, kdy toto řízení skončí.

2.7. Ústavní výchova

Podle Zákona 109/2002 se jedná o opatření nařizované soudem v občansko právním řízení podle Zákona o rodině č. 94/1963 (§40-50) nezletilým do 18 let. Je určena dětem z rodin, kde jim není věnována potřebná péče nebo je jejich výchova vážně ohrožena - nařizuje se nezletilým mravně ohroženým, u nichž je zanedbávána řádná rodičovská péče a výchova, nebo žijí v patologickém rodinném prostředí. Do ústavní péče mohou být dále předány děti, jejichž rodiče se o ně nemohou z vážných důvodů starat (např. dlouhodobá nemoc, výkon trestu) nebo zemřeli.

Ústavní výchova se nařizuje pouze v případech, kdy poruchy chování nezletilých nedosáhly intenzity trestného činu. Ústavní výchova je tedy opatřením, které nemá trestní charakter a je v něm zdůrazněn prvek prevence. Trvání není časově ohraničené jako např. trest odnětí svobody. Trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dosažení plnoletosti, není-li soudem výjimečně prodloužena o jeden rok.

2.8. Ochranná výchova

Zákon č.109/2002 říká, že je to ochranné opatření ukládané soudem v občansko právním a trestním řízení. Je nařizována tehdy, není-li o dítě v rodině řádně postaráno a v jeho chování dochází k závažným poruchám, které nebylo možno odstranit preventivním opatřením nebo běžnou ústavní péčí. Tyto poruchy chování mají podobu trestného činu.

Ochranná výchova se ukládá v občansko - právním řízení všem osobám, jež spáchaly ve věku mezi 12 a 15 lety čin, jenž trestní zákon u právně zodpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem. Ochrannou výchovu může soud uložit i osobám mladším 15 let, které spáchaly čin, jenž je u právně odpovědných osob pokládán za trestný čin. V trestním řízení může být ochranná

výchova uložena jen mladistvím, tj. 15-18 let. Nemá však trestní charakter, to znamená, že děti či mladiství nemají záznam v trestním rejstříku. Ochranná výchova trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle do dosažení plnoletosti, není-li soudem prodloužena.

2.9. Ochranná léčba

Ochranná léčba se ukládá ve specifickém případě spáchání trestného činu, které má souvislost se závislostí (v našem případě) mladistvého. V §12 Zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže je psáno, že soud může upustit od uložení trestního opatření mladistvému, pokud mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou nebo vlivem omamných a psychotropních látek a soud pro mládež má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření. Ochranná léčba má kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a také chránit společnost před páchaním protiprávních činů ze strany mladistvého.

V případě respondenta Davida, který páchal majetkovou trestnou činnost za účelem shánění financí na drogy, se soudce rozmýšlel, zda mu ochrannou léčbu nařídí či ne. David se této možnosti natolik zalekl, že si raději našel terapeutickou komunitu, kde byl přijat na dobrovolný pobyt. Soud k tomu přihlédl a nařídil „jen“ ústavní výchovu a odsoudil ho podmíněčně.

V případě nařízení ochranné léčby existuje omezené spektrum zařízení, která přijímají takové klienty k léčbě (např. PL Bohnice).

2.10. Diagnostický ústav

Vraťme se k situaci, ve které se ocitne drogově závislý mladistvý, kterému je nařízena ústavní nebo ochranná výchova nebo předběžné opatření. Každý musí v této chvíli absolvovat dvouměsíční diagnostický pobyt v Diagnostickém ústavu. Odtud se na základě komplexního vyšetření, zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení umisťují děti a mladiství do dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu pro mládež (Zákon č.109/2002).

2.11. Dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav pro mládež

Jedná se o školská zařízení. Drogově závislí mladiství se do Dětských domovů v podstatě neumisťují vzhledem k závažným poruchám chování a časté trestné činnosti. Většinou odcházejí do Dětského domova se školou (pokud jim ještě nebylo 15 let) nebo do Výchovného ústavu pro mládež, které jsou určeny pro ty, kteří mají závažné poruchy chování, potřebují výchovně - léčebnou péči a mají nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovu. Opět platí jisté omezení. Jen některé z celkového počtu Dětských domovů se školou a Výchovných ústavů pro mládež přijímají děti a mladistvé s nařízenou ochrannou výchovou.

V síti školských zařízení je velmi málo ústavů, které by byly určeny pro mladistvé drogově závislé s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, kteří nejsou motivováni k léčbě. Existující ústavy jsou neustále přeplněné a vzhledem k obrovskému nárůstu těchto klientů v posledních letech se uvažuje o jejich rozšíření. Důležité je, že do Výchovného ústavu pro mládež, který se specializuje na léčbu závislostí, může být mladistvý umístěn i nedobrovolně na základě rozhodnutí Diagnostického ústavu. Tím se zásadně liší od ostatních léčebných zařízení. Zde totiž bude muset být až do doby, kdy mu bude zrušena ústavní výchova nebo bude podmíněčně propuštěn domů.

2.12. Léčebná komunita

Pokud se mladistvý dobrovolně rozhodne léčit, je léčebná komunita jednou z možností. Hlavním cílem je naučit klienta zvládat stres, změnit negativní postoje, sebepojetí, vytvářet lepší a užitečnější vztahy k druhým lidem a především umožnit závislému člověku žít bez drog (Matoušek 1999). Léčba v komunitě probíhá zhruba 3-12 měsíců. Po ukončení existují tzv. **doléčovací centra**, která pomáhají se začleněním do společnosti, najít si práci, bydlení apod.

2.13. Vězení pro mládež

Vzhledem k tomu, že mladiství jsou trestně odpovědní, považují za nutné v rámci komplexního výčtu možností zásahů různých institucí, zmínit i možnost trestního opatření. Za spáchané provinění může soud pro mládež mladistvému

uložit tato trestní opatření: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně (Zákon č.218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže).

V §25 stejného zákona se píše, že při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry soud pro mládež přihlédne k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky.

Většina drogově závislých se dopouští majetkové trestné činnosti. I mezi mými respondenty byli dva chlapci, kteří byli podmíněčně odsouzeni za majetkovou trestnou činnost pod vlivem drog.

3. Charakteristiky výzkumného procesu

3.1. Metodologická východiska

Cílem tohoto výzkumu je porozumět mladistvým, kteří jsou drogově závislí a pochopit okolnosti a významné faktory v jejich životě, které vedly ke zkušenosti s drogou. Teoretickým a metodologickým nástrojem vedoucím k tomuto cíli je kvalitativní přístup. Kvalitativní přístup je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky. V jeho rámci se cíleně pracuje s reflexivní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod (Miovský 2006). A kvalitativní metodologie je o tom, jak získávat validní data a fakta bez měření a jak z nich vyhodnocovat závěry rovněž bez měření (Smékal in Heller; Sedláková; Vodičková 1999).

Za hlavní filozoficko – historické zdroje kvalitativního přístupu jsou považovány hermeneutika a fenomenologie, které mají zejména v evropské tradici tohoto přístupu zcela dominantní postavení. Grofi (1994 in Miovský 2006) uvádí základní východiska fenomenologického paradigmatu ve vědě:

- Výzkumná činnost je hodnotově (daným kontextem) vázána a není nezávislá.
- Realita (naše představa o realitě) je konstruovaná a mnohotvárná a má holistickou povahu (nelze ji rozdělit na části a ty postupně zkoumat).
- Poznávající subjekt a objekt jeho poznávání jsou vzájemně spjaty, nejsou na sobě nezávislé, proces poznání je interaktivním procesem.
- Všechny jevy se ovlivňují navzájem a není možné od sebe odlišit příčiny a následky (účinky), neboť ty jsou vzájemně provázány.
- Zobecnění je možné provést pouze při zohlednění kontextuálních souvislostí, tj. je možné jen v závislosti na kontextu, čase (případně osobách).

Pokud budeme uvažovat uvedená východiska v kontextu kvalitativního přístupu v psychologickém výzkumu, můžeme je doplnit a specifikovat takto:

- Výzkumník spoluvytváří realitu, kterou je možno nahlížet z nekonečně mnoha perspektiv. Proces poznávání je současně procesem neustálé interpretace. Realitu je tedy potřeba spíše interpretovat než objevovat.
- Jednání je považováno za akt svobodné vůle člověka a projev jeho možnosti volit.
- Výzkum je málo strukturovaný a změny jsou v průběhu výzkumu možné.
- Výzkumník se neomezuje jen na vybrané proměnné. Pole zůstává obvykle velmi otevřené a výzkumník až v průběhu výzkumu zjišťuje, jaký význam proměnné mají a jak se ovlivňují (princip otevřenosti).
- Neexistuje nezávislý výzkumník, protože je sám součástí sociálních, psychologických, finančních a dalších vazeb.
- Osobní vztah s účastníky výzkumu je základním předpokladem úspěchu. Autentičnost vztahu patří mezi základní kritéria validity. Žádný výzkumník není bez předsudků a nezatížený svými zkušenostmi a osobní historií. (Miovský 2006)

3.2. Zkoumané osoby

Vzorek zkoumaných osob tvořilo šest mladistvých z okruhu mé praxe v Diagnostickém ústavu pro mládež v Praze a v Dětském diagnostickém ústavu v Dobříšovicích, kteří měli opakovanou zkušenost s drogou. Jednalo se o tři chlapce a tři dívky. V průběhu devíti měsíců jsem oslovila mladistvé, se kterými jsem pracovala v rámci své práce odborné vychovatelky. Většina z nich byla ochotna k rozhovoru a stali se tak součástí mého výzkumu. Z hlediska kritérií uplatňovaných v oblasti kvantitativně založeného výzkumu by takový vzorek osob nebylo možné považovat za reprezentativní. Tato práce je založena na metodologických základech kvalitativního výzkumu, ve kterém se výzkumník vzdává „představy o nezbytnosti výzkumu u statisticky významné části populace, aby bylo možné formulovat psychologicky spolehlivé závěry“ (Čermák 2002).

Kritéria výběru byla:

- Věk (15-18 let)
- Pravidelná zkušenost s drogou po dobu min. 3 měsíců

- Zásah soudu v podobě nařízení předběžného opatření, ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo ochranné léčby

3.3. Typ výzkumu

Základním a jedním z nejrozšířenějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu je **případová studie** (Miovský 2006). Zvolila jsem si tento typ výzkumu pro svou práci. V centru pozornosti tohoto typu výzkumu je případ, tedy objekt výzkumného zájmu, kterým je v mém případě osoba, respektive šest na sobě nezávislých osob. Analýza jednotlivých případů nám v průběhu celého výzkumu umožňuje sledování, popisování a vysvětlování případu v jeho komplexnosti, a díky tomu může dospět k přesnějším a do hloubky jdoucím výsledkům. Jejich prostřednictvím tak máme možnost lépe porozumět jednotlivým vztahům i celkovým souvislostem (Mayring 1989, in Miovský 2006).

3.4. Metody získání dat

Ve výzkumu jsem použila tři metody pro získání dat. Tou první bylo **interview**, tedy rozhovor moderovaný a prováděný s cílem a účelem výzkumné studie (Miovský 2006). Používala jsem metodu polostrukturovaného interview. Měla jsem předem vytvořené schéma, které specifikovalo okruh otázek, na které jsem se ptala. Jednalo se tedy o jádro interview, tj. minimum témat, které jsme museli probrat. Na to se potom nabalovalo množství doplňujících otázek a témat, které odpovídalo náladě respondenta, jeho temperamentu a také motivaci k rozhovoru. Např. rozhovor s Kateřinou jsem realizovala na třikrát, vzhledem k intenzitě její verbální produkce a rozbíhavému myšlení. Naproti tomu rozhovor s Davidem byl v porovnání s Kateřinou stručný. Vzhledem k tomu, že všichni respondenti měli nařízené buď předběžné opatření nebo ústavní výchovu, odehrávaly se rozhovory v ústavním zařízení. Jedinou výjimkou byl David, který byl dva dny z léčebny doma, tam proběhlo interview v bytě babičky. U ostatních jsem vždy trvala na oddělené místnosti, kde jsme byli nerušení okolím. V rámci každého rozhovoru jsem si vyžádala od respondentů ústní souhlas s jeho prezentací v kontextu své diplomové práce a to se zdůrazněním anonymity

účastníku výzkumu. Celková délka (tj. pokud jsme rozhovory uskutečnili v etapách) jednotlivých rozhovorů se pohybovala od 1,5 do 5 hodin. Rozhovory jsem začínala odlehčeně, s respondenty jsem si nejdřív povídala u kávy, abychom alespoň trochu „pozapomněli“ na náš (bývalý nebo současný) mocensky nevyvážený vztah vychovatel - svěřenec. Avšak právě proto, že jsem měla se všemi kvalitní vztah už na této úrovni, odehrávaly se rozhovory v atmosféře důvěry. Výjimkou byla Lenka, se kterou jsem se jako vychovatelka se svěřenkyní nepotkala, ale i tam proběhla velmi slušná spolupráce.

Interview nelze provádět bez kombinace s metodami **pozorování** (Miovský 2006). Pozorování jsem neredukovala jen na extrospekci, ale zaměřila jsem se i na introspekci. Domnívám se, že schopnost reflexe sebe a své práce v průběhu rozhovoru, je stejně důležitá jako schopnost pozorovat dotazovaného.

Posledním zdrojem dat byla **práce s textovými dokumenty**. Všechny jsem získala prostřednictvím diagnostických, léčebných a výchovných ústavů.

Dokumentace obsahovala tyto informace:

- Zprávy vychovatelů
- Závěrečné zprávy sociální pracovnice
- Závěrečné zprávy etopeda
- Závěrečné zprávy psychologa
- Závěrečné zprávy zdravotní sestry
- Závěrečné zprávy školy
- Osobní listy
- Rozsudky a usnesení soudu
- Protokoly a úřední záznamy PČR
- Žádosti rodičů
- Životopisy mladistvých (vlastní výtvoř)

3.5. Data management

Způsobu zacházení s kvalitativními daty, tj. dílčím úkonům a procedurám propojujícím fázi získávání dat a fázi analýzy dat, se říká data management (Miovský 2006). V této části výzkumu se technicky zpracovávají data a připravují se pro analýzu.

Na počátku data managementu stojí proces **fixování** kvalitativních dat. Použila jsem způsob fixace (zaznamenávání) prostřednictvím **audiozáznamu** z důvodu výhody komplexnosti a autentičnosti záznamu. Od všech respondentů jsem si vyžádala ústní souhlas s nahráváním rozhovoru na diktafon. Během rozhovorů jsem si dělala poznámky týkající se zajímavých pozorování, která by se na záznamu nemohla objevit. Fixováním dat vznikl základní materiál, se kterým jsem mohla začít pracovat. Navazujícím krokem bylo převedení dat netextové povahy do povahy textové - přepis audiozáznamu interview – **transkripce**. Každý z rozhovorů byl něčím výjimečný, vzhledem k jedinečnosti osobní zkušenosti i vztahu, který jsem s každým mladistvým navázala. Osobní jména respondentů jsem nahradila jinými, podobně jsem pozměnila i některé další údaje, pokud to bylo třeba k zachování anonymity. Nakonec jsem si data roztřídila do třech skupiny podle metody získání:

- Doslovná transkripce audiozáznamu všech interview
- Dokumenty z ústavů
- Vlastní poznámky z pozorování

3.6. Metody analýzy

Zvolila jsem tři metody, kterými jsem analyzovala získaná data. V první řadě se jednalo o **deskriptivní přístup**, který je založen na procesu utřídění, klasifikace a deskripce dat. Jednalo se o více než mechanickou aplikaci předem navržených procedur. Toto zpracování dat bylo samo o sobě kreativním procesem, kdy jsem vytvářela kritéria pro systematickou deskripci a klasifikaci a později i interpretaci.

Metodu vytváření trsů jsem využila k tomu, abych seskupila a konceptualizovala výroky jednotlivých mladistvých do skupin. Skupiny (trsy) vznikaly na základě podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Společným znakem vzniklých trsů bylo vždy určité téma – rodina, škola, volný čas, drogy, plány do budoucna, hodnoty. K trsům jsem přiřazovala i adekvátní údaje z dokumentů, které různými způsoby doplňovaly (potvrzovaly, vyvracely, rozšiřovaly) výroky respondentů samých.

Při aplikaci **metody vyhledávání a vyznačování vztahů** mezi proměnnými jsem se držela dvou základních principů. Jednak jsem vyhledávala,

identifikovala a popisovala vztahy, na které mě explicitně upozornili respondenti. Popisovala jsem, jak respondent tento vztah chápe a jak o něm uvažuje. A jednak jsem vyhledávala vzájemné vztahy mezi proměnnými na základě vnitřních nebo vnějších souvislostí. Při zdůvodňování identifikovaných vztahů nebylo samozřejmě možné pracovat jen s prostým označením vztahů ze strany účastníků popř. s mým intuitivním nacházením souvislostí. Byla nutná triangulace různých podpůrných vysvětlení existujícího vztahu a vzájemné řetězení důkazů o jejich existenci. Zde mi zásadně pomáhala detailní dokumentace z ústavů.

4. Analýza a interpretace dat

4.1. Celkový postup analýzy a interpretace

Při zpracování dat jsem postupovala ve třech fázích, z nichž každá spočívala v mnohonásobném pročitání textů rozhovorů. Stručně lze tyto fáze charakterizovat následujícím způsobem:

První fáze – od sebraných dat k identifikaci základních kategorií a subkategorií analýzy (výsledkem této fáze je kapitola 4.2. a 4.3.)

Druhá fáze – pokus o zachycení celku životních zkušeností jednotlivých mladistvých ve formě případových studií (výsledkem této fáze je kapitola 4.4.)

Třetí fáze – interpretace takto zachyceného celku z hlediska existujících „profilů“ (výsledkem této fáze je 6. kapitola)

4.2. Identifikace jednotlivých kategorií a subkategorií

Ve shodě s „logikou“ kvalitativního výzkumu by měly kategorie umožňující uchopit způsob porozumění a prožívání mladistvému „vykrytalizovat“ až na základě sebraných vyprávění. Proto jsem se nejprve pokusila hledat společná témata a na základě identifikace těchto společných témat dojít k obecnějším kategoriím. Pravdou je, že jsem vzhledem k použití polostrukurovaného interview měla dopředu promyšlené tři oblasti, o kterých jsem chtěla hovořit s každým z nich. Těmito oblastmi byly drogy, rodina a škola. Při práci s texty rozhovorů se mi nabízela ke zobecnění ještě další tři společná témata všech rozhovorů: volný čas, plány do budoucna a hodnoty a přesvědčení.

A) RODINA

Rozhovor jsem většinou začínala otázkou, jak se dneska mladistvý má. Většina z nich aktuálně řešila rodinný problém nebo problém, který s rodinou nepřímo souvisel. Proto řada rozhovorů začala povídáním o rodině. V rozhovorech jsem hledala všechny výroky mladistvých, které se jakýmkoli způsobem rodiny dotýkaly. Tyto části rozhovorů jsem u každého respondenta skládala dohromady. Vznikla tak jedna nediferencovaná kategorie „rodina“. Spolu s kategorií „drogy“ tvoří nejobsáhlejší část většiny interview. Mladiství ve většině

případů pocházejí z neuspořádaných rodinných poměrů a dlouze o nich hovoří. Někteří zatrpkle, jiní smutně a bezradně.

B) ŠKOLA

Škola byla tématem vzbuzujícím mnoho emocí. O škole hovořili respondenti jen zřídka podrobněji ve smyslu jejich prospěchu nebo nespěchu. Daleko více se spontánně rozhovořili o problémech s chováním, o školním kolektivu a svém místě v něm a především o nespravedlivých učitelích. Opět jsem u všech respondentů vytvořila kategorii „škola“ a do ní zařadila z rozhovorů vše, co se jí v nich dotýkalo.

C) VOLNÝ ČAS

V průběhu práce s daty se ukázalo, že existují dvě oblasti v rozhovorech, které jsou v některých částech jen obtížně oddělitelné. Jedná se o oblast „škola“ a „volný čas“. Do kategorie „volný čas“ patří mimo jiné i oblast vrstevnické skupiny mladistvých. Zejména vzhledem ke skutečnosti, že díky socio-kulturnímu kontextu a historickému pozadí je v naší zemi doposud málo obvyklé navštěvování základních škol, které jsou vzdálenější od bydliště. Naopak je běžnou normou, že dítě navštěvuje základní školu spádově ke svému bydlišti, nikoli podle typu a zaměření školy, která je pro něj nejvhodnější. Tato skutečnost se významně podílí na tom, že dítě tak často vyrůstá mezi stejnými vrstevníky, s nimiž navštěvuje tutéž základní školu a dochází tak ke vzájemnému „personálnímu“ prolnutí vrstevnických skupin (Miovský 2002). Dále je samozřejmé, že mnoho jevů, týkajících se zájmů, koníčků a zálib, má velice úzký vztah k motivaci pro školní práci a může přímo či nepřímo ovlivňovat jevy týkající se okruhu „škola“.

D) DROGY

Téma drogy bylo ve všech rozhovorech (kromě Kateřiny) nejobsáhlejší. Mladiství popisovali své neobyčejné zážitky z nedávné doby a vše, co k tomu patřilo. Byla to pro ně natolik fascinující a nová zkušenost, tolik odlišná od všeho, co kdy zažili, že dokázali na toto téma hovořit nepřetržitě i dvacet minut (Lenka). V rozhovorech jsou zachyceny jak osobnostní anomálie ve vztahu k drogám, tak i ostatní skupiny faktorů, poznamenávajících drogovou kariéru.

E) PLÁNY, CÍLE, PERSPEKTIVY

Předposlední oblast identifikovaná ve vyprávění všech mladistvých se týká budoucnosti, tj. perspektiv, plánů a cílů. V tomto ohledu je možné zaznamenat širší spektrum postojů mladistvých, kteří mají zkušenost se závislostí na drogách, k otázkám řešení jejich budoucnosti. Jsou zde vyjadřovány jak naděje, tak i obavy. U některých respondentů jsou plány poněkud neuskutečnitelné, zasazené do nereálného rámce. To je nejmarkantněji vidět v případě Ivety (viz 4.4.1.).

F) HODNOTY A PŘESVĚDČENÍ

Vyprávění je přirozeným způsobem ztvárnění hodnotového a morálního řádu (McAdams 1993). Podstatou vyprávění je, že zhodnocuje určité cíle a zdůvodňuje a ospravedlňuje jednání, které k těmto cílům vede. Sledovala jsem hodnoty a přesvědčení tak, jak byly přirozeným způsobem „ztělesněny“ ve vyprávění zkoumaných osob. Vypráví-li člověk o svém životě, vždy nějakým způsobem vypovídá také o tom, „co je dobré“, „oč má cenu usilovat“ či „jak správně jednat“ (Chrz 2003). Bylo velmi zajímavé sledovat tuto oblast u mých respondentů. Všichni mají své hodnoty a přesvědčení, které lze z rozhovorů „vyčíst“.

4.3. Specifika subkategorií

Jak již bylo naznačeno, první fáze obsahuje analýzu a interpretaci rozhovorů z hlediska navržených kategorií. Pročítala jsem si jednotlivé kategorie vytvořené v předchozí části první fáze u všech respondentů. Tato čtení vyústila především ve specifikaci opakujících se témat v rámci jednotlivých kategorií. Na základě této specifikace jsem zpracovala rozhovory a doplňovala jsem je informacemi z dokumentů, které jsem měla o respondentech k dispozici. Vzniklé subkategorie jsou jakousi tematickou osnovou pro další práci – tvorbu kazuistik.

Během práce s dokumenty jsem zjistila, že mi mladiství v několika případech podali informace, které se neshodují s informacemi z dokumentů, někdy mi i úmyslně lhali. Jindy mi (možná neúmyslně) některé věci nesdělili vůbec. Chtěla bych na tomto místě zdůraznit, že jsem nehledala „pravdu“, jak to bylo „doopravdy“. Domnívám se, že pouhý fakt, že se rozchází v některých okamžicích údaje či jsou mi k dispozici odlišné interpretace, je přínosný a

důležitý. Např. Lenka mi podávala zkreslené informace o počtu dětí svého otce a dokonce si vymýšlela okolnosti údajné smrti svého přítele. V jejím případě mám mnoho důvodů se domnívat, že to byl Lenčin úmysl, podat mi dramatičtější informace, než jaká je skutečnost. Naproti tomu Iveta vůbec netuší, že kdesi žije jejích dalších šest sourozenců, o které se matka nezvládá starat a postupně je umísťuje do Dětských domovů. Nesporný přínos dat z dokumentace byl v tom, že mi bylo umožněno vytvořit komplexnější pohled na mladistvého, vidět ho i z jiného úhlu.

Na tomto místě uvádím všechny subkategorie jednotlivých kategorií. Nedomnívám se, že je pro potřeby této práce nezbytné uvádět kompletní zpracování subkategorií u jednotlivých respondentů. U každé subkategorie tedy zařazuji krátkou ukázkou toho z práce v této fázi analýzy a interpretace dat. Z krátkých příkladů bude evidentní, jak se data třídila a zpracovávala a doplňovala informacemi z dokumentů.

4.3.1. Kategorie rodina

Seznam subkategorií kategorie „rodina“ je poměrně obsáhlý. Dále uvedená témata lze pozorovat v rozhovorech všech respondentů. Především rozchody rodičů respondenti detailně popisují a opětovně prožívají. Taktéž oblast sourozeneckých vztahů je většinou plná emocí. Zejména v této části jsem ocenila informace, které mi byly k dispozici z dokumentů.

Úplný přehled subkategorií kategorie „rodina“:

- Vlastní rodiče – věk, vzdělání, zaměstnání, vzájemný vztah, vztah k mladistvému, sňatky, rozvody, těhotenství
- Nevlastní rodiče – rozchody, noví partneři, vztahy a vzájemná akceptace mladistvý-vlastní rodič-nevlastní rodič
- Sourozenci – vlastní, nevlastní, vztahy k mladistvému a k rodině, rodiny sourozenců, vzdělání, zaměstnání
- Prarodiče – ve vztahu k mladistvému, matce, otci, sourozencům, partnerům
- Širší příbuzenstvo
- Výchovní styl a participace na výchově - autority, sankce, akceptace a respekt
- Nemoci, závislosti. léčba, úmrtí
- Trestní stíhání

- Důvěra, komunikace, kontakt, emoční podpora
- Sociální prostředí, ekonomická situace

Příklad subkategorie „nemoci“ kategorie „rodina“ u respondenta Davida:

Davidova nemoc

„Nemáme v rodině žádnou nemoc, pokud já vím, tak vůbec nic...akorát mě ten soudní znalec mi řek, že já mám náznaky schizofrenie, ale já nevím...že bych si jí mohl rozjct téma drogama, že jí jako mám v sobě.“

Dle dokumentace:

Byl léčen v Dětské a dorostové psychiatrické ambulanci pro poruchy a nápadnosti v chování, byl mu předepsán lék Triapridal.

Později: V rámci trestního stíhání byl vypracován znalecký posudek o duševním stavu nezletilého z oboru zdravotnictví, psychiatrie. Byly zjištěny poruchy chování disociálního charakteru, porucha ve vývoji osobnosti ve smyslu disharmonického a nepříznivého vývoje povahových rysů, rozvinutá polymorfní závislost na psychotropních látkách a nezdrženlivost, která vedla k rozvinutí závislosti na nealkoholových látkách.

Otcova závislost a nemoc

„S vlastním tátou se bavim tak občas, jenom co a jak, o práci a jak to jde. Jinak nic víc. On bydlí tady v Blatný. Vidim ho každej den, ale řeknem si tak čau nebo ahoj, to je všechno. Se potkáváme. On je to takovej vochlasta spíš, já ho moc nemusim, ale mám ho radši než nevlastního.“

V osobním listu je o otci uvedeno, že se "v době rozvodu choval podivínsky, měl pocit, že ho někdo stále sleduje, schovával se, měl stále zatemnělé místnosti, s lidmi se nebavil a odmítal komunikovat i se soudem."

4.3.2. Kategorie škola

Po několikerém pročetní předchozího zpracování této kategorie vykrytalizovalo celkem osm tematických subkategorií:

- MŠ, ZŠ, SŠ – odklad, přechody, výběr, participace rodičů na rozhodnutí, motivace
- Podíl rodiny na přípravě, podpora školní práce
- Školní úspěšnost/neúspěšnost – míra nadání a schopností (subjektivní a objektivní příčiny)
- Zvládání požadavků, respektování autority
- Postavení ve školním kolektivu, spolužáci
- Specifický zájem, obliba předmětu
- Poruchy chování – záškola, opatření, vstup institucí (PPP)
- Poruchy chování vs. školní neúspěšnost

Především poslední subkategorie si žádala více pozornosti. Problémy s chováním dávají respondenti jako přímo úměrnou příčinu své školní neúspěšnosti. Nikdo z nich se necítí být slabší, ve smyslu, že by na požadavky školy nestačil. Někteří z nich uznávají, že měli jiné zájmy, a proto se jim nedařilo. Jiní hledají vinu v učitelích, kteří si na ně zasedli a dávali jim neprávem horší známky, protože občas zlobili. Srovnávání se spolužáky je přítomné u všech a je velmi důležitým tématem v rámci kategorie „škola“.

Informace z dokumentů byly prospěšné především v získání objektivních údajů o školním prospěchu a o vstupu institucí v raném věku, na které si respondenti ani nepamatují.

Příklad zpracovávání subkategorie „školní úspěšnost/neúspěšnost“ a „specifický zájem, obliba předmětu“ u respondentky Ivety:

Školní neúspěšnost, důvody neúspěchu

„Takže já jsem chodila na základku, tam mi to šlo, kromě angličtiny. Jsem měla jedničky a dvojky a taky poznámky. Ty jsem měla už od třetí třídy...to začínalo zlobení, no...až do pátý. Šlo mi dobře učení. Až na to zlobení no. Oni říkaly všichni učitelky, že kdybysem nezlobila, tak jsem jako dobrá ve škole. Že známky mám dobrý. To mě chválila paní učitelka na zvláštní, když jsem tam chodila od šestý...mě chválila, že se hezky učím. Já měla hezký známky, v sedmý třídě jsem taky dostala jedničky a dvojky. V osmý taky teď. Jenom na základce jsem měla jednu trojku a jednu čtyřku na vysvědčení z angličtiny. Ale začala jsem se teď učit němčinu.“

Oblíbený předmět

„Pan učitel mi říkal sám: "Vyber si, co chceš, angličtinu nebo němčinu?" Tak jsem ze zeptala těch spolužáků, co je lehčí, oni říkali, že němčina, tak jsem si vzala němčinu. A je to lehký, fakt. Zatím mi to jde a zeměpis, ten mě taky baví.“

„Já jsem měla ráda i to učení. Třeba když jsme psali diktát a kámoška mi řekla třeba jaký tam má být „i“, tak jsem zakřičela přes celou třídu, ať mi neradí. Sama jsem ho prostě chtěla být, všechno sama jsem chtěla dělat. Nechtěla jsem pomoci... nic. Jsem chtěla být sama sebou. Dokázat, že umím taky sama.“

Ze zprávy školy: Její znalosti jsou průměrné až podprůměrné. Novou látku dokáže reprodukovat jen pod úplným vedením. Některé učivo je potřeba vícekrát procvičit. Je snadno vyrušitelná, občas ruší bavením s ostatními. Pokud ji něco nebavilo, pokřikovala na spolužáky a rušila. Má problém se samostatným vyjadřováním, používá převzaté formulace, často nesprávně.

Ze zprávy psychologa: Úroveň rozumových schopností je v pásmu hlubšího podprůměru. Výsledky TMT odpovídají susp. mírnému až střednímu organickému poškození CNS ve smyslu snížené schopnosti distribuce pozornosti. Obtíže v déledobé koncentraci pozornosti, snížená schopnost krátkodobé paměti. Projevy susp. na bázi ADHD. Problematická je sluchová syntéza a částečně i analýza. Má poruchy řeči - rotacismus, dílčí artikulační neobratnosti, shluky hlásek, zdvojené slabiky.

4.3.3. Kategorie volný čas

Na komplikaci propojenosti kategorie „škola“ a „volný čas“ jsem již upozornila v předchozí kapitole. Seznam subkategorií „volného času“ je rozmanitý:

- Parta, kamarádi – status, ovlivnitelnost, vývoj
- Zájmy, koníčky, záliby - vývoj
- Intimní vztahy – sexualita
- Vztah k práci – domácí práce, brigády, ÚP
- Kriminalita, krádeže, konflikty s policií
- Organizovaný/neorganizovaný volný čas

- Kontrolovaný/nekontrolovaný volný čas – časové omezení pobytu venku

Povídání mladistvých o náplni volného času bylo většinou vágní a velmi stručné. Většina respondentů neměla žádné specifické koníčky a zájmy. Obsáhleji hovořily akorát všechny dívky o subkategorii „intimní vztahy“ a chlapci o subkategorii „kriminalita, krádeže a konflikty s policií“.

Subkategorie „parta, kamarádi“ u respondentky Lenky:

Status v partě

„Já mám ze začátku...stranim se. Ale tady to vidim úplně jasně, tady jsem už před druhou fází a už se snažím šéfovat. Je to u mě přirozený, říkám lidem, co mají dělat a párkrát mě třeba poslechnou, když to zní nějak inteligentně. Neměla jsem problémy nikde s tím, že bych byla odstrčená.“

„Teď hodně přicházím na to, že dokážu bejt taková jako hodně mrcha no...nevím, jak to říct. Že ty lidi kolikrát i schválně nasírám, provokuju, dostanu je tam, kam chci. Potřebuju bejt oblíbená, hodně. (...) Mám organizační smysl. Mohla bych být takovej ten šéf, kterej to řídí a ono by to všechno šlapalo. Ale já jsem kolikrát nechtěla. Dokážu říct ostatním věci docela napřímo, že se nebojím říct svůj názor. Dokážu lidem pomoct, třeba tím, že jim ty věci řeknu. Nebo tady jim třeba při těch nástupech dokážu poradit a přitom se stranim toho, abych na ně machrovala.“

Dle zprávy psychologa: Je pro ni velmi důležité společenské ocenění a obdiv. Ráda je středem pozornosti, potřebuje se předvést a dosáhnout pozitivního ohodnocení. Její schopnosti adaptace a tolerance k zátěži jsou ale snižené. Jsou patrné sklony k manipulaci s okolím, direktivně projevovaná snaha mít vždy vše pod kontrolou.

4.3.4. Kategorie drogy

V této kategorii jsem identifikovala následující subkategorie:

- 1.experiment - kde, s kým, kdy, co, pocity, zhodnocení, zdůvodnění
- Vývoj braní drog – účinky na mladistvého, změny vztahů, reflexe proměn, množství, ovlivnitelnost, parta
- Vstup rodiny – zjištění, reakce, opatření

- Vstup institucí, soudní nařízení, léčba – spolupráce a podpora rodiny, reakce mladistvého
- Shánění finančních prostředků, kriminalita
- Zdraví, rizika, předávkování, negativní zážitky
- Motivace k druhu drogy, hierarchie drog, morálka
- Motivace abstinence
- Subjektivní zhodnocení závislosti
- Strategie skrývání, lži

Práce se subkategorií „shánění finančních prostředků, kriminalita“ vypadala u respondenta Milana takto:

Shánění financí a drog

„No, to bylo kvůli trávě, to jsme kradli. Jsme tak začali hulit v devítce. Ono nás tam teda moc nehulilo, ale našli se. Tak abychom měli prachy na trávu s kámošema. Jednou obstarali oni, jindy já, ale všichni jsme kradli.“

„Máma nahlásila ty krádeže doma. Z toho bylo nějaký přestupkový řízení. Ale v podmínce nejsem, to já zase nejsem nějaký grázl. Já jsem nekrad nějak moc. Ani kámoši ne.“

Z dokumentace: Ještě na ZŠ se dopustil krádeže zlatého řetízku, nyní se ztratily stříbrné prstýnky, CD, Milan má zastavený druhý mobil a matce se ztrácejí peníze z peněženky. Také si vzal kreditní kartu a vybral opakovaně peníze. Peníze, které se matce ztratily, nahlásila na policii a věc byla postoupena na městský úřad na přestupkovou komisi.

„No, to je v pohodě. Já tady chodím na hřiště, tam se slejazaj místní a tam dealuju travku. Vždycky dovezu z Prahy a dealuju tady. Hodí to tak čtyři litry. V práci si vydělám sedmičku, takže se nemam nejhůř.“

4.3.5. Kategorie plány, cíle, perspektivy

Při pokusu vnést do aspektu budoucnosti určitý řád jsem se nechala inspirovat McAdamsovou teorií identity jakožto životního příběhu. McAdams (1988) zavedl kategorizaci cílů podle obsahu na cíle:

- Instrumentální – úspěch v zaměstnání či ve vzdělání
- Vztahové – vztahy s rodinou, přáteli, partnery atd.
- Materiální – touha být materiálně zabezpečen, žít kvalitní život ve smyslu materiálním
- Rekreační – cíle týkající se volného času

Při analýze rozhovorů z hlediska plánů, cílů, perspektiv jsem postupovala stejně jako u předchozích kategorií. Nendiferencovaný materiál kategorie „plány, cíle, perspektivy“ u každého respondenta jsem nahlížela z hlediska uvedených typů cílů (subkategorií) a vytvořila tak strukturovaný materiál pro kazuistiku.

Příklad identifikovaných subkategorií kategorie „cíle, plány, perspektivy“ u respondentky Kateřiny:

Instrumentální cíle

„Já bych chtěla být vyučená tou kuchařkou. Musím to udělat. Já jsem tam nechodila no, ale já to zvládnu, blbá nejsem. Ale máma chce, abych dělala rybářku! Ona je trhlá, fakt... (smích).“

Vztahové cíle

„A dvě děti bych chtěla, holčičku a chlapečka a věrného manžela. Já nesnáším nevěru. Já to vydržím, vydržela jsem být věrná rok a půl, tak proč bych to nevydržela dýl. Nesnáším ve vztahu lhaní a nevěru, to zabíjím, to nesnáším.“

Materiální cíle

„Určitě baráček nějaký, to je daleko lepší bydlet v baráku než v bytě. Tam se dá dělat věci... A i pro ty děti je to potom lepší.“

Rekreační cíle

„No a drogy jako to vůbec. Jako dám si pivko, becherovku, ale tripy už ne. Já nechci přestat chodit na párty, mám tam kámoše, ale tripovat už nebudu. Jako nemám strach, že bych to nevydržela.“

4.3.6. Kategorie hodnoty a přesvědčení

S hodnotami a přesvědčeními u mých respondentů jsem se v rozhovorech setkávala v různých podobách. Jednak zde bylo přítomno množství různých vysvětlení, počínaje vysvětlením příčin počátku fetování, přes vysvětlování nezákonného jednání, až po vysvětlování toho, proč jim byla nařízena ústavní výchova. Jinou úroveň přesvědčení představují různé podoby zdůvodňování a ospravedlňování, které se v případě mých respondentů vztahují především k vlastnímu jednání. Respondenti na mnoha místech rozhovorů vlivem své zkušenosti s drogou zhodnocují a přehodnocují. Jejich systém hodnot lze vysledovat v momentech, kdy vysvětlují svou životní filozofii, své krédo. Subkategoriemi kategorie „hodnoty a přesvědčení“ tedy jsou:

- Vysvětlování příčin
- Zdůvodňování a ospravedlňování
- Zhodnocování
- Životní filozofie

Na tomto místě bych chtěla uvést část zpracování na úrovni dvou subkategorií respondenta Davida:

Vysvětlování příčin

„Hlavně z nudy no. Jsme se nudili prostě. Jsme se flákali, nechodili jsme do školy, jsem měl 300 neomluvených hodin... Až na tom učňáku no... že mě to nějak nebralo, ten obor. Tam byli vlastně takový podivný týpci ve třídě se mnou, tak jsem s nima pak začal fetovat.“

„Od svých pěti let jsem vyrůstal s nevlastním otcem a myslím, že tady je příčina mých útěků k drogám a ke své partě. Od dvanácti let jsem vyrůstal ve strachu, neboť nevlastní otec Ladislav byl ze přísné rodiny, a měl docela přísné dětství. U

nás doma, když u nás byl, byla napjatá atmosféra a vždy jsme čekali, kdy na nás začne řvát nebo kdy si najde nějaký důvod, aby mě mohl zmlátit.“

Zdůvodňování a ospravedlňování důvodů

„No, krad jsem no, co mi zbejvalo... Hlavně doma, mámě, ale tý jsem to všechno vrátil. Jsem chodil chvíli do práce. Pak jsem vydělával spíš na ty drogy.“

„Dělal jsem průsery. Třeba jsem pustil hasičák ve třídě. Asi v šestý, v sedmý nebo v osmý...já nevím. Nebo jsem se fackoval s učitelkou jednou. Jsem jí nesnášel. Ten hasičák, to bylo z prdele. Ale to jsem jako nebyl sám, to celá třída byli takový průseráři. Jako, že bych tam dělal šaška, tak to ne. Já jsem si prostě nenechal nic líbit.“

4.4. Analýza a interpretace v rámci případových studií

Přestože analýza a interpretace dat byla prováděna již v předcházející části mé diplomové práce, výsledky analýzy a interpretace předkládám zde, tedy v kazuistické části.

4.4.1. Iveta

Rodina

Šestnáctiletá Iveta žila do svých čtyř let se svou matkou i otcem. Soužití mělo vážné trhliny, matka prý Ivetu bila, proto otec Ivetu od matky vzal a našel si jinou ženu. Od té doby Iveta matku neviděla. Až před půl rokem se objevila u soudu a žádala o svěřeni Ivety do své péče, ta ji odmítla. Toto je tvrzení Ivety, které se jeví jako velmi nepravděpodobné, vzhledem k sociální situaci matky (viz dále). *„Já jsem říkala, že k ní nechci, když se najednou stará. Já o ní nic nevěděla, ale táta říkal, že má taky jinýho a že dítě teď čeká.“* Iveta neví, kolik let matce je, dle dokumentů 35 let a je evidována na úřadu práce.

U otce žila do svých čtrnácti let. Otec měl několik dalších partnerek, Iveta si všechny nepamatuje. Konec vztahu s první partnerkou po matce vnímala takto: *„Nó, našel si jinou, tak mě pak vzal k ní, u ní jsem taky nezůstala, protože do mě rvala prášky všelijaký...protože byla na mě hnusná...protože měla ještě jedno dítě*

a prostě chtěla být jenom s mým tátou a prostě mě odhazovala od něho. No, tak jsme utekli od ní, no, já jsem měla plno nevlastních mam. Nedávno si našel taky jinou a doteďka s ní zůstal. Ale oni se brát nebudou, i když jsou spolu asi od...mých jedenácti nebo dvanácti let.“ Ani toto soužití není bez problémů. Postupně se zhoršil vztah mezi Ivetou a „nevlastní mámou“, jak ji Iveta nazývá, a v důsledku toho si přestala rozumět i s otcem. Iveta přímo tvrdí, že: „táta s tou nevlastní mámou mě týrali, mlátili mě za nic pro nic, nemohla jsem ven, nemohla jsem nic, musela jsem uklízet, starat se o ségru malou...to mi nevadilo. Ráda jsem uklízela, ale furt mě jako...třeba jsem to utřela pořádně a jak se prochází, tak se to práší a ona mě vynadala, že tam je prach, tak jsem to musela znova udělat. No, prostě jsem se musela starat no...ona chodila jenom ven.“ Iveta se snaží vyjádřit, že po ní nevlastní matka chtěla zbytečnosti. Musela uklízet ne proto, že bylo potřeba, ale že matka chtěla. Svého otce omlouvá tím, že má rád malé děti, ale jakmile vyrostou, začne je bít. Je už prostě takový, podle Ivety se to nikdy nezmění. Otec je o deset let starší než jeho současná družka.

Ve zprávě sociální pracovnice se mimo jiné píše, že se v minulosti řešilo podezření z týrání svěřené osoby ze strany otce a jeho družky (t.č. podána obžaloba na OSZ). V rodině docházelo často k násilí, byla bezdůvodně bila, nic nesměla, nepouštěli ji ven, nemohla si vzít jídlo apod. V současné době je otec evidován na úřadu práce, dříve pracoval jako hlídač.

Otec má dvouletou dceru Natálii se svou současnou družkou. Ta má z předchozího vztahu devítiletého syna. Společně takto žili v domácnosti do té doby než se Iveta odstěhovala k babičce. Iveta neví o tom, že má dalších šest sourozenců, které porodila její matka. Tři z nich jsou z důvodů špatných sociálních podmínek u matky v různých dětských domovech. O tři z nich se matka osobně stará, žije se svým druhem.

V životě Ivety hrají prarodiče nezastupitelnou roli. Jedná se o prarodiče z otcovy strany. Babička neschvaluje chování svého syna, dlouho se ho snažila přemluvit, aby vnučku nechal bydlet u nich. Rozpor mezi otcem a jeho matkou Iveta vnímá. „A vlastně babička říká, že nechápe, jak mohla porodit mého tátu. Že jak mě mlátil a to... Prostě já jsem utíkala od táty k babičce. A táta vždycky volal k babičce, jestli tam nejsem. Babička říkala, že jo, aby neměla problémy, tak táta řek, ať přijedu k němu. Tak jsem přijela k němu, vystoupila jsem z autobusu a táta mě tam zmlátil. No a pak už babička řekla, že tam zůstanu a tátovi už to bylo

jedno. “ Nejráději má ale dědu, se kterým ji pojí nejvíce zážitků. Ráda vzpomíná, jak spolu chodili na houby, vařili apod. Cení si na něm především jeho trpělivosti, nenadává jí, když něco splete, ale snaží se jí věci vysvětlit, dává jí zažít úspěch. S tímto přístupem se Iveta nesečkávala ve svém životě často. „Babička se furt hádá s dědou, že to musím sama, jinak to nebudu umět. Děda nechce, abysem to dělala sama, protože kdybych to udělala sama, tak je to stejně blbě, ale potřebuju to trochu pochopit. A babička zase abysem to dělala sama, abysem se to naučila. Ale já když to udělám sama, tak to se nenaučím, když mě trošku někdo nepomůže nebo nevysvětlí. To nejde. Děda je trpělivej. S tím i vaříme...prostě pomáháme si s dědou ve všem. Děda něco chce, tak to udělám, já něco chci, tak to udělá. “

Výchovné působení bylo velmi neuspořádané. Iveta byla nadměrně a bezdůvodně fyzicky trestána (viz výše), týrání bylo i psychického charakteru. Nevlastní matka jí zakazovala přátelit se s lidmi, které měla Iveta ráda. Jednalo se o především o Rómy, mezi které se Iveta často utíkala, byla jimi dobře přijata, našla mezi nimi „své“ lidi. Rómy nevlastní matka zásadně odmítala. „*Prostě rozlišovala, že jsem se nemohla bavit s cikánama. Nechtěla, abych se s nima bavila, já nedělám rozdíl mezi kamarádama. Můžou bejt jakýkoli, ale hlavně ať jsou hodný.*“ V rodině chyběl Ivetě pocit funkčního rodinného zázemí. Nevlastní matka dělala rozdíl mezi vlastními dětmi a Ivetou, v bytě ji již delší dobu nechtěla. Iveta začala utíkat jednak k babičce, jednak se čím dál častěji uchýlovala do komunity Rómů a Vietnamců.

V důsledku nevhodné výchovy si osvojila nepřiměřené sociální návyky a cítění. Poslední rok byla sice v péči babičky, ale i tu přestala respektovat, chodila pozdě domů, nedodržovala sliby.

Iveta neví o tom, že by byl někdo z rodiny závislý, nemocný je děda. „*Děda přišel o nohy. Protože když šel do sklepa, tak uklouz a začala mu ta noha hnisat a takový díry se mu tam začaly dělat. Tak mu jí vzaly tu nohu a pak začala i ta druhá, díry, fleky, úplně fialová byla, tak mu jí taky vzali.*“

Trestní stíhání se v rodině objevilo jen v souvislosti s podezřením otce a jeho družky z týrání svěřené osoby. Obžaloba byla později stažena. Opatrovnický spis je veden od roku 1990, do péče kurátora pro mládež byla vřazena v roce 2003 z důvodů stížností otce, že je dcera neposlušná, vulgární, drzá. Do péče kurátora se dostala současně v době, kdy byla na otce podána obžaloba.

Škola

První třídu začala navštěvovat ve svém rodném městě. Potom si otec našel přítelkyni, která bydlela na vesnici a odstěhovali se oba k ní. Tam Iveta pokračovala v docházce. „*To byla hrůza ta škola, tam byla holka a ta mě furt štípala, jinak si moc nepamatuju, taky že tam byli samý cikáni.*“ Druhou třídu navštěvovala opět v rodném městě. Prvních pět tříd absolvovala na základní škole, od šesté třídy chodí do speciální školy. Přejít vysvětluje tím, že do speciální školy chodí syn otcovy přítelkyně a „*tak mě tam taky dala.*“

Svůj prospěch na základní škole hodnotí jako velmi dobrý. Prý měla jednotky a dvojky, potíže jí dělala pouze angličtina. „*Šlo mi dobře učení. Až na to zlobení, no. Oni říkaly všechny učitelky, že kdybysem nezlobila, tak jsem jako dobrá ve škole. Že známky mám dobrý...v sedmý třídě jsem taky dostala jedničky a dvojky. V osmý taky teď. Jenom na základce jsem měla jednu trojku a jednu čtyřku na vysvědčení z angličtiny. Ale začala jsem se teď učit němčinu.*“ Kromě němčiny ji baví zeměpis.

Při výuce neměla ráda, když jí někdo s něčím pomáhal nebo radil, chtěla učitelům dokázat, že má znalosti a schopnosti osvojené, cítila se být často podceňovaná. „*Já jsem měla ráda i to učení. Třeba když jsme psali diktát a kámoška mi řekla třeba jaký tam má být „i“, tak jsem zakřičela přes celou třídu, ať mi neradí. Sama jsem ho prostě chtěla psát, všechno sama jsem chtěla dělat. Nechtěla jsem pomoci...nic. Jsem chtěla být sama sebou. Dokázat, že umím taky sama.*“

Z dostupných dokumentů vyplývá, že její znalosti jsou průměrné až podprůměrné. Novou látku dokáže reprodukovat jen pod úplným vedením. Některé učivo je potřeba vícekrát procvičit. Problém má se samostatným vyjadřováním, používá převzaté formulace, často nesprávně. Úroveň rozumových schopností je v pásmu hlubšího podprůměru. Výsledky vyšetření odpovídají susp. mírnému až střednímu organickému poškození CNS ve smyslu snížené schopnosti distribuce pozornosti. Má obtíže v déledobé koncentraci pozornosti, sníženou schopnost krátkodobé paměti. Projevy susp. na bázi ADHD. Problematická je sluchová syntéza a částečně i analýza. Má poruchy řeči - rotacismus, dílčí artikulační neobratnosti, shluky hlásek, zdvojené slabiky.

Počátky svého problematického chování časuje do třetí třídy. Tehdy začala nosit poznámky. „*Paní učitelka byla ze mě hotová...vždycky červenala*

(směje se), *měla pak takový důlky, paní učitelka...se ještě pamatuju na ní, Radka S. Ta nás měla ve čtvrtý a v pátý už mě nesnesla, ta byla úplně šťastná, že jsem odešla. Jsem opisovala, neposlouchala jsem učitelku, jsem hodně zlobila...“* Přiznává, že jí bavilo pozorovat, jak učitelka červená. Důvody zlobení zná, nechala se ovlivnit ostatními a dovedla jejich chování do extrému. „*Protože já jsem byla hodná do třetí třídy, ale jak jsem koukala na ty ostatní, jak zlobí a tak, tak jsem se přidala a byla ještě horší než oni. Oni trochu zlobili a já jsem je rozdováděla ještě víc. Ale na začátku mě paní učitelka chválila, že hezky píšu a tak.*“ Snadná ovlivnitelnost a manipulovatelnost bude patrná i v dalších oblastech sociálního fungování Ivety. Plánovaně a cíleně vyrušovala učitelku i spolužáky. „*Seděla jsem ve třetí lavici, pak mě dala do poslední lavice s jedním klukem, taky zlobivým. A my dva když jsme začali zlobit...to bylo něco. Furt jsme psali na papír, zmuchlali a házeli si dopisy. Šťouchali do nich...oni se učili a my dva ne, tak jsme do nich šťouchali, aby se neučili.*“

Iveta zdůrazňuje, že byla nejprve ve škole úspěšná a učiteli chválená, dobře si to vybavuje. S její hyperaktivitou, potřebou vést a kontrolovat a zlobením si učitelé nevěděli rady a posadili ji do poslední lavice se stejně zlobivým spolužákem. Na ně měli menší požadavky než na ostatní, což jen více provokovalo Ivetu ke zlobení.

Na požadavky učitelů reagovala podle vlastní nálady. Nebyla schopná regulovat své chování, pokud neměla chuť dělat to, co se po ní chtělo. „*Když jsem chtěla, tak jsem to udělala, když jsem nechtěla, tak jsem se s učitelama hádala, nadávala jsem na ně nebo jsem byla drzá. Jsem chtěla všechno podle sebe vždycky.*“

Mezi spolužáky neměla výraznou pozici. Přátelila se s dětmi na okraji kolektivu, které neměly příliš dobrou sociální pozici v rámci hierarchie třídy. S těmi si rozuměla a za ty bojovala, pokud jim někdo ubližoval. Přátelství s nimi brala vážně, těžce nesla, když musela opustit své kamarády na základní škole.

Iveta je v deváté třídě speciální školy a chce se vyučit na středním odborném učilišti. „*Já chci od osmi let kuchařkou se vyučit. Se budu teď hlásit, ale nevím kam...nevím, jak se to jako dělá... A ještě tři lidi v té třídě chceme na kuchařky, jenom holky.*“

Volný čas

Abychom pochopili význam kamarádů v životě Ivety a způsob vztahování se k nim, vraťme se ještě k rodině. Iveta často měnila s otcem místa bydliště a s tím i okruh svých přátel. Pocit vykořenění a pozici outsidera poznala bolestně na vlastní kůži. Otec s družkou jí sociálně izolovali, nechtěli ji pouštět z domu, většinu času doma uklízela. Zároveň ji sami nepřijali. Opakovaně bojovala s družkami otce o jeho přízeň, několikrát zdůrazňuje, že byla od něj odstrkována. Iveta zažívá masivní obavy z opuštění, je úzkostná, zažívá mnoho vnitřních rozporů. Má tendenci přimykát se a bezvýhradně následovat starší a sociálně úspěšné kamarády, hledá u nich podporu, pocit, že někam patří. Zvýšená ovlivnitelnost sociálně dominantními vrstevníky a sklon k negativistickým reakcím vůči autoritám a pravidlům je patrně důsledkem nefunkčního rodinného zázemí a vlastní snížené schopnosti adekvátního sebeprosazování.

V době, kdy ještě nezkoušela drogy, trávila volný čas (pokud mohla být venku) s kamarádkami. „*My jsme lítaly s holkama venku, hodně jsme zlobily. Lezly jsme furt po stromech, pak jsme koukaly hodně po kluků...rozčilovaly jsme je, zlobily...prováděly jsme blbosti.*“ Opět zdůrazňuje, že si s vzájemně pomáhaly a bránily se navzájem. Tento pocit je pro Ivetu velmi důležitý. „*Pomáhaly jsme si a hrály jsme si na princezny a takový blbosti. Občas jsme si dovolovaly na někoho. A když tam bylo víc kluků než holek, tak jsme pak utíkaly. Schovávaly jsme se.*“ Nikdy ji nenapadlo začít navštěvovat nějaký kroužek, v rodině nebyl nikdo, kdo by na tom měl sebemenší zájem. Když začala chtít někam chodit, bylo prý už pozdě a nikam ji nepřijali.

Má nejlepší kamarádku: „*Ta kamarádka, co mě naučila pervitin, ta je moje nelepší.*“ Této kamarádce je dvacet dva let a je zaměstnaná jako prodavačka. Bydlí v sousedství u babičky, seznámily se přes kamaráda ze školy. Iveta připouští, že babička není ráda, že se s ní kamarádí. „*Já mám všechny kamarády starší...vlastně kromě jedny holky ze zvláštní. Ta mi něco řekla vždycky všechno a já jsem nikomu neřekla nic. Já jsem jí řekla všechno a ona nikomu neřekla nic. Jsme dokázaly udržet tajemství a ona mě měla ráda, že jsem byla taková fér. To není cikánka, to je normálně česká holka.*“ V současné době se pohybuje v partě lidí. „*No, tam jsou od sedmnácti let vejš. Až do...třiceti. Nás bylo někdy deset, někdy víc, to záleželo podle toho no... Když jsme šli na pívko, tak pak nás bylo víc.*“

Nyní bych chtěla na několika příkladech demonstrovat snadnou ovlivnitelnost a manipulovatelnost s jakou podléhá Iveta kamarádům.

Tak například když Iveta začínala brát pervitin, tvrdila jí kamarádka, že až bude končit účinek drogy, začne se cítit špatně. Doporučila jí, ať si vezme drogu znovu, aby se cítila líp. Samozřejmost a oddanost, s jakou její doporučení zrealizovala, je zarážející. „*No, tak jsem to dělala a bylo mi líp. Když kámoška, tak i já.*“ Podobně se řídí jejím názorem při způsobu aplikace drogy. „*Kámoška říkala, že to není dobrý šlehat, že to ničí žíly akorát, ona taky jenom šňupala. Nikdy si nebudu šlehat.*“ K heroinu se staví odmítavě ne proto, že by byla přesvědčená o jeho škodlivosti, neví o něm v zásadě nic. „*Ale heroin to ne...to nechci. Protože kámoška říkala, že můžu brát jenom pervitin, že ten je lepší. A o heroinu říká, že ten ne, že ten je nejhorší.*“

Když vypráví o oslavě kamarádových narozenin, je tato tendence opět patrná. „*Tak v pátek měl kamarád narozeniny, 22 let, a šli jsme do hospody a bylo nás tam plno. Tak řekl, že budeme pít. A já jsem se s ním vsadila, že vypiju hodně, ale ne tolik, kolik mu je. A on říkal, že každý musí vypít 22 panáků. No, tak ty vodky a taková modrá vodka...takový barevný vodky se pijou...tak jsem jich dala pár a už se mi dělalo špatně, už jsem nemohla. A on furt: „Pij!“ Tak jsem furt pila.*“

Iveta měla několik intimních vztahů. „*Když jsem přišla poprvý o poctivost, tak mi bylo čtrnáct. To byl jeden kluk, kterému bylo osmnáct a byl to napůl cikán. Ale byl hezkej. Já jsem ho chtěla, hodně jsem ho chtěla a on mě taky. Ale říkal, že se mnou nebude chodit, že jsem bláznivá.*“ Prý měl pravdu, někdy se chová bláznivě, dělá všechno, co jí napadne. Nediví se mu, že s ní nechtěl chodit, udržovali spolu sexuální kontakt asi tři měsíce. Babička se o jejím prvním sexuálním styku dozvěděla. Bylo jí podezřelé, že začala chodit domů až ráno, proto odvedla Ivetu k doktorce. Zároveň velmi dbala na to, aby se o tom nikdo nedozvěděl.

Svůj vztah k opačnému pohlaví charakterizuje: „*Dobry, nemám problém.*“ Se svým posledním chlapcem se seznámila v baru a chodili spolu dva měsíce. „*To byl Vietnamec, sedmnáct mu bylo, jenomže já jsem před ním tajila, že beru a on nechápal ty dojezdy a tak jsem se hádali a pak jsem mu dala konec.*“

Drogy

První cigaretu vykouřila ve čtrnácti letech se spolužačkou ze třídy. „Já jsem byla zvědavá, jsem vždycky koukala, jak to tahali do sebe, jak to vždycky vyfouknou a jak to tam zůstane...tak jsem chtěla taky. Tak kámoška říkala: "Tak na, tak to zkus." A ona říkala, že se musím leknout a říct: "Máma jde." Tak já jsem to udělala a málem jsem se udusila. Ale ten den jsem vykouřila víc než teď když kouřím.“ Ve stejné době poprvé ochutnala alkohol a vykouřila několik marihuanových cigaret.

Asi po dvou měsících po přestěhování k babičce se seznámila se svou současnou nejlepší kamarádkou a poprvé s ní šňupala pervitin. „No a jak jsem viděla jí, jak si to dala do nosu, tak jsem si to vzala i já. To se mi blížila patnáctka. Když jsem si to dala do nosu, tak mi bylo tak divně...teplo...chtěla jsem slyšet písničky, nemohla jsem sedět...prostě jsem furt něco dělala...a zasekla jsem se do karet. Jsem furt chtěla hrát karty s někým. A když nikdo nechtěl, tak jsem si hrála sama. No, kamarádka se zasekla na uklízení, ta furt uklízela a já jsem si furt hrála sama karty (směje se). A bylo mi hodně teplo no, tak mi půjčila kraťasy a v podprsence jsem byla, protože mi bylo teplo. To jsme si to mohli vzít v poledne u ní doma, protože se její rodiče měli vrátit až dýl. Jsme si to užily no...smály jsme se a dělaly legrace a nahlas písničky dávaly. Hádaly jsme se o písničky, ta se mi líbí, ta ne...“ Pervitin přinášel Ivetě masivní uvolnění, již se nenacházela v tenzi jako dřív, dokázala nenuceně komunikovat s ostatními. To všechno byly nové pocity, které způsobily, že Iveta v krátké době pervitinu podlehla a začala ho brát denně. „No a pak když už to šlo ze mě pryč...ty dojezdý... jsem se cítila taková unavená, hodně ospalá, nic mě nebavilo, nervózní...tak jsem si vzala znova. A jelo to takhle furt, každej den jsem si vzala. Celej rok.“ Přestože v partě byli lidé, kteří si drogy aplikovali injekčně, měla na ní větší vliv nejlepší kamarádka, která zastávala názor, že bezpečné je jen šňupání. Iveta si myslí, že je závislá, protože potřebuje drogu každý den. „Protože já jsem pak hnusná a tak. A když jsem tady (v Dětském diagnostickém ústavu), tak se držím no. Protože mi tady pomáhá jedna holka. Protože když se rozčílím vždycky, na starší tady, třeba na vychovatelky se hodně rozčiluju, tak mě vždycky uklidňuje. První den, když jsem sem šla, tak jsem byla hned drzá na učitele. Prostě hnusná jsem vždycky a hrozně nervózní a blbou náladu mám a to už si prostě musím pořád dávat.“

Peníze na drogy měla většinou kamarádka nebo ostatní v partě. Často dostala drogy zadarmo, protože kamarádka měla spoustu přátel, kteří jí pervitin dávali. Prý prostě chtěli, aby se bavili všichni. Někdy se snažila sehnat peníze i Iveta. „*Třeba jsem řekla babičce, že jdu na pohár, vždycky jsem vzala k sobě kámošky, aby jí to taky řekly. No a ona věřila, že jdu na ten pohár. A pak jsme se vždycky složily.*“ Kamarádi sháněli peníze krádežemi. Iveta se prý společných krádeží neúčastnila. „*Dřív jsem třeba kradla oplatky a to, protože jsem měla hlad doma...ale jak jsem začala být mezi tou partou, tak ne, nic...já jsem se prostě bála...jenom jak jsem viděla, že mají tričko a pod to tričko si ukradnou ještě něco, jako že je to jejich...no, to jsem se prostě bála. Vždycky když oni šli krást, tak já jsem čekala venku, jsem byla taková bábovka.*“ Krádeže neodsuzuje, bylo prý potřeba krást, vyjadřuje jen strach z toho, že by byla potrestána.

Svou kamarádku na jedné straně obviňuje z toho, že ji naučila brát drogy. „*Ona to zavinila hodně ta souseďka, jinak bysem doteďka bydlela u babičky a byla normální. Ona mě seznámila s feťáčkama a tak.*“ Na druhou stranu připouští, že byla zvědavá, co se s nimi děje a chtěla to sama zkusit. Chtěla zkusit vše, co viděla, že dělají ostatní.

Pod dojmem vyprávění své kamarádky o heroinu a o tom, jak jí po užití zapadl jazyk, se zařekla, že heroin zkoušet nebude. Extázi vyzkoušela dvakrát. Stav na této droze si také velmi pochvaluje. „*Taková lehká jsem byla, jé, já jsem myslela, že letím do nebe. Úplně taková lehoučká jsem byla.*“ Tvrdí, že alkohol nepije nijak často. Přesto se jí několikrát stalo, že byla zachycena policií v podnapilém stavu při výtržnostech. „*No...už je to dlouho, co mě chytily policajti naposled ožralou...ve sklepe s klukama...(směje se). Já jsem měla vůbec takový divný zážitky. Když jsem to vyprávěla, tak se mi smáli každej. Prostě jsme kalili s klukama ve sklepe a chytli mě policajti. A vždycky policajti mě chytli. A nebo když jsem mrzla, tak policajti se ptali, jestli nechci půjčit tu bundu jejich, tu modrou...jsem říkala, že nechci. Jsem jim vždycky říkala různé věci, vtipky jsem si dělala...*“

Babička prý do poslední chvíle nevěděla, že bere pervitin. Iveta se jí přiznala, že kouří marihuanu. „*Ale když jsem měla jít třeba domů a měla jsem pervitin, tak jsem si na to i zahulila. Jakože to vypadalo, že jsem zhulená, babička to vždycky poznala, že jsem přišla domů, lehla a spala. A když jsem přišla jenom na tom pervitinu, tak jsem přišla domů, najedla jsem se trošku jenom, jsem*

vždycky dělala, že jim a schovávala jídlo...lehla jsem si a koukala jsem se na okno. Dokud to ze mě nevyšlo. Nebo jsem se tvářila, že spím před babičkou. Aby si nemyslela, že fetuju. Věděla, že i piju, že hulim trávu, že kouřím. Tadyto věděla.“ Marihuanu tedy babička akceptovala. Jednou prý pojala podezření na jiné drogy, ale Iveta jí to vymluvila a tvrdila jí, že to je vše jen účinek marihuany. Iveta není orientovaná v tom, kdo by mohl mít problémy z jejího braní drog. Má zkreslené představy o důsledcích. „Jsem se jí to bála hodně říct, protože mě bylo čtrnáct a blížilo se to k patnáctce a tak jsem se bála, že když mi bude patnáct, že je za to nějaká pokuta nebo tak. Že už mám občanku a že se to nesmí nebo že by zavřeli tu kamarádku.“

Jak jsem již zmínila, opatrovnický spis je veden od roku 1990, do péče kurátora pro mládež byla vřazena v roce 2003. V době, kdy začala utíkat z domu, žádala babička stále častěji o pomoc sociální kurátorku a její útěky vždy ohlašovala na policii. Iveta obvykle odešla z domu odpoledne. „Babička mi dovolila do osmi. Já jsem vždycky přišla v devět, v deset nebo až ráno, vzala jsem si tašku a šla jsem do školy. No, jsem vždycky chodila ráno domů, pak už jsem třeba zůstávala u kamarádů dva tři dny.“ Ve zprávě sociální kurátorky se píše, že prvotní problémy se objevily v únoru 2004, byla pohřešovaná od 23.2. do 26.2.2004. Nalezena byla hlídkou městské policie v nočních hodinách ve značně opilém stavu. Negativní vliv na její chování měla závadová parta - komunita Rómů a Vietnamců. Další útěk byl v dubnu 2005, po návratu provedeny testy na drogy s negativním výsledkem. Iveta přislíbila nápravu, ale dne 30.4.2005 opět utekla a sama se vrátila 2.5.2005. Situace se nadále opakovala, na návrh babičky bylo vydáno předběžné opatření dne 25.8.2005.

Vydání předběžného opatření předcházelo nejdelší útěk. Týden před koncem školního roku utekla ke kamarádovi, u kterého se skrývala dva měsíce. Důvod útěku popisuje takto: „Byly velký problémy. Bála jsem se být doma. Kvůli tomu, že sociálka říkala, že půjdu na dva měsíce do ústavu, abych se zklidnila a já jsem se bála, že tam zůstanu, že to není na dva měsíce, že tam zůstanu do osmnácti. Tak jsem se bála a utekla jsem.“ Kamarád (26 let), u kterého se skrývala, prý nevěděl, že je na útěku, nebylo mu divné, že nechodí domů.

Měsíc po vydání předběžného opatření byla zadržena na ulici a odvezena do Dětského diagnostického ústavu. Tam si zpočátku vedla velmi špatně, projevovaly se abstinenční příznaky, byla hádavá, drzá, komunita ji nepřijala.

Postupem času došlo k obratu a Iveta byla příkladným členem komunity. K dospělým se chovala slušně, našla si své místo ve skupině. Platila za smíška a šaška skupiny. Bohužel se neubránila vlivu další klientky, se kterou se pokusila utéct a vychovatelku, která se jim v tom snažila zabránit, surově napadly a zbily. Dne 2.11.2005 byla nařízena ústavní výchova a o deset dní později byla přerazena do Dětského domova se školou.

Iveta nemá důvod k abstinenci, nechce se léčit. Naopak uvádí řadu důvodů, proč bude brát dál. „Protože to když si vezmu, tak jsem taková klidná, normální. A když jsem bez toho, tak se mi zdá takovej divnej svět. Ty lidi...zrovna když jsme byly včera s paní vychovatelkou v Praze a prostě mi to bylo takový divný všechno. Ty lidi a to prostředí...divný pocity... Jako že všichni lidi na mě koukaj, hodně se pak bojím, není to dobrej pocit bez drog... Se bojím lidí.“ V ústavu bude dobře fungovat, protože chce být po čase podmínečně propuštěná k babičce. „Ale kdybysem šla teď domů, tak bych šla za tou kámoškou a vzala si to znova.“ Tvrdí, že nechce přestat brát drogy, protože to ani není možné. „Tady budu teď hodná, ale pak chci do konce života brát.“

Plány, cíle, perspektivy

Co se týče budoucnosti, má Iveta několik cílů, kterých by chtěla dosáhnout. Zdají se být ale vzájemně neslučitelné. V první řadě tvrdí, že nechce přestat brát pervitin, protože pouze po užití této drogy se cítí normálně, klidně a dobře. Když říká, že bude do konce života brát pervitin, působí přesvědčeně. Z rovnováhy ji vyvede až otázka po rodině. „Jo, chci jedno dítě, ale vim, že nebudu mít, když to budu brát. Že budou zdravotní problémy.“ Chvilí váhá, potom dodává: „To je těžký říct, jestli dítě nebo drogy...hodně těžký...Tak to nedokážu říct takhle hned...ale spíš asi dítě. To bych přestala, kdybysem měla to dítě, porodila bysem, postarala se o to dítě, nějak bych to musela vydržet. Prostě bysem byla na každýho hnusná, ale to by museli pochopit, já bych to všem řekla, aby to věděli, proč jsem tak hnusná. Ale dítě je hezčí než ty drogy. Nevim, jestli bych to ale vydržela napořád přestat, to asi ne...“ Iveta má podivnou představu, že by brala pervitin a těsně před porodem by přestala brát. Nepřipouští následky, jaké by měly drogy na dítě, ani že by dítě nemusela zvládnout vychovat a vystavila ho tak riziku umístění do Dětského domova. Otec dítěte nebo partner se v jejích plánech neobjevuje vůbec. Dalším cílem, který bychom si mohli představit, že běží jaksi

paralelně k ostatním cílům, je vyučení se kuchařkou. V této souvislosti tvrdí, že by chtěla mít svůj byt, pracovat jako kuchařka a po nocích si užívat pervitinu. Bez pervitinu by prý stejně nebyla schopná chodit do práce, protože by se bála lidí. Iveta nemá ucelenou představu o budoucnosti, jednotlivé dílčí plány do sebe nezapadají, netvoří logický celek.

Z budoucnosti má také trochu strach. Obává se setkání s nevlastní matkou i s otcem. Bojí se, že ji budou chtít potrestat za to, že je označila ze agresivní a týrající. I proto Ivetě nevádí, že bude nějakou dobu bydlet v ústavu a ne v místě, kde by je mohla potkat.

Hodnoty, přesvědčení

Když Iveta popisuje příčiny jevů, v první řadě je připisuje vnějším okolnostem. Málokdy připustí, že mohla události ovlivnit ona. To je postoj patrný například při hledání příčiny, proč začala fetovat („*Hodně to zavinila sousedka*“). Otce v raném dětství si idealizuje a nechce připustit jeho vinu na tom, že ji týral. Raději vyslovuje teorii, že prostě velké děti bije a malé má rád, že to není samotnou Ivetou nebo otcem, ale měl by to tak s každým dítětem. Když ale hovoří o svých neúspěších ve škole, dokáže reflektovat, že to byla ona, která zlobila záměrně a s radostí, nehledá viníka ani vnější zapříčinění.

Prý byla „bábovka“, když šli ostatní krást a ona se bála. Neschopnost něco ukrást bere spíš jako svou slabost, je ráda, že ostatní kradlí. Považuje to za dobrý způsob obstarávání prostředků, sama kradla jen když měla hlad.

Iveta ospravedlňuje své útěky tím, že se bála. Bála se, že půjde do Dětského domova, nedokázala ustát tuto frustrující situaci. Nakonec tomu paradoxně svým útěkem napomohla. Ne vždy ale před něčím utíkala. Na začátku utíkala za něčím, za kamarády, za drogou. Potřebovala se prosadit, chtěla dělat věci podle sebe, nechtěla se nechat omezovat. V některých chvílích dovedla tuto potřebu do extrému, kdy si sama sobě škodila tím, že chtěla za každou cenu dělat věci sama (ve škole). Velmi vysoko na žebříčku hodnot stojí kamarádi, kvůli kterým je ochotná obětovat téměř cokoli. Paradoxně v jejich společnosti přestává dělat věci podle sebe, ale nekriticky přijímá jejich postoje a rozhodnutí. Ve chvílích odloučení od člověka, se kterým si vytvořila blízký vztah, existuje riziko problematického chování. Když odešla z Dětského diagnostického ústavu dívka,

se kterou si rozuměla nejvíce, došlo k rapidnímu zhoršení chování a chvilkové rezignaci.

4.4.2. Kateřina

Rodina

Patnáctiletá Kateřina je upovídaná slečna, kterou lze jen těžko ve vyprávění přerušit. Ochotně mluví o svém životě, o rodině, o plánech do budoucna, jediné nepříjemné téma jsou drogy. Při doplňování informací z dokumentů zjišťují, že ne vše, co Kateřina vypráví se shoduje se skutečností. Je to přesvědčivá vypravěčka, některé informace je ale třeba uvést na pravou míru.

Žije s matkou v malém bytě na sídlišti. Rodiče se rozvedli když bylo Kateřině deset let. Příčinou neshod mezi rodiči byl otcův alkoholismus a násilí, kterého se v opilosti dopouštěl na všech členech domácnosti kromě Kateřiny, která byla jeho oblíbenkyní. Prý často bil matku tak, že musely volat policii. Často je prý volala Kateřina. *„Protože jak jsem byla malá, tak jsem z toho měla vždycky hroznou srandu, že přijedou policajti. Ale táta byl schopnej jí chytnout pod krkem, začal po ní skákat, šlapat, potom i nosila krunýř, byla v nemocnici, asi třikrát zlomenej nos. No a ona má teď nemoc, že strašně chrápe, fakt šíleně, měla jít i na operaci a to má z toho, že jí táta něco v nose přerazil. Nikdy nechrápala.“* Je trošku nepochopitelné, že matka byla zbitá tak, že volaly policii a Kateřina *„z toho měla srandu“*. Dalším důvodem rozchodu byla častá nepřítomnost matky doma. Rodiče si po svatbě pořídili dům, ve kterém bydleli do rozvodu, poté ho prodali. Po obzvláště velkých hádkách se matka několikrát odstěhovala s nejmladší dcerou Kateřinou do různých podnájmů nebo k nejstarší dceři. Vždy se ale vrátila k manželovi.

Matka byla třikrát vdaná. Kateřina má o jejích vztazích dobrý přehled. Podrobně mi vypráví historii matčiných sňatků. *„Máma se vdávala poprvý v šestnácti, protože otěhotněla se ségrou první. Takže zůstali spolu a pak z toho splynula ještě další ségra a pak se to něk komolilo, takže se rozvedli. Asi po dvou letech si prej máma našla máho tátu. No a pak z toho byla ségra. Předemnou pak bylo ještě něk miminko, ale to ona dala pryč, protože ho nechtěli nebo asi zrovna nebyly finance nebo co to nebylo. No a po roce jsem z toho splynula já. Po roce, co byla máma na potratu. No a takže jsem byla já, ale měla jsem bejt kluk, takže mamina se těšila na kluka a když jsem se narodila, tak prej mamina brečela*

smutkem, že jsem se narodila vůbec. Že se těšila na chlapečka, protože se jí nikdy chlapeček nepoved. Nó a pak se asi v roce 2000 vdala znovu za mýho nevlastního tátu. S tím byla asi dva roky.“ Se svým prvním manželem se matka občas stýká. Vlastní hospodu, ve které svého času matka pracovala v kuchyni a Kateřina si přivydělávala jako servírka. Důvod rozvodu Kateřina nezná. Se svým třetím manželem žila velmi krátce. Když se nastěhoval k matce domů, přestal docházet do svého zaměstnání. Matka mu zařídila místo u jejího zaměstnavatele. Kateřina jeho pracovní výkony komentuje: *„Ale jelikož on místo aby dělal, tak si chodil ven vykuřovat. Potom se třeba opil na tom stánku a dělal bordel, tak ho vyrazili i tam odtad.“* Kateřina si s ním nerozuměla. Tvrdí, že se k ní choval nevhodně. *„A na mě si dovoloval...třeba jako: „Pojď mi dát pusinku, připomínáš mi maminku...“ Jakože takovýto zneužívání a proto se s ním mamina taky rozvedla.“* Kromě toho prý nadměrně užíval alkohol a kradl matce peníze. Zda je pravda, že Kateřinu obtěžoval, se lze jen domnívat. Pravdou ale je, že Kateřina často spory s nevlastním otcem vyvolávala, bojovala o matky přízeň, žárlila na něj. Vše nakonec vyústilo v rozvod.

V posledním roce měla matka přítele původem z Německa. Ani s ním neměla Kateřina dobré vztahy. Tvrdí, že ji využíval. Chtěl po ní, aby mu posluhovala, vařila kávu, chodila se psem. O to více ji štvalo, že mu matka ochotně vařila a starala se o něj, věnovala mu více pozornosti než jí. *„A hlavně mamina se z něj mohla úplně poto...když to tak řeknu. Protože když tam byl von, tak vyvařovala hrozně. Prostě ale hrozně, to kdybyste viděla, lednice úplně nacpaná, všude samý vomáčky, zeleninový saláty a ovocný saláty...on na tohleto byl...no, Němci... A když jsme byly doma samy, tak neříkám, že by neuvařila, ale prostě není to takovýhle.“* Kateřina žárlila, toužila po tom, aby ji matka zahrnovala větší péčí.

Kateřina si nyní pečlivě střeží své teritorium. Když byla o posledním víkendu doma, měla matka pánskou návštěvu. *„Tak přijdu domů a von spí na mojí posteli a máma pod nim. Jako ne pod nim, ale na matraci pod nim na zemi. No a pak ho mamina vyšoupla, že tam budu spát já, ať si jde vedle do pokoje.“* Tento moment je pro Kateřinu velmi podstatný, potřebuje vědět, že je pro matku důležitější než její nový mileneček. Směje se, když vypráví, že matce je čtyřicet devět a jemu třicet jedna.

Matka má ukončené základní vzdělání, pracovala jako pomocná kuchařka, zhruba deset let nabízí výrobky na výstavách. Pracovní doba byla jednou z příčin nedorozumění mezi ní a otcem Kateřiny. Často se vracela domů až o půlnoci, někdy odjížděla na několik dnů.

Vztah k matce označuje Kateřina jako velmi dobrý. Občas se sice hádaly, ale většinou spolu dokázaly vyjít v dobrém.

Kateřina tvrdí, že je „tátův mazlíček“. Dlouze vypráví o tom, jak využívala svého vlivu, který měla na otce jako jeho oblíbenkyně při rodičovských hádkách. Prý vždy vešla do místnosti, kde se hádali a začala „hystericky brečet“. Otec se pokaždé kvůli ní uklidnil. Otcovu lásku si ale trochu idealizuje. Pravdou je, že si není jistá, zda ji má otec ještě rád. Když matka přestala Kateřinu zvládat a žádala otce, aby si ji vzal do péče, odmítl. Zároveň nechtěl, aby ji vychovávala. V současné době žije otec sám, žádný další sňatek neuzavřel, měl několik krátkodobých vztahů. Je vyučený a pracuje jako zedník.

Jak vyplývá z předchozího, Kateřina má tři sestry. Nejstarší sestra, které je třicet let, je vyučená hasička a již šest let pracuje v oboru. Je vdaná, má pětiletého syna. Manželství zřejmě prochází krizí. S jejím manželem si prý nerozumí nikdo z rodiny, má prý milenku a o syna se nestará.

Druhé sestře je dvacet osm let. Má šestiletého syna, o kterého se starala jako svobodná matka, otec o něj zájem nemá. Okolo přiznání otcovství proběhlo několik dramatických událostí. Jedna z nich vyústila hospitalizací Kateřiny v Dětské psychiatrické léčebně (viz dále). „*No, takže otěhotněla a chtěla po svém bejvalym výživný. Ten jí málem podříznuť, on jí pozval do auta a ségra si myslela, že se chce dohodnout a on jí chtěl ublížit. Naštěstí tam byli kamarádi, tak pomohli.*“ Dnes otec dítěte pravidelně posílá alimenty. Před deseti měsíci porodila druhé dítě - dceru, s jejím otcem uzavřela před měsícem sňatek. Kateřina tvrdí, že je vyučená topmodelka, což zní značně nevěrohodně, ostatně i pokus o podříznutí sestry nevypadá příliš reálně.

Se třetí sestrou má nejbližší vztah. I ta měla problémy s chováním. „*Ona chodila normálně na základku, prolezala se samejma čtyrkama, protože měla něco s ledvinama, takže byla každou chvíli v nemocnici. No a pak i s tátou se ona bila, jako, že se mlátili mezi sebou. No a pak šla na učňák. No a potom něco udělala a táta jí řek, že jestli miní tohle dělat, takže vypadne z učňáku a půjde hezky pracovat. No a ségra teda šla pracovat.*“ Když se opakovaně táži, co

udělala, dostávám neurčitou odpověď, že „*se asi tahala s chlapama.*“ V současné době je těhotná a má proto na Kateřinu nejvíce času z celé rodiny. Je jí dvacet pět let. Matka s ní často konzultuje problémy, které má s Kateřinou a na které sama nestačí.

Kateřina zná svou širší rodinu dobře, ví o ní víc než kdokoli jiný z mladistvých. Její příběh je mezi ostatními jiný i tím, že v jejím životě nesehráli prarodiče důležitou roli. Alespoň to tak Kateřina vnímá.

Prarodiče z matčiny strany vnímá jako dva lidi, kteří se nikdy neměli potkat. Děda je prý velmi hodný a babička neúměrně přísná. Žijí na vesnici v rodinném domku a mají v péči dvě vnučky. Matky bratr byl ženatý. S manželkou měli syna, kterého dali v sedmi letech do Dětského domova. „*To dítě, co je v děcáku, to bylo takový postižený i...takovej debilík, no...zaostalej.*“ Dále měli dvě dcery. „*No a ty dvě holky, ty jsou takový jako divný. Neříkám, že jsou nějak úplně mentálně to... ale jsou takový zaostalý, zpomalený hodně. A nebo jim občas hrábne v hlavě, že dělají hrozný bordeli. Takže ty žijou s babičkou a s dědou. Oni holky nesměj chodit ven, oni jsou celej rok zavřený doma, oni si nesměj jít ven hrát s holkama. Nemůžou se malovat, nosej kalhoty z roku padesát, takový ty bombardéry, podprsenky jim nechce babička dovolit. Jedný je dvanáct a druhý je čtrnáct. Oni si tenkrát chtěli vzít do děcáku i ty holky, ale babička s dědou se zapřísáhli, že se o ně budou starat.*“ Strýc se rozvedl s manželkou, protože brala tvrdé drogy a o děti se nestarala. Strýc bydlí u svých rodičů, kteří se o jeho děti starají, sám se ale na jejich výchově nepodílí. Kateřina si ho váží. Vnímá ho jako nejlepšího z rodiny, neboť má vysokou školu. Prý ji svého času doučoval, pamatuje si, že vždy věděl všechno, na co se ho zeptala. Strýc nepracuje, protože nadužívá alkohol (viz dále).

Otec Kateřiny měl třináct sourozenců. „*Jeden brácha, tátovo dvojče, ten umřel hnedka při narození, jeden se uchlastal, jeden na vozejkku umřel...takže jich zbylo asi osum nebo devět.*“ Tuto část rodiny neviděla asi deset let, prý se odstěhovali na Slovensko.

Výchovné působení otce bylo nesystematické a tvrdé. Nedokázal Kateřině poskytnout emoční podporu. Nadužíval alkohol a bil matku a svou druhou dceru. „*Ne, mě ne, na mě si nikdy nedovolil. Ale tu mojí ségru, co je přede mnou, tu mlátil hodně. O tu přerážel židli a takhle...*“ Kateřina vnímala násilí v rodině velmi intenzívně, i procesy, které následovaly po něm. „*A když se uklidnil,*

tak...on byl ještě takovej ten, co třeba po půl hodině chodil za mámou a „Vlastičko, miláčku, promiň“ a takový ty kecy a „já už to v životě neudělám“. Ale mamina už ho pak posílala někam, protože věděla...“

Ani matka nebyla potřebnou oporou v životě Kateřiny. Není si jistá láskou matky, neměla dostatečnou emoční podporu ani z její strany. Zároveň je na ní silně citově vázaná. Na její partnery žárlila a vyčítá matce, že jim věnovala více času než jí. Po svatbě matky se třetím manželem začala utíkat ke svému biologickému otci, který podal návrh na změnu výchovy, návrh byl zamítnut. Nejvíce z rodiny tíhne ke své 25-ti leté sestře, která často Kateřině domlouvá, snaží se jí usměrňovat. Je pro Kateřinu autoritou, s matkou spíše soupeří, otec je jí vzdálen. Když mluví o výchově ze strany matky, přiznává, že se i jí bála. *„Já jsem se prostě bála, no. Jako máma mi dala občas přes pusku, když to řeknu takhle...jako nebila mě vařečkou nebo plácačkou... I když občas chtěla, ale to jsem se schovala na záchod, když mě chtěla bít vařečkou. Ale jinak jsem dostávala zaracha na všechno, co šlo. Třeba plavání, moje zájmy, na televizi koukat.“*

Trestní stíhání se objevilo v minulosti matky i otce. Informace od Kateřiny jsou lehce zmatené a neúplné, ale v dokumentech se o trestním stíhání matky nic nepíše. Kateřina tvrdí, že v domě, který měla matka s otcem, vedla matka obchod se smíšeným zbožím. Protože dlužila peníze mlékárně *„byly nějaký soudy kvůli tomu“*, původně jí chtěli zabavit majetek, nakonec měla jen zablokované účty.

Otec měl problémy se zákonem v souvislosti s agresivním jednáním v podnapilém stavu. Několikrát prý *„vymlátíl hospodu, denodenně u nás byli policajti, když jsme bydleli všichni, že napadal mámu, že jí mlátil.“* Kateřina se snažila otce obměkčit tím, že začala brečet a spoléhala na to, že je jeho oblíbenkyní. Pokud ani tato „metoda“ nezabrala, šla za sestrou nebo k sousedům, aby zavolali policii.

Jak se ještě několikrát ukáže, Kateřina snadno neprávem obviňuje muže ze svého okolí, že ji sexuálně zneužívali. Jistý náznak už byl patrný při vyprávění o třetím manželovi matky. Zde se zdá být pohnutkou snaha se tohoto muže zbavit, neměla ho ráda. V souvislosti s konflikty s policií v rodině považují za důležité zmínit jiný vyfabulovaný příběh o tom, že byla obětí loupežného přepadení. Nejprve ukradla matce peníze a prodala mobilní telefon. Když bylo jasné, že matka vše zjistila a trest se zdál nevyhnutelný, začala tvrdit, že jí bylo vše ukradeno. *„A mamina by mě přerazila. A já nevím vůbec, co mě to napadlo, tak*

jsem řekla, že mi vzali tašku i s těma penězma. Tak jsem šla k ségře a pak se mnou teda šla i s maminou na policajty. Potom jsme jeli s policajtama na vyjížd'ku...jako do toho parku, kde se to údajně stalo. Potom jsme se vrátili zpátky, tak se to sepisovalo. A mamina to věděla stoprocentně, že lžu. Tak jim to říkala, že ať to vůbec nesepisujou, ale oni řekli, že musej, že to chci já. A já jsem na tom trvala.“ Až po měsíci ji rodina donutila, aby svou výpověď stáhla. Rodina Kateřinu zastrašila záznamem v rejstříku trestů, což bylo v té době nemožné, bylo jí čtrnáct let.

V rodině se objevují závislosti. Otec již dvacet let nadužívá alkohol. Má za sebou několik pobytů na psychiatrii, kde se snažil ze své závislosti vyléčit, bohužel neúspěšně.

V dokumentech jsem našla informaci, že rodina měla údajně finanční problémy mimo jiné proto, že matka hrála automaty.

Matky bratr je, dle vyjádření Kateřiny, „*taky alkoholik.*“ „*On je taky takovej chlastometr. Babička s dědou před nim všechno zamykaj, jako alkohol a todleto... Děda totiž dělá višně nakládany v rumu, tak on vychlastá ten rum a dá tam vodu. Aby to jako vypadalo, že tam je rum. Tak todleto před nim děda už taky zamyká.*“ Naposledy pracoval v pivovaru, ale nebyl schopen plnit pracovní povinnosti, proto je nezaměstnaný. Nikde svou závislost neléčil.

Když vypráví o rodině svého otce, poznamenává, že „*oni tam měli všichni sklon k tomu chlastání, protože fotr jeho chlastal i máma chlastala.*“ Jeden s bratrů otce se údajně dokonce upil.

Co se týče nemocí v rodině, má největší problémy Kateřiny vlastní sestra s ledvinami a Kateřina s ledvinami a s migrénami. V době, kdy se Kateřiny sestra snažila donutit otce svého dítěte, aby jí platil alimenty, stala se nepříjemná věc, na základě které byla Kateřina dva měsíce hospitalizována v Psychiatrické léčebně. Bylo jí v té době jedenáct let. Kateřina spala u matky v posteli, když se probudila a slyšela, že matka odchází. „*Tak jsem si myslela, že jde třeba na záchod, no a potom asi po deseti minutách slyším, jak máma volá kriminálce, že nám někdo hodil do baráku dlažební kostku a černou rozpáranou kočku. V tu chvíli já jsem vylítla a běžela do svýho pokoje, kam někdo voknem hodil tu kočku. Pak přijela ta kriminálka, já běhala venku po silnici, protože jsem se bála do toho baráku vůbec jít. Tam byly ještě venku před barákem střeva a vnitřnosti tý kočky. No a pak přijel táta a tak jsme mu to řekli a on z toho měl prdel. Takže jsme si mysleli, že to*

byl táta. “ Ukázalo se, že to měla být výstraha sestře, aby přestala vyžadovat po svém bývalém příteli přiznání otcovství. Od této nepříjemné události nechtěla Kateřina vůbec vcházet do svého pokoje, byla plačtivá, ztratila chuť k jídlu, měla noční můry. Po dohodě s psychologkou se rodina rozhodla umístit Kateřinu na dva měsíce do Psychiatrické léčebny. Pobyt na psychiatrii si pamatuje, líbilo se jí tam. „Tam jsem brala dva měsíce nějaký prášky na uklidnění. Chodili jsme na procházky každý den, měli jsme tam všelijaký kroužky, učila jsem se tam normálně. No, měli jsme teda asi jenom dvě nebo tři hodiny denně. Chodila jsem na všelijaký testy k psychologkám. Kreslila jsem třeba rodiče, jak si je představuju jako zvířata. “ Matka jezdila za Kateřinou každý víkend.

Škola

Kateřina navštěvovala dva roky mateřskou školu. Chodila tam jen když se jí chtělo, pokud nechtěla, uměla prý docílit toho, že zůstala doma nebo šla s matkou do práce.

Do páté třídy základní školy Kateřina ve škole dobře prosperovala. *„Bavil mě přírodopis, zeměpis, výtvarka. Pak jsem měla problémy s angličtinou pořád, že jsem měla dvojku, trojku... V pátý třídě už to byla z angličtiny čtyřka. V šestý třídě to už byla čtyřka z více předmětů, v sedmý třídě jsem propadla ze zeměpisu a z češtiny, to jsem teda dělala reparaáty. No a na konci osmičky jsem propadla z pěti předmětů. Jsem se na všechno vykašlala, začala jsem chodit s klukama a užívala si... “*

Úroveň rozumových schopností je průměrná. Postoje ke škole má negativní asi od 13-ti let, cítí se neúspěšná, na což reaguje odmítáním učení. Ve stejné době se objevily i problémy s chováním. Matka byla mimo domov, pracovně vyčerpána a neposkytla potřebnou emoční podporu v této době. Kateřina byla často doma sama. V této době se dostala přes kamarádku do širší skupiny vrstevníků, s nimiž trávila volný čas - potulkami, závadovou činností. Do školy přestala docházet úplně. V současné době je žákyní osmé třídy základní školy, z osmé třídy bude základní školu vycházet. Ráda by se vyučila kuchařkou. *„Rozhodla jsem si to sama, už když jsem byla malá, jsem vždycky koukala mámě pod ruku a táta mě učil palačinky. Tak jsem se to prostě nějak naučila. A jak se máma potom rozvedla, tak jsem se musela naučit se sama obstarat. Tak jsem si*

nakoupila kuchařky a učila jsem se vařit i od ségry. Ale máma chce, abych dělala rybářku! Ona je trhlá, fakt... (smích).“

Vztah k autoritám ve škole byl velmi problematický. Na základní škole nařkla svého učitele angličtiny ze sexuálního obtěžování. Sama o tomto problému vyprávět nezačíná, na mou přímou otázku reaguje velmi prudce, celou záležitost popírá. *„To jsem jako vůbec nepochopila, kde se tady to vzalo! Máma přišla ze třídní schůzky a začala na mě rvát, co jsem prej nařkla pana učitele, že mě obtěžoval. V životě jsem nikoho nenařkla ve škole, že by mě obtěžoval a takhle. Jediný, co bylo, že jsme se tam všichni se spolužačkama bavily o jednom učiteli, že bysme mu chtěli dát pusu. Že to byl prostě chlap, hezkej! Ale jako né, že by nás tam obtěžoval a takhle. To jsem jako nevěděla, kde se to tam vzalo.“* Jedním dechem dodává, že ji jiný učitel dost „balil“. Prý mu dala památník a učitel ho u sebe měl přes dva měsíce a potom jí údajně řekl, že to bylo schválně, že chtěl, aby za ním každý den pro památník chodila. I zde se člověk těžko ubrání spekulaci o pravdivosti příběhu. Není ovšem nejdůležitější, zda je to pravda, daleko zajímavější je sledovat, jaký vztah má Kateřina k mužům a proč je neváhá obviňovat a (pravděpodobně) si vymýšlí historky se sexuálním podtextem.

Třídní učitel ústavní školy uvedl, že její chování k učitelům permanentně oscilovalo na hranici únosnosti. Prakticky stále zkoušela, kam až může ve svých drzostech zajít. Pokud narazila, snažila se situaci zlehčit. Tento její přístup se projevoval i při výuce, kde bylo naprosto nezbytné vytyčovat hranice, ke kterým může zajít. Pokud nebyla důsledně kontrolována a cítila slabší vedení, okamžitě přestala věnovat pozornost své práci a začala s učitelem diskutovat. V těchto diskuzích sklouzávala k drzostem a familiérnostem a často i k velmi osobním narážkám.

Ve škole prý měla hodně kamarádek. Popisuje rozbroje, které se ve škole děly okolo vztahů mezi chlapci a dívkami, a které vydatně přižívovala. *„Pak jsem se strašně nesnášela s jednou holkou od nás ze třídy, taková...hodně hezká holka, hezkou postavu. A já jsem schválně, protože jsem byla ještě pitomá, tak jsem lhala, dělala jsem problémy. Jakože jsem do jejich kluků zasahovala, vždycky jsem všechno hned vyslepičila. Tak jsem na tuhle holku něco vyslepičila a popraly jsme se. Asi po tejdnu jsem se začaly bavit a už jsou z nás jako hodně dobrý kamarádky.“*

Volný čas

Kromě kamarádů ze školy se přáteli se sousedkou, se kterou začala chodit do hospody. „*Ale ona pak otěhotněla, pak potratila a od té doby nikam nechodí. Ale já už všechny kluky lidi z té hospody znám, tak tam chodím i sama.*“ Jinými slovy, kamarádku už prostě nepotřebuje, neboť tam s ní chodila proto, že nikoho neznala. Kamarádka byla spíše prostředkem, jak se mezi ně dostat.

Velkým koníčkem Kateřiny je bruslení na kolečkových bruslích, v zimě chodí bruslit na stadion. Jezdí na kole a od sedmi do dvanácti let závodně plavala. Když se s matkou přestěhovala a hned nato onemocněla, nemohla chodit na tréninky. K plavání se vrátila až po roce. „*A oni mě dali hned závodit. A já jsem nebyla ještě v kondici a nezvládla jsem to, tak jsem se prostě tvrdohlavá naštvála a vyprdla jsem se na to. Ale jinak ráda plavu.*“ Podobnou reakci lze pozorovat v životě Kateřiny na několika místech. Vůči neúspěchu není odolná, nedokáže bojovat, snadno se vzdává. Být společensky úspěšná a oblíbená je pro ní velmi podstatné.

Dva roky jezdila na koni. Po přestěhování z rodinného domu do města musela tento koníček opustit.

Vztahy k opačnému pohlaví hrají v životě Kateřiny významnou roli. První sexuální zkušenost udělala ve třinácti letech s ženatým mužem, kterému bylo dvacet pět let. „*On bydlel vedle nás s bráchou a s jeho přítelkyní, protože se měl s manželkou rozvádět. My jsme se poznali o prázdninách, chodili jsme spolu od prázdnin a poprvý jsme se spolu vyspali před Štědrým večerem. On měl ještě přede mnou nějakou holku, co jsem slyšela... No a pak se jim s tou manželkou narodil syn, asi v dubnu, takže on se pak vrátil. Oni měli ještě čtyřletou holčičku a vlastně kvůli synovi to dali znova dohromady.*“ Kateřina nebyla zamilovaná, líbilo se jí být se starším mužem. Rozchod proběhl v jejich vztahu několikrát. Poprvé, když si ho pozvala Kateřiny matka a sestra domů, aby mu řekly, že Kateřině ještě nebylo patnáct. „*On tomu nechtěl věřit. Pak jsme stáli na chodbě a on chtěl, abych mu přinesla rodnej list nebo něco. Tak jsem dělala, že nic nemám, pak jsem mu to donesla, on se otočil a odjel domů. Druhej den jsem mámě napsala, že jí děkuju, že mi sebrala kluka, se kterým jsem se poprvý vyspala. No, tak si mě máma zavolala do hospody, kde dělala, tam mě seřvala, druhej den jsme jely na gynekologii. Máma pak děsně brečela, proč jsem to udělala a taky jí štválo, že mě neuhlídala.*“ Po krátké době ale milenci svůj vztah obnovili. Tentokrát byla matka

razantnější a řekla mu, že pokud se nepřestane s její dcerou vídat, udá ho na policii. Kateřina přislíbila, že celou záležitost ukončí. V té době se již Kateřiny milenec vrátil ke své manželce, přesto se spolu občas vídali. Potom ale Kateřina ukradla matce peníze, jak jsem již zmínila. Poté, co Kateřina odvolala tvrzení o údajném loupežném přepadení, pohádala se s matkou a ta ji prý vyhodila z domu. „*Že si mám dělat, co chci, že jí to nezajímá, že ať jdu třeba do prdele. Vyčetla mi spoustu věcí, že mě měla zabít, když jsem se narodila a takhle... A tohle mě hodně urazilo, já jsem citlivej člověk, sebrala jsem si pár věcí a on pro mě přijel. Pak jsem u nich byla asi čtyři dny. A hrozně jsem si rozuměla s tou jeho manželkou. To ještě nevěděla, že spolu něco máme. Dneska už to ví. Jsem mu asi po měsíci potom psala sms na dobrou noc a přečetla si to ona. Tak mi napsala, ať ho nechám na pokoji. Tak jsme to ukončili, teď si občas píšem.*“

Další vztah se v mnohém podobal prvnímu vztahu. Kateřina se začala ve čtrnácti letech stýkat se sousedem (28), který sice nebyl ženatý, ale měl dítě. Tomu již prozradila svůj pravý věk.

Tyto vztahy měla před tím, než začala užívat drogy. Na drogách měla několik dalších sexuálních partnerů. Kateřina si oblíbila taneční drogy, především extázy. Chodila na párty, kde se seznamovala s různými lidmi. „*Já jsem to děsně přeháněla. Ale člověk byl tak svobodnej, tak lehkej a ta hudba, ta byla úplně jak ve mně. No a blbý bylo, že jsem byla děsně při chuti, myslím na sex. Takže nějaký takový to, že jsem v pět ráno někde s někým, to se mi prostě stalo několikrát... člověk se dobře seznámí, na baru, úplně bez zábran.*“ Při této větě se Kateřina červená a klopi oči.

Co se týče sexuálního obtěžování, již jsem se zmínila o nařčení nevlastního otce a učitele angličtiny. Do třetice ale Kateřina obvinila ještě svého švagra. Kateřina situaci zpočátku zlehčuje. „*Tak tam nešlo o nějaký obtěžování...to jsme blbli se švárou.*“ Nakonec vypráví víc. „*To jsme prostě se švárou blbli a on mi třeba v jednu chvíli šáhnul na prso. A mě to v jednu chvíli naštválo, že jsem začala řvát, ať toho nechá, nebo to řeknu...a takhle... my jsme se tak vždycky prali a...já fakt nevím, jestli to udělal schválně nebo omylem.*“ Nicméně bez okolků přiznává, že tuto skutečnost později použila proti němu. „*No, on po mě pak začal chtít takovýto, jakože poklidit a umejt nádoby a moc si vyskakoval, tak jsem to řekla mamině. A teď už si na mě nedovolí.*“ I v tomto případě se projevuje tendence Kateřiny manipulovat s lidmi, pokud potřebuje

dosáhnout svého. Žaluje matce, aby omezila švagrovky požadavky, které jí jsou nepříjemné. Zda po ní švagr opravdu chtěl, aby uklízela, je otázka. Podobné problémy uváděla i ve vztahu s bývalým přítelem matky. Pokud Kateřině není něco příjemné, neváhá obvinít kohokoli ze sexuálního obtěžování, z ubližování, z toho, že po ní chtějí posluhovat. Je vynalézavá a ve svých tvrzeních velmi důvěryhodná.

Drogy

Poprvé se opila ve třinácti letech. „*Pít jsem se naučila, když dělala mamina v baru, tak jsme s kámoškou od nás vypily becherovku. To bylo moje první opití, celou becherovkou. Tu litrovku jsme daly na půl, nechaly jsme tam trošku na dně a dolily to čajem. A švárovi to chutnalo, švára na to nepřišel, přišla na to mamina. A ta becherovka mi jako chutná.*“ Přestože tvrdí, že alkohol příliš nepije, pokud má k dispozici láhev becherovky, nekontrolovatelně ji vyprázdňuje během krátké doby.

O drogách nerada mluví. Je to doba, na kterou chce zapomenout. Poprvé zkusila drogu se svým druhým milencem. Asi půl roku intenzivně konzumovala tripy a extázy. „*Začala jsem chodit na párty a tam už jsem nepotřebovala někoho znát. To jsem tam šla třeba s někým a po pěti minutách jsem absolutně nevěděla, kde je a nezajímalo mě to.*“ Oslovil jí pocit lehkosti, svobody, dokázala tancovat několik hodin v kuse a stále si připadala svěží, neměla zábrany se s někým seznámit. Měla dostatek kontaktu s lidmi, který je pro ni v životě obzvláště důležitý. „*No, takže půl roku na tripech no, tak tři až pět do týdne. Když nebyla mamina doma, tak klidně každý den.*“ Peníze získávala drobnými krádežemi doma, později dealovala na diskotékách.

Matka se o drogách dozvěděla, když přišla Kateřina domů pod vlivem durmanu. „*Jednou jsem zkusila durman. To bylo strašný. Nevěděli jsme s kámoškou, kolik se toho bere, tak jsme sežraly pár bobulí a ono furt nic. Tak jsme si myslely, že to bylo něco jinýho a šly jsme domů. Už na cestě jsme viděla všude lidi, a až třeba po pěti minutách mi došlo, že tam nejsou. To člověk vůbec nerozezná realitu. To není jako na tripu, to člověk ví, že má halušky. Tady tomu úplně věří, to nejde poznat. Tak jsem přišla domů a pamatuju si jenom z vyprávění maminy, co jsem dělala. Měla jsem děsný stíhy. Musela jsem spát u maminy v posteli. V noci jsem šla prej na záchod a přinesla mámě ukázat použitej toaletní*

papír. Taky kartáček na zuby jsem ráno našla v koši, nevím vůbec, co se dělo. Tenkrát to prasklo a máma mi dala strašnýho zaracha a vyhrožovala léčebnou. Tak to jsem se fakt zalekla...a ségra mě strašně vyrvala. Tak jsem si pak ještě tajně dala tripa několikrát, ale tak jsem se bála, že na to přijdou, že jsem si to nemohla vůbec užít. Jsem měla už jenom stíhy. V té době mě začala bolet hlava víc než kdy předtím. Mamina mi nadávala, že to mám z toho durmanu. Taky mě víc hlídala, takže u nás třeba spala ségra, když byla mamina v práci a tak...“

Především v této době sílil vliv sestry. Matka již začínala rezignovat, když zjistila, že dcera brala drogy, byla bezradná. Zásluhou sestry, která přislíbila, že bude Kateřinu hlídat, nepodala matka v této době návrh na ústavní výchovu. V současné době Kateřina tvrdí, že drogy brát nikdy nebude. Nechce přestat chodit na párty, má tam spoustu kamarádů, ale bude tam jen pít alkohol.

První vstup institucí se odehrál v roce 2004, kdy začala pravidelně docházet do Pedagogicko-psychologické poradny. Tam řešila své výchovné problémy, dle vlastních slov chodila „na pokec“. Ambulantně také docházela do Střediska výchovné péče. I od toho si matka slibovala zlepšení chování a školní docházky, vše se ale míjelo účinkem. Kateřina se stále méně zdržovala doma, začala být na matku slovně agresivní, vliv přestávala mít i sestra, do té doby jediná autorita. V srpnu 2005 matka podala návrh na předběžné opatření a podnět k nařízení ústavní výchovy. V návrhu uvádí, že má s dcerou dlouhodobé výchovné problémy, neshody mezi dcerou a jejím bývalým manželem vyústily v rozvod, návštěvy Pedagogicko - psychologické poradny a Střediska výchovné péče nevedly ke zlepšení. Dalším důvodem, proč matka navrhuje ústavní výchovu, je navazování kontaktů se staršími muži, pozdní návraty domů a v poslední době stavy opilosti. Drogy brala v minulosti, ale matka nevěří Kateřině již ani slovo. Nepozná vliv drog a proto je nevyklučuje, protože se Kateřina rozhodně nevrací ve střízlivém stavu.

V září téhož roku nastoupila Kateřina do Dětského diagnostického ústavu na dvouměsíční diagnostický pobyt. Adaptace na podmínky v ústavu proběhla bez problémů. Po vstupu mezi vrstevníky se navázala na dominantnější dívky a sama vytrvale usilovala o vlivné místo ve skupině. Zažila krátkou epizodu, kdy ji ostatní dívky odsunuly na pokraj skupiny. Tuto situaci nesla špatně a utíkala se do nemoci. V podstatě jakoukoli nepříjemnou situaci řešila utíkaním se do nemoci, neustálými stížnostmi na bolesti v nejrůznějších částech těla. Pokud ale byl

program atraktivní, v minutě se uzdravila. Během pobytu se snažila spolupracovat a respektovat režim i dospělé. S dospělými jednala slušně, pouze s muži bez ustání flirtovala a pronášela nemístné poznámky. Abstinenční příznaky se neprojevily, drogy považuje za uzavřenou kapitolu, o které nerada hovoří.

V listopadu byla Kateřině nařízena ústavní výchova. Když se dozvěděla, že návrh podala matka a že se nebude proti rozhodnutí odvolávat, ztropila hlučnou scénu. Při té vyhrožovala útekem a sebepoškozením. S matkou odmítla komunikovat. Byla přemístěna do Dětského domova se školou. Stále není smířena s tím, že by měla pobývat v ústavu dlouhodobě. Upíná se k nereálným představám, že když bude na matku hodná, podá návrh na zrušení. Účelově se snaží matku obměkčit, nepřipouští svou vinu a nepřijímá zodpovědnost za své chování v minulosti. Jak již to v podobných situacích bývá, nejbližším terčem je sociální pracovnice, která to podle Kateřiny všechno zavinila.

Plány, cíle, perspektivy

Kateřina má několik dlouhodobých cílů. Chtěla by dokončit základní školu a úspěšně absolvovat střední odborné učiliště, obor kuchař. Věří si, že to zvládne („*blbá nejsem*“). Ze vztahových cílů dominuje touha po vlastní fungující rodině. Nehovoří o snaze dát do pořádku vztahy s matkou, přemýšlí dál. „*Dvě děti bych chtěla, holčičku a chlapečka a věrného manžela. Já nesnáším nevěru. Já to vydržím, vydržela jsem být věrná rok a půl, tak proč bych to nevydržela dýl. Nesnáším ve vztahu lhaní a nevěru, to zabíjím, to nesnáším.*“ Kateřina se prudce vymezuje proti lhaní ve vztahu, sama ale zatím neměla otevřený vztah, ve kterém by nelhala. Ospravedlňuje se tím, že když lhala, musela, neviděla jiné východisko. Ale jakmile prý nebude muset, lhát nebude. Z materiálních cílů hovoří o domečku, ve kterém by chtěla se svou rodinou bydlet. Ještě si pamatuje, jaké to bylo, když v něm bydlela se svou rodinou. Považuje to za nejlepší způsob bydlení. Má i rekreační plány, chce se chodit bavit na párty, připadá jí, že si ještě vůbec jaksepatří neužila.

Hodnoty, přesvědčení

Hodnoty jsou u Kateřiny často explicitně přesně vyjadřovány, ovšem Kateřiny činy se s nimi mnohdy neshodují. Často neúprosně nárokuje okolí, aby se řídilo přesnými pravidly, k chybám okolí je nekompromisní. Své porušování

pravidel bagatelizuje. Většina událostí, i ty, které přímo „zorganizovala“, byla již jaksi předurčena něčím vnějším. Zpravidla své jednání ospravedlňuje jako nutnou reakci, kdy v podstatě neměla na vybranou. Lhala svému milenci ohledně věku, ale musela, protože s ním chtěla být. Lhala své matce o tom, kam chodí, ale jinak to nešlo, chtěla se bavit. Priority zde vystupují na povrch. Kateřina potřebuje uspokojovat primárně své potřeby, necítí vinu ani zodpovědnost za své chyby. Připouští, že „*dělala kraviny*“, ale jedním dechem dodává, že jí nic jiného nezbylo. Zručně manipuluje se všemi v blízkém okolí již od předškolního věku. Využívala výsadního postavení, které jistou dobu u otce měla. Zneužívá svého zdravotního oslabení, pokud jí má přinést výhodu.

S neúspěchem se špatně vyrovnává. Nemá trpělivost se dlouhodobě snažit a pracovat na sobě, hledá proto cíle, kterých může snadno dosáhnout. V případě selhání se zatvrdí a odmítá spolupracovat. V případě sociální neúspěšnosti dokáže být zákeřná a systematicky podrývá autoritu úspěšnějším jedincům, dokavad' se karta neobráť.

4.4.3. Lenka

Rodina

Lence je šestnáct let a narodila se v úplné rodině. Z dětství si nevybavuje příliš vzpomínek, jako nejstarší vzpomínku uvádí důvod rozchodu rodičů: „*A vím, že jsme jeli do toho bytu od babičky a prostě nešlo se tam dostat, já vím, že jsem tam stála před těma dveřma a hrozně jsem to vymejšlela. Nevím proč si to pamatuju, ale pamatuju. No a matka prostě vykopla dveře, a on tam měl prostě nějakou paní, samozřejmě...a tím to všechno začalo.*“ Lenčina matka uvádí též jako důvody rozvodu otcovy opakované nevěry, otec vidí celou situaci jinak. Příčina byla v rozdílnosti rodin (rodina otce byla vysokoškolsky vzdělaná, rodina matky nikoli) a především v neshodách se svou tchyní, kterou neváhá označit za „*největší svini, jakou jsem kdy poznal.*“

Ani další vzpomínky Lenky nejsou pozitivního charakteru: „*Pak nějaký Vánoce si pamatuju, kdy nám shořel stromek a ještě pár takovejch věcí, kdy přišel táta a byl takovej veselej hodně...*“ O rodičích hovoří velmi kriticky, obzvláště o matce: „*Pracovala jako...ne úplně jako osobní sekretářka, snad trochu iniciativy tam bylo, tak pracovala přímo pod nějakým tím šéfem. Ona má ekonomku.*“ K matce má ambivalentní postoj. Chtěla by, aby ji akceptovala jako samostatnou

osobnost s vlastními postoji a životním stylem, zároveň jí vyčítá, že se o ní málo starala, že jí málo vedla a nebyla Lence oporou v těžších chvílích: „*Já jsem z ní nikdy neměla pocit takový tý mámy, která by mi měla nějak jako pomáhat nebo prostě která by měla bejt máma... Já nevím prostě, když přijdu ze školy a dostanu špatnou známku, tak mi třeba mohla dát facku. Nebo si mohla sednout se mnou nad úkolama. Nebo když jsem poprvý chtěla kluka, tak mi měla říct: „Prosim tě, vyser se na něho, prosim tě, běž se učit.“* V současné době nemá matka u Lenky žádnou autoritu, Lenka matku trestá tím, že z léčebny píše dopisy a komunikuje jen s babičkou. Chvillemi vyjadřuje až hostilní pocity, bere ji jako snadno zmanipulovatelnou osobu, která je ve své podstatě nesvéprávná.

I o otci hovoří především v souvislosti vztahu Lenka - otec. Vztah s otcem si idealizuje a jeho současný nezájem omlouvá další rodinou, kterou má: „*My jsme spolu měli spíš takovej vztah, že já jsem jeho prvorozená dcera a to se asi nikdy nezmění, já myslím, že mě má rád, nebo tak něco, ale zase si nechce zkurvit další rodinu.*“ Otec vyjadřuje k Lence jednoznačně negativní vztah, označuje ji za prolhanou, bezcitnou a zvrhlou, neviděl ji tři roky a nezajímá se o to, kde se momentálně nachází. Tomuto stadiu předcházela pokus z otcovy strany. Vzal si Lenku domů na Silvestra a vše proběhlo nad očekávání dobře. Tenkrát se rozhodl, že jí dá šanci a Lenka se k němu nastěhovala. Jenomže po krátké době se začaly ztrácet věci. Lenka se celý den válela, byla líná, chtěla manipulovat s nevlastními sourozenci. Otec situaci přehodnotil a definitivně se vzdal výchovného působení na dceru.

Má o dva roky mladšího vlastního sourozence Otakara. Ve vztahu k němu je velmi zatrpklá, popisuje tvrdé soupeření o matčinu lásku a pozornost. Celkově ho odsuzuje za to, že je líný, rozmazlený, má celý byt pro sebe. Zpočátku zapírala jeho zkušenosti s toluenem, potom připustila, že ho od drog neodradila. Dnes ho naopak odsuzuje za to, že opakuje její chyby. Lenka si ráda a často vymýšlí, zpravidla se chce lží udělat zajímavější a nebo chce, aby vypadala jako chudák. O nevlastních sourozencích mi řekla, že: „*Táta má teď dva vyženěný a jednu svojí malou a jednu na cestě nebo už teďko asi je na světě.*“ Otec po rozvodu uzavřel druhé manželství, ze kterého má tři děti. Nevlastnímu synovi je 19 let, při porodu byl přiškrcený a má syndrom ADHD. Otec popisuje vztah s ním jako vztah otce a syna, říká mu „táto“ a on je na něj pyšný. Prý ho „vypiplal“, dnes se úspěšně učí na SOU. Nevlastní dceři je 16 let i s tou popisuje vztahy jako harmonické. Této

dceři Lenka vyhrožovala poškozením obličeje, důvody otec nezná. Nejmladší dcera ve druhém manželství je vlastní, je jí sedm let. Žádné další dítě na cestě není, jedná se o jednu z nepravdivých informací. Lenka velmi žárlí na své nevlastní sourozence.

V životě Lenky sehrála důležitou roli babička i prababička z matčiny strany. Po té, co se matka rozvedla s otcem, starala se o domácnost prababička, která tam i příležitostně bydlela. Prababičku měla velmi ráda, i když připouští, že generační rozdíl byl příčinou některých konfliktů. Velmi dlouze vzpomíná na to, jak jí prababička zašívala ponožky, uvařila, učila se s ní a neopomene dodat, že matka byla pouhou okrasnou květinou. Když zemřela, tak se, dle slov Lenky, matka snažila osamostatnit, protože mezi matkou a babičkou vládne napjatý vztah. *„Ale mě přijde, že se fakt nenáviděj prostě... Ted' jsem tam v sobotu byla, protože jsem dostala dovolenku...nejdřív jsem se pohádala s mámou, to je vždycky když přijedu domů a mám dovolenku, protože mi nevěří, že mám dovolenku a jsem na útěku...klasika... A oni se prostě pořád hádaj už od mýho narození řešej pár stejnejch věcí, o kterejch se prostě hádaj. Ale někdy je to fakt extrém, až se bojím, že...oni už se několikrát na sebe třeba i vrhly, dávaly si facky, to je fakt mazec. Já jenom koukám, co dělaj. Prostě máma s dcerou se takhle nenáviděj a oni se fakt nenáviděj.“* Lenka byla od narození vysněná babiččina holčička, kterou si hýčkala, zdobila a rozmazlovala. V současné době je jejich vřelý vztah narušený, nicméně babička je často jediný člověk, se kterým Lenka z rodiny komunikuje. *„Babička je prostě typ toho egoisty, kterému když se nedá za pravdu, tak je šíleně takovej...takovej...vzteklej. On jí člověk řekne jednu větu, která jí nesedí a už po vás jede, to není hysterie...to je takový zvláštní. Ale mě má teda ráda. Jsem asi jedinej člověk v rodině, ale mě má ráda...protože...já splňuju, nebo dřív jsem splňovala, nějakou její představu asi toho dítěte, vždycky jsem byla taková její vysněná holčička. A i mi to dokazovala a všichni mi to říkali už od malička, že já jsem ta její holčička.“* Sama si to vysvětluje tak, že to, co její prarodiče zanedbali na matce, chtějí nyní dohnat na ní. Babička Lenku naučila vařit a péct, což je věc, kterou její matka nikdy neuměla a Lenka to opakovaně zdůrazňuje jako matky nedostatek.

Ani se svým manželem - dědou Lenky, babička nevychází. Lenka popisuje vztah s dědou jako plný porozumění a jako jediný normální. Babička je pro ní spíše autoritou, děda oporou. *„Dědeček je pecka a jestli máma měla takový dětství*

jaký měla, tak ho přežila díky dědovi, to je skvělej člověk, fakt jo. S babičkou se nenáviděj, ty se rozváděj...ty se rozváděj co jsem na živu. To je jedinej člověk z rodiny, o kterym vím, že když za ním přijdu...ať udělám cokoli, že to zvládnem. Teď jak jsem byla naposledy na útěku, tak jsem tam vlezla asi do bytu a vzala jsem si tam pár věcí a jeden z těch pár věcí byl jeho nověj mobil. Ale i to jsme si nějakym způsobem vyřešili, že on prostě ví, že asi to není zrovna nic moc. To je fakt jedinej člověk, se kterým se tam dá tam rozumně mluvit. Protože babička mě nezřízeně miluje, maminka mě teď nezřízeně nenávidí a děda je takovej neutrální.“

Co se týče výchovného působení, byla matka velmi benevolentní a nedůsledná. Lenka toho v plné míře využívala, matce lhala a hřešila na to, že matka nedokáže dostát výhrůžkám. Dlouhou dobu matce tvrdila, že chodí do kina a vracela se domů o půl jedné každý den („matka to žrala děsně dlouho“), později již chodila „legálně“ ven. Matka mívá návštěvy několika kamarádek, se kterými pijí víno. To občas nedopijí a matka ho nechává Lence. „Vždycky mi ho nechá, ať si ho vypiju, ať se klidně ožeru doma, hlavně ať nechodím ven. Ona se o mě bála, když nevěděla, co se mnou je tu celou noc. Když jsem měla mobil, tak věděla, že zavolám. Ale to bylo vždycky milión keců, že co dělám a kde jsem a že když se vrátím až ráno, že mě nepustí do bytu, takže jsem radši už pak nevolala. Stejně mě pak pustila, protože se bála, co se mnou je. To jsem si pak kolikrát vymyslela fakt historky...že mě někdo támhle zbil...a když mě pak fakt někdo zbil, tak už mi to ani nevěřila.“ Jedinou autoritou byla vždy babička. „Oni mě totiž vůbec netrestali, to bylo o tom, že táta tam už pak nebyl a máma mi dala facku tak dvakrát v životě a když už mě někdo trestal, tak babička. A to si taky pamatuju na jediný výbuch a to bylo proto, že jsem jí protelefonovala kredit, zahodila sim kartu a prodala telefon a jinak mě teda fakt netrestali.“ Do svých desíti let byla občas bita vařečkou, aby se trestu vyhla, schovávala se pod stůl. „Máma to myslím vzdala, protože viděla, že to na mě až tak moc nepůsobí.“ Matka dnes konstatuje, že její metody selhaly a na svou obhajobu uvádí, že Lenku za její prohřešky netrestala, protože sama byla přísně vedená a chtěla být s Lenkou kamarádka. Později už se jí bála dát facku, aby jí to Lenka nevrátila. Dnes se těší na to, že až jí bude osmnáct, přestane se o Lenku starat a řekne jí, ať si jde kam chce. Poté, co začaly vážnější problémy se snažil otec spolupracovat s psychologem, ale dnes to považuje za ztrátu času, psychologové podle něj jenom tak tlachají a nepřinášejí žádný užitek. Společně se

svými rodiči dal od Lenky doslova ruce pryč po neúspěšném pokusu společného žití v jeho nové rodině.

V rodině je závažné onemocnění rakovinou u matky a u jejího otce. Matka má rakovinu mozku od roku 1997, odkdy je v invalidním důchodu. V současné době má recidivu, má zvýšený nitrooční tlak a chronický zánět ledvin. V důsledku nemoci hovoří pomalu, má omezenou možnost volného pohybu. Pravidelně navštěvuje psycholožku, je pro ni důležitý její názor. Děda má rakovinu lymfatických žláz. O babičce Lenka tvrdí, že pobývala často v Psychiatrické léčebně, protože je labilní. Závislosti se v rodině objevují na straně otce. Jeho matka brala svého času velké množství prášku na bolení hlavy („*po platech*“) a její bratr propadl gamblingu. Sama Lenka hodnotí svůj zdravotní stav poměrně střídavě a realisticky: *„Je mi šestnáct, mám chronický béčko, mám i zdravotní problémy a sere mě to, já nevím, co k tomu víc říct. Mám i gynekologický problémy, až po třech vyvolávkách jsem dostala nějakou menstruaci, ale i tak slabou...no, není to nic růžového. Doktorka mi říkala, že možná mít děti ani nebudu, že mám něco s vaječnicami...“* V té době ještě Lenka nevěděla, že se potvrdí testy na hepatitidu typu C.

Dle vlastního vyjádření byl otec Lenky v roce 1998 trestně stíhán za daňový podvod, dostal podmínku 2/3 roky. Jeho mladší bratr (Lenky strýc) byl v roce 1990 odsouzen za trestný čin neúmyslné zabití v sebeobraně na 6 let nepodmíněně. Bratr babičky z matčiny strany byl před listopadem 1989 podmíněčně odsouzen za to, že v opilosti křičel, že komunisti jsou svině. Později byl za krádež aut odsouzen na 1 rok nepodmíněně.

Jak jsem již zmínila, Lenka je výborná vypravěčka smyšlených příběhů. Jedním z nich je následující vyfabulovaný příběh o tom, jak se jí snažili ublížit lidé, proti kterým údajně svědčila u soudu: *„Chtěli mě pobodat před budovou... Já jsem šla svědčit proti jednomu dealerovi a jeho kamarádi si na mě počkali venku. Nás totiž na tom bytě všechny vybrali, to už je půl roku zpátky, já jsem s nima sepsala nějaký protokol, protože mi bylo špatně a potřebovala jsem si docela dát. A pak mi přišlo předvolání, tak jsem tam šla a něco jsem odříkala. Ale mě ten člověk nebyl nějak blízkej. No a odsoudili ho nepodmíněně na deset.“* Je to záležitost, kterou se mi nepodařilo nikde ověřit. Při prvním interview mi Lenka tvrdila, že nikdy neukradla nic, co by přesahovalo závažnost přestupku a žádné trestní stíhání nemá. Při našem druhém setkání na to pozapomněla. *„Teď mám já*

stíhání, v době porušení podmínky, takže nevím, jak to dopadne. Protože je to recidiva, tak je to blblý... veřejně prospěšný práce asi těžko. Spíš mi tady napíší doporučení, že se léčím, tak třeba snad nějakou dlouhodobou podmínku. Protože mi není osmnáct, ale do vazby bych nechtěla.“ Dle objektivních zdrojů to není pravda.

Škola

Ve třech letech začala chodit Lenka do mateřské školy. V první MŠ nebyla spokojená, neboť si „*nepadla s učitelkou do oka*“. Ve druhé MŠ byla spokojená, pracovala tam starší paní učitelka. Problém akceptování autorit se tedy objevil poprvé již v MŠ a objevuje se dodnes. Důvod odmítání autorit odhaluje sama, když hovoří o člověku, který ji nejvíc ovlivnil. „*Tak to byla asi fotografka z léčebny. Byla jsem s ní v kontaktu asi devět měsíců. Furt melu a melu o tom, tak snad teď zase budu fotit, až pojedu na hory. Tady si sama vyvolám černobílý fotky... Ona mě to naučila a byl to snad první člověk, kterého jsem dokázala respektovat bez výhrad. Kterého jsem se tak i trochu bála, že mi řekne, že nejsem tak dobrá. Od nikoho ostatního jsem to nebrala....“*

Na základní škole byla premiantkou třídy až do šestého ročníku. Z psychologického vyšetření vyplývá, že úroveň intelektových schopností leží v horním pásmu mírného nadprůměru, přičemž významně převažuje verbální složka. V početních úlohách a zacházení s čísly nastupuje zjevná tenze a projevy negativního vztahu k matematice. Koncentrace pozornosti je nerovnoměrná, snadno unavitelná. Ve škole dokáže být pilná, má dobré pracovní tempo a dobrou úroveň vědomostí. Dobře zvládá reprodukci učiva. Na základní škole měla vždy velmi dobré známky, většinou jen jednu trojku z matematiky. Základní školu končila s vyznamenáním během léčebného pobytu. Má nadání pro cizí jazyky. Lenka si je vědoma své inteligence a velmi si zakládá na tom, že by mohla studovat vysokou školu. „*Myslím, že mám vyšší IQ, ale neumím ho využít...ale myslím, že tohle není až zase tak důležitý. Podle testů jsem někde ve vyšším nadprůměru, ale nepřijde mi to, mám teď nějaký bloky v hlavě, který mi ani nedovolují být chytřejší. Budu muset na tom nějak makat...“*

Při výběru střední školy došlo již v šesté třídě v rodině k poslední hádce, po které se rodiny přestaly stýkat úplně. Babička s dědečkem z otcovy strany velmi usilovali o to, aby Lenka nastoupila na osmileté gymnázium (oba pracovali

jako učitelé na střední škole, babička svého času jako ředitelka gymnázia), což se nelíbilo druhým prarodičům. Projevila se naplno rozdílnost rodin, kterou Lenka komentuje takto: „*Máma a babička a dědeček z máminy strany nechtěli, abych šla na gympl, oni to neměli rádi. Spíš chtěli, abych šla na nějakou učňák nebo na ekonomku a že se nemám cpát někam, na co nemám. No a tahle druhá babička ředitelovala na tom gymplu, takže i proto nechtěli, abych tam šla, že bych tam měla špatný ovzduší. No a tahle babička mě cpala na jiné gympl a už v šesté třídě mi sháněla vysokou školu, na kterou půjdu z toho gymplu. Nešla jsem tam nakonec. Pak chtěli udělat takovej podraz, že bych udělala přijímačky na ten gympl a že by mě tam od září vozili na ten gympl a mámě by to předkládali po kouskách, máma by to nevěděla. Máma si myslela, že na to nemám.*“ V šesté třídě ale začaly problémy s drogami a Lenka přestoupila místo na gymnázium na jinou základní školu. Bohužel tam dojížděla přes park, kde se scházeli feťáci a do nové školy nikdy moc nechodila. V šesté třídě měla kamarádku, která mohla být venku do deseti hodin do večera, ale Lenka maximálně do osmi. Kvůli tomu se s matkou hádaly, Lenka začala utíkat na diskotéky. Plány s víceletým gymnáziem ustoupily drogám. Nicméně i matka podporovala Lenku ve studiu, zaplatila jí kurz angličtiny, na který ale nechodila.

V současné době stojí před rozhodnutím, na jakou školu po léčení půjde. Myšlenky na střední školu se stále nevzdala. Před dvěma lety složila úspěšně přijímací zkoušky na Střední dopravní průmyslovou školu. Na tu ale nenastoupila z důvodu mohutné recidivy. Ve Výchovném ústavu pro mládež se poté měla učit na učilišti, což odmítla jako ne dost dobré pro ni. „*Já potřebuju nějakou odbornou školu, ze které pak budu moct chodit do práce. Protože co kdyby ta vejška pak nevyšla, co budu dělat s gymplem.*“ Stále se tedy úplně nevzdává myšlenky na vysokou školu.

Ve škole byla ráda středem pozornosti, i dnes je pro ni důležité předvést se a dosáhnout pozitivního ohodnocení. Její schopnosti adaptace a tolerance k zátěži jsou ale snižené. Jsou patrné sklony k manipulaci s okolím, direktivně projevovaná snaha mít vždy vše pod kontrolou. Bližší kamarádky ve škole neměla. „*Já jsem nikdy s holkama moc nebyla. Ale chtěla jsem, ale to bylo spíš o tom, že oni mě moc nechtěly. Takže jsem se možná od nich cítila taková odstrčenější. Já vždycky chtěla nějakou nejlepší kámošku, ale byla jsem spíš s klukama, který mě měli rádi a nebrali mě jako kluka, ale jako holku, kterou*

chránili. A mě i sraly, jak řešily ty kluky.“ Lence je líto, že nikdy neměla blízkou kamarádku, zároveň se svými spolužačkami vlastně být nechtěla, nebavily ji věci, které ostatní dívky řešily. „Teď hodně přicházím na to, že dokážu být taková jako hodně mrcha no...nevím, jak to říct. Že ty lidi kolikrát i schválně nasírám, provokuju, dostanu je tam, kam chci. Potřebuju být oblíbená, hodně. Potřebuju, aby to nebylo takový to povrchní. Kolikrát si vymejšlím hrozný věci. Potřebuju, aby mě někdo chválil i za věci, který pro mě nejsou tak těžký. Slyšet, že jsem dobrá. Jednám hodně účelově. Ani je nepotřebuju šokovat, ale spíš je provokuju tím, že vyzdvihávám jejich špatný vlastnosti. Ne, že bych si o sobě vymejšlela, ale hodně ty věci na sobě zmírňuju. Nechci, aby ty lidi věděli, jaká opravdu jsem. Nepřidávám si, ale ubírám si. Že jim kolikrát říkám něco jenom proto, aby se nedozvěděli, že to druhý je horší třeba. Hodně ty věci zlehčuju.“ Ve vztahu k ostatním dívkám se cítila být odstrčenější. V kolektivu naopak zdůrazňuje, že nikdy neměla problémy s tím, že by se cítila odstrčená. Potřeba oblíbenosti a uznání je největší motivem veškerého Lenčina jednání. Aby zaujala ostatní a byla v centru pozornosti, dokáže se chovat i zákeřně. Myslím, že i za některými smyšlenými příběhy o sobě, kterými mě zásobila, jsou vedeny touhou po zvýšené pozornosti.

Své postavení v kolektivu rozděluje do dvou fází. Nejprve se straní, ale záhy se dostává do dominantního a vedoucího postavení „*Tady (v léčebné komunitě) jsem před druhou fází a už se snažím šéfovat. Je to u mě přirozený, říkám lidem, co mají dělat a párkrát mě třeba poslechnou, když to zní nějak inteligentně. Neměla jsem problémy nikde s tím, že bych byla odstrčená.*“ Je přesvědčená, že má dobrý organizační smysl a byla by dobrým šéfem, kterému „*by to všechno šlapalo*“. Ve vztahu k ostatním si na sobě cení schopnosti říct jim upřímně, co si myslí, nebojí se říct svůj názor. Domnívá se, že tím lidem pomáhá, ale zároveň se na ně nevyvyšuje. Za účelovost svého chování ve vztazích k ostatním se nestydí, naopak otevřeně popisuje, proč se snažila udržet dobré vztahy s ostatními dívkami ve Výchovném ústavu pro mládež. „*Jsem vždycky volala do pastáku, protože prostě „kamarádky“ ... Ne, že bych je tolik milovala, ale vím, že když tam přijedu, tak mi třeba daj na ten nápal.*“

Volný čas

Lenka nemá žádné koníčky, kromě krátké epizody fotografování si nedokáže vzpomenout na nic, co by ji bavilo. Lenky problémem je, že ji láká poflakování, život v partě a asociální styl života.

Lenka má bohaté zkušenosti s opačným pohlavím. První významnější vztah prožila v jedenácti letech, kdy chodila s idolem dívek celé základní školy a zapálila si s ním první cigaretu marihuany. První sexuální zkušenost udělala s neznámým vojákem po diskotéce ve dvanácti letech. Tato epizoda je pro ni nevýznamná. *„Byla jsem ožralá a zhulená, ani nevím, kdo to byl, moc si to nepamatuju.“* Zlomový byl roční vztah s dvacetiletým Honzou. *„Mě bylo dvanáct a půl a on si myslel, že mi je patnáct...ale on to asi věděl, ale já jsem na to nevypadala, když jsem se hodně namalovala a tak, tak co...co mi kdo může. Tak jsme spolu byli. Ale to bylo něco úplně jinýho, protože já jsem vždycky chodila se samejma takovejma debilama tak sedmnáctiletějma nebo šestnáctiletějma. A on byl...úplně jinej.“* S Honzou začala brát Lenka pravidelně tvrdé drogy (viz dále). Ohledně jejího vztahu s Honzou a především ohledně konce tohoto vztahu vykonstruovala Lenka další příběh, v němž si ale v důsledku zhoršené paměti na několika místech lehce protiřečí. *„To vim, že tenkrát na svém prvním útěku z ústavu, on tady nebyl, já jsem ho hledala a on tady nebyl, já jsem ho hledala po celý Praze a on tady nebyl. Já jsem byla úplně šílená. A všichni říkali, že neví, že to nějak nezvlád. Nevím, jestli dostal tenkrát špatný...nevím...dodneška nevím, kdo mu to dal nebo kolik mu toho dal. Jenom vim, že on by to neudělal, že by chtěl. Vím přesně, kde to bylo, s kým to bylo a kdo volal sanitku potom všechno... Ale oni mi nic neřeknou...ted' už mi řeknou, že už si to nepamatuju. Tenkrát mi to neřekli, protože se báli, abych neudělala to samý...nebo něco takovýho. Já nevím, jestli jsem ho milovala. Já vim, že jsem ho měla ráda a že to byl člověk, kterej mi pomoh. Pomoh mi na tý ulici, protože...já nevím, co bych tenkrát dělala. Já jsem byla totálně nepoužitelná, já jsem se bála ukrást v obchodě lízátko, já jsem nebyla schopná ničeho takovýho.“* Po návratu z tohoto útěku volala matce, že byla svědkem Honzovi smrti. Nyní matce tvrdí, že se jí Honza ozval.

Sex sehrál v životě Lenky doposud důležitou roli. Ještě v dobách, kdy nebrala tvrdé drogy, spala s muži, kteří ji koupili v hospodě alkohol. Matku ráda trápila tím, že jí vyprávěla, jak má sex ráda. Matka byla bezradná, což Lenku ještě více provokovalo. Matka si to vysvětluje tak, že potřebovala šokovat, což ostatně

zmiňuje i jako příčinu většiny dceřiných problémů. Nedovolovala jí, aby si domů vodila milence a nabádala jí k používání kondomů. Poté, co se stala silně závislou na heroinu a již nechodila s Honzou, se začala prostituovat. „*Taky jsem jeden čas byla s Arabama. Oni mají nejlepší. a nemusela jsem shánět peníze. Oni mi dohazovali tak jako že...tak. Nebo jako, že „po tom jdi v baru, ten má u sebe hodně peněz“.* Takže jsem je buď okrádala nebo jsem s nima spala.“ Dnes hodnotí tuto epizodu svého života rozporuplně. Na jedné straně vyjadřuje spokojenost: „*Ale byl to nejlepší. výměnej obchod, tak tři čtyři měsíce to bylo. To byla jediná doba, kdy jsem měla peníze a neměla jsem nervy.*“ Na druhé straně vidí i rizika: „*Dneska už se moc bojím. Já jsem byla taky blázen, co jsem byla schopná do sebe všechno nacpat, co jsem byla schopná ukradnout, s kým jsem se byla schopná vyspat...tak já myslím, že na to už dneska nemám.*“ V rámci prostitutek se považuje za tu „lepší“, vyděluje se od ostatních, její pasáci i klienti měli prý vyšší úroveň. „*Já jsem prostě nechtěla bejt normální holka, kterejch tady je fakt, fakt ježišmarjá tak moc! Já nemám na to stát na Václaváku mezi Rumunkama, ještě by mě tam zabili. To ne. Ty patřej Rusákům a ty jsou na ně hrozně zlí. Tohle už byli lidi na úrovni trochu.*“

Svůj vztah k opačnému pohlaví popisuje jako zvrhlý. Ne proto, že ho má ráda, ale tím, jak si sex vlastně představuje. „*Tím, že jsem si tím docela dlouho vydělávala, tak si ten sex nedokážu představit bez těch peněz. Já už si ani nedokážu představit sex bez drog, protože jsem ho nikdy neměla, jsem vlastně byla vždycky v nějakym jiným stavu, nikdy ne střízlivá. Až teď jsem si to začala užívat, posledních šest měsíců, protože před tím...to byl takovej kolotoč, vydělat si a tak... Teď mi to tady docela chybí.*“ Věrná být zatím nedokáže, ale doufá, že se jí to jednoho dne podaří. Na druhou stranu považuje za jistý druh věrnosti i to, že když byla po čase s dalším přítelem, nespala s nikým jiným kromě něho a svých zákazníků. Mezi pravidla léčebné komunity, ve které Lenka svého času pobývala, patřil i zákaz pohlavního styku mezi klienty. Lenka ho opakovaně porušila.

Drogy

První cigaretu vykouřila v jedenácti letech, od dvanácti let již kouření před matkou netajila, matka s tím prý stejně nemohla nic dělat. Ve stejném čase začala pít alkohol, především tvrdý alkohol. Prý proto, protože když jezdila na „akce“, byl by nesmysl si s sebou brát basu piv. Jednodušší bylo vzít tři až čtyři lahve

vodky na víkend. Začala navštěvovat hospody třetí kategorie, protože by jí jinde nenalili.

Marihuanu kouřila poprvé se starším spolužákem - přítelem v jedenácti letech. „*A bylo mi blbě, to bylo nějaký seno... Pak to párkrát někdo přines a já už jsem si pak říkala, že buď budu kouřit cigára nebo tohle.*“

Na víkendových akcích, kde hrály systémy, začala experimentovat s LSD. „*Začalo mě to hrozně bavit a tak jsem se hrozně moc rozjela... Já jsem tam vždycky s někým jela a odjížděla jsem úplně s někým jiným.*“ Potom začala chodit s Honzou, který bral subutex. „*Nejdřív říkal, že bere subáče. No, tak on nejdřív, že je papá, no, tak je nepapal. Já jsem ani tenkrát nebyla blbá a už jsem něco věděla...rodinná výchova a filmy o drogách a tak...tak prostě vím, že když se člověku podívám na ruce, tak vím, že...že je asi nežere. No a to byly nejdřív dohady, já jsem byla už natěšená, že mi třeba uspoň ustříhne a já to vypiju, že si to nemusím šlehnout. A to byly hrozný dohady, že proč by mi něco dával, že to má jenom pro sebe. Nó, ale to byla pecka, když mě našlehnul. Nebylo mi z toho dobře, ne že bych se předávkovala, ale nevěděla jsem, co to dělá a zvracet jsem ještě neuměla. Bylo mi špatně, ale při tom mi bylo i dobře, nevadilo mi, že zvracím a tak.*“ I když jí přítel Honza naučil brát tvrdé drogy, myslí si, že by k tomu stejně nějakým způsobem dříve nebo později došlo. Byla prý vždy zvědavá, jaké to je a především nechtěla zůstat za ostatními pozadu.

Protože drogy nebyly v malém městě tak snadno k sehnání, začali jezdit s Honzou do Prahy a přešli ze subutexu na heroin. Lenka utekla z domova a Honzu z domova naopak vyhodili rodiče. „*To byla hrozná doba, to jsem začínala dělat fakt největší problémy...to jsem byla poprvý fakt na ulici... Takže jsme byly dvě trosky támhle na hlaváku a somrovali jsme...to byla fakt pecka... Hm, to bylo hustý. Jako poprvý to bylo úplně příšerný, já jsem se hrozně bála. Za prvý těch bezdomovců tam, hrozně jsem se jich bála. Já byla dost vystresovaná, kde budeme spát a co budeme jíst a co budeme fetovat. I když to mě tenkrát asi ještě nenapadalo. Ale šlo to, on tady měl známý, nejdřív jsme bydleli u takovýho týpka, byl to vaříč prostě a takovej ten starej prostě. Vařil perník na to, aby měl na „ejdž“. Tyhlety už skoro nejsou. To je tři roky zpátky. Tak jsem si prostě ulítla, docela moc. Dva měsíce jsem byla na ulici, pak mě čapli. Ale to ještě vůbec nebylo, že by mi bylo nějak špatně, jenom, že jsem měla strašný nervy.*“ Postupem času potřebovala jeden a půl až dva gramy heroinu denně. „*Za dva gramy dáš tak*

dvojku a sháněli jsme moc peněz a už to bylo...no... Kradli jsme no, chytli mě párkrát, ale pár čorek, to vám nenapíšu, to jsou věci pod pět tisíc a já kradla tak za litr.“ I v nelegálním obstarávání peněz je patrná určitá hierarchie. Krádež a prostituce (viz výše) je pro ni akceptovatelná, loupežné přepadení nikoli. „Jako myslím, že bych ti dokázala ukradnout peněženku v metru. Ale zase kapsařinu neumím natolik, abych se tím mohla uživit. To mi zůstalo utajeno. To je takový precizní umění...já mám takovej docela čitelněj obličej, ale v tom metru, když je tlačenice, dá se to...všechno se dá, i na schodech, ale zase bych neměla na nějaký loupežný přepadení...“ Kapesní krádeže považuje dokonce za umění, které by sama chtěla ovládat.

Scénář se téměř rok opakoval v různě dlouhých intervalech. Lenku vždy chytila policie a umístila do ústavu, ze kterého utekla. Lenka se najedla, umyla, získala nové oblečení a opět utekla. Poté, co údajně zemřel přítel Honza, se začala prostituovat a postupně přestala brát heroin a začala brát pervitin. „Okolo heráku je velkej humbuk a hodně peněz. To do perníku nejsem určitě schopná vrazit tolik peněz jako do heráku.“ Je rozhodnutá, že heroin již brát nezačne, chce zůstat u pervitinu. Dříve ho párkrát zkusila, ale nic jí v kombinaci s heroinem nedával. Příznává, že má nyní jiné abstinenční příznaky psychického charakteru na které není vždy připravená, na heroinu měla spíše somatické abstinenční příznaky, které dobře znala. „Mám úplně jiný problémy než jsem měla před rokem. Ted' už neřeším to, že po každým jídle zvracím, ale ted' už mám jiný problémy...asi už zůstanu u perníku. Třeba nemůžu spát, jsem fakt nervní, taková rozlitaná. A to se mi nikdy předtím nestávalo. Předtím jsem seděla...zvracela jsem hodně, to je fakt. Někdy i po třech měsících jsem měla takový ty křeče hnusný. Ale byla jsem na to připravená, ale na tohle ne. Já se totiž vždycky tak přepálím, že nejde nic. To jenom tak sedím a čumím a to je celej můj stav. Ničím si tím zuby akorát a nejsem schopná. Poslední dobou vůbec nejsem schopná najít tu míru, přeháním to, ale fakt že přepaly, ale hrozný a pořád. To pak člověk jen sedí a poslouchá, hrozně poslouchá. Ted' už třeba zase aspoň normálně spím, ale normálně jsem takovej vystrašenej králík. Měla jsem o prázdninách takový období, kdy jsem slyšela i hlasy. Myšky teda nevidím, těch se nebojím. Mám divnej pocit, často když jsem sama, připadám si takhle malá a okolo mě nějaký vakuum a prostě...jako by mi něco tlačilo na mozek nebo něco takovýho a pořád mám ten pocit prostě... Taký jsem někdy taková paranoidní, přehnaně. To je většinou na dojezdech, když jsem

vypálená, tak ne. A nebo když je člověk prepálenej, to pak co další pecka, to větší stih, ještě větší oči a víc vám rostou vlasy a ještě větší vykroucenost... Já mám někdy pocit, že se jenom kroulím a vypadá to hrozně afektovaně a já se nedivím, že mě pak někdo nepozná třeba...“

O tom, jak Lenka obelhávala matku jsem se již zmínila, situaci měla pod kontrolou Lenka. *„Já chodila domů úplně na sračku, tak ona se na mě podívala, otevřela mi, protože jsem klíče vždycky ztratila a teď už klíče nemám, už jsou čtyřikrát vyměněný zámky. Tak mi vždycky řekla: „Ráno vstaň do školy“ a šla si lehnout.“*

Matka s otcem se shodně domnívají, že vše začalo proto, že jejich dcera potřebovala oslnit okolí, být středem pozornosti, zaujmout. Matka navíc spatřuje problém i v přeřazení na novou školu, kam docházela přes park, kde se scházela fetující mládež. Jak na vzniklé problémy reagovali rodiče a jaká byla jejich spolupráce s institucemi? Je až s podivem, po jak dlouhé době od počátku zneužívání návykových látek, se vložily do situace orgány sociálně právní ochrany dětí. Takřka až po dvou letech rizikového chování byl stanoven nad výchovou soudní dohled. Ani ve škole nepojali podezření, ani dětská lékařka si nevšimla ničeho nápadného ve vývoji. Dva roky tedy Lenka téměř nerušeně požívala alkohol, měkké i tvrdé drogy a stávala se silně závislou. Když se problém naplno otevřel, začal otec s Lenkou docházet k psychologovi na doporučení sociální kurátorky. Nebyl ale s výsledky spokojen, nic se neměnilo (viz výše).

V roce 2003 (půl roku po nařízení soudního dohledu) absolvovala dvoutříměsíční pobyt ve Středisku výchovné péče. *„To je takový to, kam dávají zlobivý děti před tím než udělají ty,ty,ty a vy už jdete do ústavu prostě. Takovej dvoutříměsíční pobyt, prostě poslední záchrana. Já jsem tam byla taková...nevím, já jsem se tam nějak nehodila. Tam byli děti, který tam rodiče dali, protože zjistili, že kouřej. A já už jsem tam měla docela problémy s těma lidma.“* Na tento druh intervence bylo tedy evidentně pozdě a Středisko výchovné péče nebylo určeno pro problémy, které Lenka měla. Navíc tuto intervenci vnitřně odmítala.

Měsíc po pobytu ve Středisku výchovné péče bylo Lence nařízeno předběžné opatření, den poté nastoupila do Dětského diagnostického ústavu. Během dvoutříměsíčního pobytu se dokázala perfektně adaptovat na podmínky ústavu a od počátku aktivně spolupracovala. Nebylo těžké ji namotivovat

k činnostem. Po večerech si četla v pokoji, byla spíše samotářská, na ostatní působila rozumně a starší než ve skutečnosti. Běžné emoce záměrně potlačovala a měla dobrou úroveň sebekontroly, někdy byla rezervovaná až chladná.

Během pobytu v Dětském diagnostickém ústavu byla Lence nařízena ústavní výchova. To, že matka nepodepsala odvolání proti rozhodnutí soudu, má Lenka matce za zlé. „*Mámu jsem pak začala nesnášet, že mě jako nechala v tom ústavu. Máma je taková hodně snadno manipulovatelná ke všemu. Sociálka jí řekne, že jsem nezvladatelná a máma to podepíše... A tak jsem si v tu chvíli řekla, že budu dělat všechno proto, abych jí nasrala ještě víc.*“

Z Dětského diagnostického ústavu byla přerazena do Dětského domova na malém městě, protože všechny přesvědčila o tom, že je schopna se snažit a pracovat na odstranění problémů. V Dětském domově se Lenka zpočátku snažila dohnat látku ve škole, zapojila se do dění skupiny, domova i školy. Sama se dokonce učila i v době nemoci, byla skutečně motivovaná, i když matce tvrdila opak. Po nějaké době se ale přestala zajímat a mimo učení nedělala nic, byla nepořádná, odmlouvala a neplnila povinnosti plynoucí z řádu Dětského domova.

Byla přivezena na konci školního roku a dostala svolení od své sociální kurátorky, že může zůstat doma sedm týdnů o prázdninách. Vedení Dětského domova to nehodnotilo jako šťastné, neboť bylo riziko oslavy patnáctých narozenin a požití drog. Nakonec Lenka stejně doma vůbec nebyla, chodila po nočních podnicích apod. Když se na konci prázdnin chtěla matka domluvit o odjezdu, který se měl konat 25.srpna, začala Lenka vyhrožovat útekem, což nakonec realizovala. Byla zachycena PČR a odvezena do Dětského domova. Krátce po příjezdu se v noci spustila z okna po svázaném prostěradle a postel naaranžovala tak, aby to vypadalo, že tam někdo leží. Utekla domů, matka ji ale nahlásila na policii a byla odvezena zpět. Útěky se opakovaly, přestala docházet do školy, většinou bývala nalezena policií ve squatu s bezdomovci nebo v bytě kamarádky.

Lenka byla v Dětském domově silně nespokojená, negativně hodnotila školu, která pro ní nebyla dost dobrá (vesnická). Nesnášela ten zapadákov a nebavilo ji nic, co se zde dělalo. Prohlásila, že půjde raději do „pastáku“. Ke zvratu tedy došlo po prázdninách, ze kterých se vrátila Lenka jako „jiný člověk“. Stranila se ostatních a sama si snila v pokoji své sny, pokud zrovna nebyla na útěku.

Po jednom z útěků absolvovala pobyt na detoxifikačním oddělení. „*Pak mě chytli asi po dvou měsících. A šla jsem na apolinářskej detox. Mě to už potom nebavilo, hlavně mi bylo fakt blbě a tak jsem šla na detox u Apolináře. To byl konec. Fakt konec. Ty smažky tam...*“

Bylo konstatováno, že další setrvání v Dětském domově nemá smysl a byla přeřazena zpět do Dětského diagnostického ústavu na rediagnostiku. Byla přivezena z detoxifikačního oddělení, ale nevydržela abstinovat dlouho. Stále utíkala, zároveň byla rozhodnutá pro léčbu. Bohužel musela vyčkat otevření nové skupiny v léčebně, nemohla nastoupit ihned. Čekala tedy v Dětském diagnostickém ústavu měsíc.

Pobyt na oddělení v léčebně byl Lence nabídnut jako alternativa ústavní výchovy a jako možnost na sobě pracovat. Nejprve absolvovala dva měsíce v léčebném programu. Vzhledem k tomu, že došlo k posunu v její motivaci i v chování, pokračoval Lenčin pobyt tzv. prodlouženým pobytem na oddělení, kde měla speciální režim a samostatně se s ní pracovalo (chráněné bydlení). „*Tam jsem byla skoro rok, no...ne úplně. Protože vlastně už o prázdninách se to všechno chýlilo ke konci. Ono to tam je na dva měsíce, ale já jsem se jim prostě nějak zalíbila, tak jsem tam prostě byla v chráněném bydlení. Bylo to dobrý no, ale já jsem to poslala zase zpátky prostě. No a tak mě jakože vyhodili...no a já jsem předtím odtamtud utekla a pak už mě odtamtud vezli rovnou do pastáku.*“ Během jejího pobytu v chráněném bydlení ale nedošlo k výraznější změně. Naopak došlo k tomu, že opakovaně lhala a manipulovala terapeutickým týmem ve svůj prospěch. Kromě o fotografování neprojevila zájem o žádnou činnost. Poté, co testy ukázaly pozitivitu na THC v moči, řekla, že uteče. Pokusila se přemluvit další klientku k útěku, ta odolala. Lenka se nakonec vrátila ze školy v pořádku a tvrdila, že její přítel Honza, u kterého chtěla v Praze bydlet, si před ní aplikoval drogu a zemřel. Bylo zjištěno též zneužívání toluenu v chráněném bytě, což bylo jasné a opakované porušení pravidel. „*Odtamtud mě vykopli, protože jsem si tam vpravila na záchodě do žíly a ještě tam našli plechovku toluenu...to byla pecka...to jsem teda nevyfoukala já. Tam byla ještě jedna holka, my jsme se znaly. O ní můžu říct, že mě fakt naučila...smažit.*“

Nicméně během pobytu se jí podařilo dokončit povinnou školní docházku. Otec o ní neprojevoval žádný zájem, ačkoli byl opakovaně kontaktován. U matky trávila prázdniny. „*Matka vždycky volala do léčebny, že jsem dorazila nebo*

nedorazila. Já jsem vždycky přijela domů, řekla jsem mámě, že jdu na jedno pivo a ona mi dala dvě pětky, já jsem přišla třeba ve dvě ráno nebo ve tři nebo až úplně ráno. Kryla mě, no. Nebo spíš ne, že by mě kryla, ale nechtěla mít s tím žádnou...jako nechtěla být popotahovaná. Ze kolikrát volali z Řevnic, že mě chtěli slyšet a ona vždycky řekla, že jsem odešla ke kamarádce. Nikdy neřekla, že jsem jí zdrhla.“

Po jedenácti měsících byla přeřazena do Výchovného ústavu pro mládež. Tam pokračovala v útěcích a braní drog. *„Tam jsem strašně krátce, já jsem tam začínala a ještě tam skoro nejsem. Já jsem na útěku pořád. Teď jsem tam vydržela ten měsíc jenom proto, že mi pořád slibovali, že mě dají do nějaký léčebny. No, ale tak naposled jsem si vycházku udělala v sobotu a přišla jsem v pondělí, že teda půjdu na ten detox.“* V prosinci se Lenka rozhodla, že se půjde léčit. Netají se tím, že je venku zima a narkomani umrzávají a ona se potřebuje někam schovat. Varianta Výchovného ústavu pro mládež pro ni není přijatelná. Navíc se netají tím, že je pro ni nedůstojné chodit do ústavního učiliště. Raději podstoupí léčbu.

Po absolvování týdenního pobytu na detoxifikačním oddělení byla přijata do léčebné komunity. Když odcházela z detoxifikačního oddělení, nebyla si jistá, co si od léčby slibuje. *„Já nevím, co si od něj slibuju, teď to dělám asi kvůli tý rodině. Protože matka se mě taky zhrozila a mám takovej nezávaznej slib, že to skončí. Že půjdu na podmínku domů a budu chodit do normální školy a já nevím, co já sama si od toho slibuju... Já jsem nebyla nikdy půl roku čistá. Chci abstinovat...na jednu stranu hrozně moc chci...fakt. Jenomže mě přijde, že se prošvih ten správnej okamžik. Fakt jsem chtěla před měsícem se vším švihnout. Jenomže teď už je to jiný, teď už mám nějaký tejdén odsmažino a nechce se mi přestat. Teď zrovna ne. Ale zas v léčebně mám na rozhodnutí půl roku. Já bych ale nechtěla dopadnout jako ty třicetiletý heráci u toho Apolináře, já se toho tak děsím, že snad to bylo to hlavní, proč jsem s tím přestala.“*

Po dvou měsících v léčebně byla Lenka nadšená. *„Jakože „hurá, jsem abstinent, začínám znova“! Fakt tady hlavně posledních čtrnáct dní makám, sice jsem z toho hrozně unavená, ale je mi z toho kolikrát i dobře. Ale jsem nadšená do toho budoucího života, jaký to bude, i když se trochu bojím.“* Lenka bilancuje svůj zdravotní stav a projevuje lítost nad situací, do které se dostala. *„No, mě už by vadilo být zase na té ulici a pořád dokola. A proč vlastně? Mě přijde, že už je toho takhle dost. Fetovat se mi...chce nebo nechce, to si říkám teď, když jsem tady*

a chráněná a drogy nevidím. Ještě nevím, jaký je to venku. Teď jsme tady šli na masopust. A tam se fakt chlastalo, že jsem se vrátila, klepala jsem se a zvracela jsem, jenom z toho, že jsem měla takovou chuť na toho panáka. Ale mě to sere, že jsem si to takhle zkurvila tím všim. Možná bych chtěla bejt ta normální šestnáctiletá holka, co se drží mamince za sukni. I když to takový nebude, tak já bych to nějak znormalizovala. Tohleco už nejsou zdravý vztahy, k čemukoli.“

Již během druhého měsíce Lenka porušila jednu z hlavních zásad, měla pohlavní styk s jiným klientem. Za to se dostala do podmínky, kterou porušila. Byl u ní nalezen heroin v plyšovém medvídku. Zpočátku zapírala a tvrdila, že si ho tam schovala v době, kdy si dělala zásoby na horší časy a zapomněla na něj. Byla ale vyloučena, v současné době je na útěku z Výchovného ústavu pro mládež. Tím, že v ústavu nebude, se nikdy netajila. Tvrdí, že „*mříže není ochotná zkousnout*“.

Plány, cíle, perspektivy

Lenčiny plány do budoucna jsou svým způsobem velkolepé a lze jen spekulovat o jejich naplnitelnosti. Chce absolvovat střední školu, je stále přesvědčená, že je to možné, má velké mínění o své inteligenci, věří si. Doufá, že s matkou vztahy „znormalizují“, sama ale vztah spíše komplikuje tím, že nekomunikuje a matku tím záměrně trestá. Již nechce absolvovat onen kolotoč, který prožila s heroinem (prostituce, krádeže...), zároveň není přesvědčená o abstinenci. Líbí se jí stavy na pervitinu. Je nekompromisní ke svému pobytu v ústavu, který jednoznačně zamítá. Chtěla by domů na podmínku, neuvědomuje si ale, že to záleží na matce, sociální kurátorce a řediteli ústavu, které musí nejprve ona přesvědčit. Má představu, že když bude půl roku abstinovat, půjde automaticky domů odkudkoli. Ale ani tato představa pro ni není dostatečnou motivací, neustále vyvíjí tlak na rodinu a přenáší odpovědnost za její pobyt v ústavu na matku. Tvrdí, že si zakazuje snít a plánovat budoucnost.

Chtěla by rodinu, ale až ve třiceti letech, teď si chce užívat a být samostatná. „*Já mám pohled na rodinu asi spíš takovej konzervativní. Zase přemejšlím...na někoho druhýho...že sama bych to taky nechtěla, ale když tak, tak aby to bylo rovnoprávný, že bych nechtěla, aby ten otec přišel z tý práce, hodil peníze na stůl a „ženo postarej se“.* To bych asi nechtěla. Ale aby to bylo tak, že já bych vydělávala a každéj bysme měli to svoje něco a o to ostatní bysme se

starali společně. I když je to asi utopie...ale kdyby jednou, tak bych to tak chtěla. Otec by se staral i o děti i o domácnost. “

Hodnoty, přesvědčení

Sice o sobě tvrdí, že je „*ta ubohá smažka*“, ale nepovažuje se za jednu z mnoha. Považuje se za lepší prostitutku, protože nestála na ulici s Rumunkama, které pracují pro Rusy, ale pracovala pro Araby, kteří jsou na vyšší úrovni. Další žebříček hodnot je patrný ze způsobu obstarávání finančních prostředků. Svůj způsob (krádeže, prostituce) hodnotí jako méně špatný než je loupežné přepadení, kterého by nebyla schopná. Naopak krádeže považuje za precizní umění, které bohužel neovládá tak, jak by chtěla. I ve vztahu k partnerům má jisté zásady. Nebyla nevěrná příteli, protože nespala s nikým jiným než s ním a se svými klienty, které za nevěru nepovažuje. Na druhou stranu se ale rozhodla ukončit vztah se svým posledním přítelem, který ji chtěl poslat prostituovat, protože měl sám málo peněz a chtěl, aby pro něj Lenka takto vydělávala. To „*už bylo moc*“.

4.4.4. David

Rodina

Davidovi bylo před dvěma dny osmnáct let. Právě se vrátil z léčebny, protože mu skončila ústavní výchova. Svého času byl silně závislý na tvrdých drogách. Nejprve na pervitinu, postupně přešel k opiátům. O svých problémech hovoří velmi stručně, nezabíhá do detailů, většinu času se dívá kamsi do zdi, oční kontakt mu není příjemný.

Po návratu z léčebny bydlí s matkou a se svou nevlastní mladší sestrou. David je synem z prvního manželství matky i otce. Rodiče se rozvedli, když mu byly tři roky a po důvodu rozvodu nikdy nepátral, matka o tom nehovořila. V současné době vlastního otce nevyhledává. I když ho denně potkává, nemají si co říct. „*S vlastními tátou se bavím tak občas o práci a jak to jde...jinak nic víc. Vidím ho každé den, ale řeknem si tak čau nebo ahoj, to je všechno. Se potkáváme. On je to takovej vochlasta spíš, já ho moc nemusím, ale mám ho radši než nevlastního.*“ David neví, kolik je otci let a na otázku, kde pracuje, odpovídá: „*Táta nedělá nic moc.*“ Pravdou je, že pracuje jako dělník v parketárně. Otec neuzavřel další manželství, žije sám.

O matce ví, že jí je 37 let a pracuje jako zdravotní sestra na psychiatrii. Nedokáže blíže popsat, jaké mají vztahy, stále opakuje, že normální. Po rozvodu s prvním manželem uzavřela matka druhé manželství. „*Ten druhý s náma potom bydlel asi osm let. Jako oni měli dobrou vztah s mámou, ale pak se dozvěděla, že chodí za jinou. On má nějakou firmu, autodopravní, takže hodně jezdil pryč...*“ Nevlastního otce David nikdy nepřijal, bál se ho, protože ho nepřiměřeně fyzicky trestal. Ve svém životopise o něm napsal: „*Vyrůstal jsem ve strachu neboť nevlastní otec byl z přísné rodiny, a měl docela přísné dětství. U nás doma, když u nás byl, byla napjatá atmosféra, a vždy jsme čekali, kdy na nás začne rvát, nebo kdy si najde nějaký důvod, aby mě mohl zmlátit... Když jsem třeba viděl jeho auto před domem, tak jsem ani nechodil domů radši. Bál jsem se ho.*“ Na druhou stranu reflektuje otčímovu snahu, „*aby z něj něco bylo*“. Často se snažil s Davidem učit, ten ale nechtěl, protože ho to nebavilo. Matka v současné době nikoho nemá a David doufá, že už nikdy mít nikoho nebude. Myslí si, že je jim takto lépe.

Má starší vlastní sestru, se kterou se odmalička neměli rádi. Měli společný pokoj, kde docházelo k častým konfrontacím. Problémy vyvrcholily v době Davidovy rozvinuté závislosti na opiátech. Sestra si chtěla vodit do bytu svého přítele a jeho prý chtěla vypudit z domu. Žalovala matce a vymýšlela si věci, které nebyly pravdivé, což David nakonec neustál a fyzicky ji napadl. Sestra s matkou odešly na policii, která Davida odvedla. To považuje za „*poslední kapku*“, která předcházela nařízení ústavní výchovy.

S mladší nevlastní sestrou z druhého manželství matky vychází dobře, má ji moc rád.

Velmi důležitým člověkem v Davidově životě je babička z matčiny strany. Většinu času tráví u ní, pomáhá jí. Dědu zajel před dvěma lety nákladní automobil, když šel večer z práce. Babička se soudí s úřady, které tvrdí, že byl děda opilý, děda přitom prý vůbec nepil. Babička žádá peníze. Když sháněl peníze na drogy, ukradl babičce dolary z neuzamčené skříně. „*Ona mě má furt ráda, i když jsem jí tenkrát ukrad těch 200 dolarů.*“ Peníze jí vrátil, vyjadřuje nad celou záležitostí lítost. Babička je pro něj stabilním bodem v životě, symbolem bezpečí a bezpodmínečného přijetí.

Ve výchovném působení si matka nevěděla rady. „*Máma vždycky řvala a pak jí to přešlo. Nikdy mi žádný tresty nedávala, na mě by to stejně neplatilo.*“

Prachy jsem stejně nedostával, takže kdyby mi nedala kapesný, to by nebyl trest. Jako občas mi prachy dala, ale že by nějak moc, to ne. Vlastně jednou mě nevzali za trest na dovolenou do Španělska, tak jsem zůstal tady, ale to mi nevadilo, to jsem dávno bral a byl jsem rád. Oni si mysleli, že mi to bude vadit, protože jsme neměli nějak zvlášť hodně peněz...na dovolený jsme byli asi třikrát.“ David neměl nikdy z matky respekt, dělal si, co uznal za vhodné. Ví, že matka byla bezradná, když se dozvěděla o tom, že bere drogy. „*Ona to rok objížděla všude možně, aby jí poradili, co se mnou, až jí pak někdo poradil, aby dala návrh na to předběžný, že tam budu muset bejt zavřenej.“* Matka žádala otce o pomoc s výchovou Davida, ten však odmítl, nechtěl se o syna starat ani ho navštěvovat. Jediný, kdo se snažil systematicky s Davidem pracovat, byl svého času jeho nevlastní otec. Jeho metody výchovy a způsoby trestání měly opačný efekt, než zamýšlel. David se ho bál, nerespektoval ho, zatvrdil se vůči němu a snažil se mu vyhýbat.

David neví o tom, že by byl někdo z rodiny psychicky či fyzicky nemocný. „*Akorát mě řek ten soudní znalec, že já mám náznaky schizofrenie, ale já nevím...že bych si jí prej mohl rozjct téma drogama, že jí jako mám v sobě.“* David je nad touto informací trochu bezradný, neví, co schizofrenie jako nemoc obnáší, jaké má příznaky. V dokumentech jsem žádnou takovou informaci o latentní schizofrenii nenašla. Na základní škole byl léčen v Dětské a dorostové psychiatrické ambulanci pro poruchy a nápadnosti v chování, byl mu předepsán lék Triapridal. V rámci trestního stíhání byl před rokem vypracován znalecký posudek o duševním stavu nezletilého z oboru zdravotnictví, psychiatrie. Byly zjištěny poruchy chování disociálního charakteru, porucha ve vývoji osobnosti ve smyslu disharmonického a nepříznivého vývoje povahových rysů, rozvinutá polymorfní závislost na psychotropních látkách a nezdrženlivost, která vedla k rozvinutí závislosti na nealkoholových látkách.

Podle Davida jeho vlastní otec nadužívá alkohol. V osobním listu je o otci uvedeno, že se „v době rozvodu choval podivínsky, měl pocit, že ho někdo stále sleduje, schovával se, měl stále zatemnělé místnosti, s lidmi se nebavil a odmítal komunikovat i se soudem.“ David neshledává v jeho chování v současné době nic nápadného.

Nikdo z rodiny nebyl trestně stíhán. David je jediným členem rodiny, který měl problémy se zákonem. Na své prohřešky má realistický pohled, lituje toho a je přesvědčen, že se nic z toho nebude opakovat. Jeho motivací je touha mít čistý

trestní rejstřík. Ve svém životopise píše, že „*vše začalo tím, že jsem byl viděn, jak vyrábím opium z makovic, a končí to tím, že na mě matka podala trestní oznámení kvůli krádeži dvou set dolarů.*“ Výroba opia byla vyřešena v rámci přestupkového řízení. V rámci trestního stíhání kvůli krádeži dolarů byl vypracován znalecký posudek (viz výše), ve kterém se dále uvádí, že nezletilý má ke své závislosti nekritický vztah a neuznává potřebu léčby. Bylo proto navrženo nařídít protitoxikomanickou ochrannou léčbu. Bylo konstatováno, že celá záležitost je akutního charakteru, hrozí recidiva protispoločenského chování, proto dali znalci k úvaze i možnost urychleného řešení formou předběžného opatření. Davidovi bylo uloženo předběžné opatření a byl odsouzen podmíněčně. „*Ted' mám rok podmínku za krádež. Takže musím bejt rok v pohodě, bez kravin a pak mi bude vyčištěnej trestní rejstřík. To bylo i podmínkou jít do tý komunity. V tý podmínce bylo sehnat si léčení, oni mi chtěli dát nejdřív ochrannou léčbu, abych byl někde zavřenej.*“ Ochranná léčba mu tedy nakonec nařízena nebyla, neboť se podařilo sehnat léčení, do kterého šel David dobrovolně.

Škola

Ve škole byl dle vlastních slov „*průměrný žák*“. Po ukončení povinné školní docházky se rozhodl pro učební obor instalatér. Rodiče do jeho rozhodnutí nijak nezasahovali, jediný důvod, proč se tak rozhodl, bylo pět dalších spolužáků, kteří chtěli obor studovat. Motivaci pro studium neměl a škola ho nebavila, postupně ji navštěvoval méně a méně. „*Nechodili jsme do školy, jsem měl 300 neomluvenejch hodin a trojku z chování. Byli jsme za školou a fetovali. Na základce teda ne, to jsem byl za školou jenom jednou a z toho byl velkej průser. Až na tom učňáku no...že mě to nějak nebralo, ten obor.*“ Davidovi chybí dostudovat půlku posledního ročníku. Ještě před nástupem do léčby si chtěl učiliště dodělat, nyní došlo k posunu a již to nepovažuje za nutné. „*Asi už to dodělávat nebudu, já bych radši rovnou do práce. Oni by mi možná nedělali až takový problémy to dodělat, ale já stejně nic nevím, jsem to celý profetoval.*“ Na vysvědčení míval trojky a čtyřky, v podstatě každý rok dělal nějaký reparát.

Již na základní škole měl problémy s chováním. „*To ještě nebylo tak hrozný...jako zlobil jsem občas. Dělal jsem průsery. Třeba jsem pustil hasičák ve třídě. Asi v šestý, v sedmý nebo v osmý...já nevím. Nebo jsem se fackoval s učitelkou jednou. Jsem jí nesnášel. Ten hasičák, to bylo z prdele.*“ Svou reakci,

kdy nafackoval ve vzteku učitelce, považuje za adekvátní, protože byl v právu. Ostatní prohřešky ospravedlňuje tím, že nebyl sám, kdo zlobil. „*To celá třída byli takový průseráři. Jako, že bych tam dělal šaška, tak to ne. Já jsem si prostě nenechal nic líbit.*“

Trvale neuspokojivé chování ve škole bylo řešeno nejprve pravidelnými návštěvami Pedagogicko - psychologické poradny ve 2. a 3. třídě. Následovaly návštěvy Dětské a dorostové psychiatrické ambulance, kde byl léčen pro poruchy a nápadnosti v chování. Do deváté třídy chodil jednou až dvakrát na kontroly, poté se již nedostavil. Dle dokumentace byl stanoven závěr: poruchy chování u chlapce s průměrným intelektem z problematického rodinného prostředí, výchovná problematika a resultující disharmonický vývoj osobnosti. Před šesti lety absolvoval dvouměsíční dobrovolný pobyt v Dětském diagnostickém ústavu. Po návratu bylo konstatováno zlepšení v chování ve škole.

Volný čas

David s nadšením hovoří o svém největším koníčku, který objevil nedávno v léčebně. „*Ted' jsem byl měsíc v kuchyni, když jsem byl v léčebně a to mě bavilo. A fakt ani jedno jídlo jsem nezkazil. Nejdřív tam byla hospodárka v kuchyni, nám pomáhala, ale když jsem pak byl v kuchyni já, tak si třeba vzala dovolenou a ani tam nejezdila. V té kuchyni mi to jde no, jinak nevím, co mě baví. Občas čtu a hraju na počítači, chodím se projít ven, do města...*“

Intimní vztah s dívkou neměl a dosud po tom netouží, je prý stydlivý. Je poznamenaný dvěma nepodařenými sňatky své matky. K manželství je skeptický. „*Nevím, jestli má cenu se vůbec ženit, když to vidím okolo sebe...*“ Má pár kamarádů, ne nijak moc, ale tvrdí, že je nejraději doma s babičkou. S dívkami dokázal komunikovat bez zábran jen za vydatné podpory pervitinu. „*Jenom na těch drogách jsem se s nima bavil, ale to bylo jenom na tom perníku, pak už mě nezajímaly vůbec, když jsem byl na heráku a na subutexu...*“

Drogy

Dvě hlavní příčiny vidí za počátkem abúzu drog. Do životopisu napsal: „*Od mých pěti let jsem vyrůstal s nevlastním otcem, a myslím, že tady je příčina mých útěků k drogám a ke své partě.*“ Svého otčima se bál a než by s ním byl doma a vystavoval se tak fyzickým trestům, raději se potuloval s kamarády venku.

Druhou příčinou byl nedostatek zábavy a nepodnětně naplněného volného času. „Pak hlavně z nudy no. Jsme se nudili prostě. Jsme se flákali, nechodili jsme do školy, jsem měl 300 neomluvených hodin...byli jsme za školou a fetovali. Na základce ne, až na tom učňáku no. Tam byli vlastně takový podivný týpci ve třídě se mnou, tak jsem s nima pak začal fetovat.“

Od patnácti let čichal s kamarády ze třídy toluen a kouřil marihuanu. U kamaráda na zahradě našel růst marihuanu. Ukradl mu jí a vykouřil společně s jiným kamarádem. „Tady začaly mé problémy s drogama. Dostal jsem se díky drogám ke starším kamarádům a tam jsem zahučel do drog úplně.“ Starší kamarádi fetovali vše, co bylo na malém městě k dostání, hlavně parvitin a subutex. Tvrdé drogy nikdy neaplikoval jinak než intravenózně. „Poprvý mě našlehnuť kámoš. Nejdřív jsem asi rok bral perník, mě to bavilo bejt na tom. Techno a tak, akce...to bylo na perníku nejlepší, skoro pořád jsem jezdil s kámošema po diskotékách. Začali jsme krást všude, kde jsme mohli. Všichni kámoši, co to zkusili, už u toho zůstali a píchají si doteď. Pár z nich, napadlo jít na léčení, ale po pár dnech toho zase nechali, asi to nemohli vydržet. Začal jsem mít problémy v rodině, s matkou, byl jsem agresivní, a jediný s kým jsem mohl mluvit, byli kamarádi. Domů jsem se chodil jen najíst a vyspat. Potom jsem se dostal přes starší kamarády k subutexu.“ O subutexu hovoří jako o „idální droze“ pro něho, proto u ní zůstal asi rok a půl. Jednak byl levnější než pervitin, jednak mu druhý den nebyvalo špatně, mohl po něm klidně spát a najíst se. Také životní styl se po obměně drogy výrazně změnil. „To jsem spíš byl doma, jsem ležel u televize a tak. To není moc na ten pohyb. Herák jsem si taky dal. Pokaždý, když jsme byli v Praze, tak jsem si ho dal. Tady není moc k dostání.“ V té době přestal docházet do školy a místo toho jezdil s kamarády do Prahy nakupovat drogy. Od kamarádů dostával různé prášky (od antidepresiv po antipsychotika), které prokládal subutexem.

Na otázku, za co si drogy kupoval, odpovídá trochu podrážděně: „No, kradl jsem no, co mi zbejvalo...“ Kradl hlavně matce doma, té prý vše splatil, poněvadž chodil svého času na brigády. Potom vydělával pouze na drogy, ke konci ukradl babičce dolary (viz výše).

Matka se prý někde doslechla, že si syn píchá drogy. V životopise popisuje situaci, kdy matka zjistila, že je to pravda, takto: „Jednou jsem ležel doma na posteli, přišla tam za mnou matka a zeptala se, jestli si něco nepíchám. Já jsem jí

řekl, že ne a ona mi řekla, ať jí ukážu ruce. Tak jsem jí je ukázal a ona to poznala, protože pracuje v blázinci. Musel jsem jí říct, kde jsem to vzal a kdo mi to píchнул. Samozřejmě, že to co jsem jí řekl, jsem si vymyslel. Přece neudám své kamarády, protože vim, že by na ně okamžitě poslala policii. Řekl jsem jí, že jsem to koupil na diskotéce od nějakého neznámého kluka. A začala mě denně kontrolovat, jestli si něco nepíchám. Asi čtrnáct dní jsem nic nebral. Pak jsem si všiml, že si matka myslí, že už nic neberu, ale já jsem začal znova brát.“ Pak nastala doba, kdy matka objížděla různá zařízení a nevěděla si s Davidem rady. Po poměrně dlouhé době si opět všimla, že si píchá a hned druhý den odjela se synem do Prahy na detoxifikační oddělení. Tam bylo matce řečeno, že její syn užívá tyto látky: 20 cigaret denně, 10 jointů marihuany denně, Subutex intravenózně 1-4mg obden asi 1,5 roku, nepravidelně diazepam, vyzkoušel heroin, pervitin, makovinu a durman. „A já jsem jí přemluvil, aby mě tam nenechala, i když rozhodnutí bylo na mě, jestli tam zůstanu nebo ne, a já jsem jí řekl, že na tom ještě nejsem tak špatně.“ Opravdu záleželo na Davidovi, zda chce zůstat na detoxifikaci, protože pobyt tam je dobrovolný (viz 2.kapitola). David sice na detoxifikačním oddělení nezůstal déle než hodinu, ale již druhý den měl potyčku se setrou, což byla ona pomyslná „poslední kapka“, která donutila matku, aby podala návrh na ústavní výchovu. V žádosti o nařízení ústavní výchovy matka uvedla, že syn si již rok injekčně aplikuje drogy, dobrovolně se léčit nechce, dopouští se trestné činnosti. Matka již jeho výchovu nezvládá. Nenašel se nikdo z rodiny, kdo by byl ochotný si vzít Davida do výchovy, proto žádá o nařízení ústavní výchovy. Stalo se tak téměř po roce od chvíle, kdy matka poznala na Davidových rukou, že si píchá drogy.

Poté byl na posouzení u odborníků z oboru psychiatrie, ti doporučovali ochrannou léčbu, jak již jsem zmínila. Záhy bylo zahájeno trestní stíhání kvůli ukradeným dolarům. Po nařízení předběžného opatření nastoupil David do Diagnostického ústavu pro mládež. Během dvouměsíčního pobytu se dopustil několika útěků, při kterých si aplikoval drogy. K dění v ústavu a požadavkům byl spíše pasivní, stál na okraji komunity, byl velmi uzavřený. Přehodnotil ale svou situaci a zažádal o léčbu na základě podmínečného odsouzení za krádež. Tím dosáhl nařízení pouze ústavní výchovy, nikoli ochranné léčby.

Motivací k léčbě byla obava z nařízené ochranné léčby. „Oni mi chtěli dát nejdřív ochrannou léčbu, abych byl někde zavřenej. Ale já jsem si ještě před tím, než mi dali návrh na tu ochrannou, zažádal o léčbu, že je to dobrovolný a oni mi

dali šanci jít tam teda. Takže to bylo jediný moje štěstí, jinak bych byl zavřenej celej rok někde v nějaký léčbě.“ V léčebné komunitě David velmi dobře prosperoval. Zvládl všechny náročné situace i fáze léčby. Přesto odešel dříve, protože mu iritovalo, že se nedodržovala pravidla mezi ostatními klienty. „*Jako já jsem z té léčebny sice odešel dřív, ale jenom o tři téjdný, tam už to fakt nešlo v té skupině. Tam zase byly vztahy, jako všichni to věděli, až na pár lidí a nikdo to neřek. Já jsem to teda nevěděl. Drogy tam byly jenom jednou, já v tom teda nejel...ale tam se prostě v té skupině nedodržovaly základní pravidla, to už nemělo smysl fakt. Tam vždycky když jsou vztahy, tak vyhoděj tak sedm, osm lidí, který v tom jedou a je to... Ale ty terapeuti nevěděli, co všechno se tam děje a nikdo nic neřek a tak...jsem odešel.*“ Když byl David v komunitě krátce, muselo odejít osm lidí, kteří měli mezi sebou opakovaně sexuální styk nebo nedokázali abstinovat. Ke konci léčby se situace začala opakovat a klienti opět tajně porušovali pravidlo zakázaného intimního kontaktu mezi sebou. Nakonec se tedy David s léčbou ztotožnil natolik, že ji nebral jen jako únik před nařízením ochranné léčby. Začal chtít skutečně abstinovat.

Plány, cíle, perspektivy

O své budoucnosti v posledním půlroce hodně přemýšlel. Ví, že nesmí opakovat trestnou činnost, aby mu byl vyčištěn trestní rejstřík. To je jeho velká priorita. Věří si, že zvládne abstinovat. Našel si nové kamarády. „*Jako ona většina lidí u nás hulí. Takže jsem spíš s nima, s těma narkomanama už ne. Prostě se s nima nebavim a oni se nebavěj se mnou. Já už je nechci...jako, byla by to strašná škoda, že bych tam seděl sedm měsíců kvůli ničemu, takže fakt neberu a jsem v pohodě. Jako nabízeli mi, ale jsem odmítnul. Tam nás to učili, jak odmítat drogy, se dělaj výjezdy a zkouší se to a tak...*“ Působí suverénně, selhání nepřipouští. O abstinenci je přesvědčený.

Nemá žádné ambice, co se vzdělání týče. Než nastoupil léčbu, chtěl si dodělat učiliště, po ukončení léčby nastal posun v jeho uvažování a představách o svém pracovním zařazení. „*Jako spravim babi vodu, jsem byl na instalatérovi, ale že by mě to nějak bavilo, to ne... Se chytim i bez papíru. Strejda má na to firmu, tak jsem se ptal, tak říkal, že možná uvidí.*“ Připouští, že se začíná nudit a práci by opravdu potřeboval sehnat.

O vztahových plánech nemluví, prioritou jsou instrumentální cíle. Zpochybňuje význam instituce manželství, vztah s dívkou mu nechybí. Od matky, respektive od babičky, se odstěhovat zatím nechce.

Hodnoty, přesvědčení

Podobně jako Milan (viz dále), připisuje i David příčiny událostí vnějším okolnostem. I v jeho případě hraje roli nevlastní otec, kterého neměl rád a se kterým se nechtěl potkávat, a proto odcházel z domova a utíkal se k drogám. David má ale trochu větší vhléd do událostí a částečně přiznává i svůj podíl. Byl to on, kdo se ve škole nudil a kdo začal dobrovolně s „*podivnejma týpkama*“ ve třídě fetovat. To si zřetelně uvědomuje a přijímá zodpovědnost za své další jednání. Je to on, kdo se již nechce stýkat s narkomany v rodném městě, on se sedm měsíců snažil vyléčit ze závislosti a nechce tento čas zahodit relapsem.

Své chování ospravedlňuje různě. „*No, krad jsem no, co mi zbejvalo...*“ Když potřeboval peníze na drogy, musel krást, protože jinak peníze získat nemohl. Ve své době to bylo přirozenou součástí jeho života, nad kterou se nepozastavoval. Nyní věc přehodnotil, své chování odsuzuje jako špatné. Chování ve škole reflektuje jako problematické. „*Dělal jsem průsery.*“ Někdy to bylo proto, že si chtěl udělat legraci, učitelce nafackoval, protože ji nesnášel. Celkově se ale ospravedlňuje tím, že nebyl sám, kdo dělal ve škole problémy. Není nijak horší než ostatní. Jen si nenechal nic líbit, nenechal se ponižovat a to ho ospravedlňovalo k jeho chování. Za tímto chování v minulosti si plně stojí.

Hodnotový systém je vidět v jeho přístupu k léčbě. Byl zodpovědný a léčbu bral vážně. Ve chvíli, kdy se dozvěděl, že ostatní porušují pravidla a vedoucí o tom nevědí, odmítl se dále léčby účastnit. Připadalo mu to nesmyslné. Terapeuti o porušování pravidel nevěděli. Nechtěl situaci řešit a s klienty o tom mluvit, nepovažoval to za svůj problém, protože on pravidla dodržoval. Přesto pro něj byl další pobyt v komunitě neúnosný. Celkově hodnotí svůj léčebný pobyt jako velký přínos.

4.4.5. Milan

Rodina

Milanovi je sedmnáct let a za svou nejbližší rodinu považuje matku a své dva mladší bratry, jednoho vlastního a jednoho nevlastního. Rodiče se spolu

rozvedli, když bylo Milanovi třináct let. „*On táta hrozně pil, pak začal mlátit mě a pak mámu a máma už to pak nesnesla.*“ Přesto, že důvod nevydařeného manželství připisuje jednoznačně otci, není vůči němu nijak zatrpklý. Spíše naopak. „*Ale ona s ním byla sranda, když nepřišel nalitej. A teď? Teď jsme nejlepší kámoši.*“ Vyčítá svým sourozencům a matce, že vnímají otce jen skrze peníze, protože dobře vydělává. Matka chce po otci stále zvyšovat alimony, což připadá Milanovi nepochopitelné. Jeho logika je neúprosná: pokud má matka své bydlení a ostatní věci, měla by operovat se svými penězi a neotravovat s tím otce. „*Oni maj každej svoje, svoje bydlení a tak. A máma chce po tátovi prachy. No, pochopíš to?*“ Milan vůbec nepřipouští, že se jedná o peníze pro něj.

Vztah k matce popisuje s patrnou ambivalencí. „*Tak za tři, kdybych měl dát školní známku. Ona se mi moc srala do života. Jako já to chápu. Teď když jsem se ponaučil, tak vím, že měla pravdu. V čemkoli. Ale dřív jsem to nesnes. Já to teda nesnesu ani teď. Když ti furt někdo kecá do života, udělej tohleto, přijď v tolik a v tolik.*“ Milan chce být brán jako dospělý, samostatný muž. V době okolo rozvodu začaly první problémy. V té době Milan matce vyčítal, že nedokáže zvládnout svůj život a chce rozdávat rady jemu, což nebyl ochoten akceptovat. Jako autoritu ji přestal respektovat. Vztahy s ní udržuje, nyní jí volá zhruba dvakrát za měsíc.

Milan neví, jaké vzdělání rodiče mají, má hrubou představu o jejich zaměstnání. „*Máma je dělnice, ona dělá něco na autech, montuje nějaký dráty. Teď je teda na mateřský, 36 jí je. No a táta je taky dělník, taky dělá na autech, takový to...takovou tu gumu...těsnění.*“

Manželství s Milanovou matkou bylo otcovo druhé. Otec má nyní novou přítelkyni, která ho dle Milana odnaučila pít. „*Jako dá si pivo, to jo, ale ne jako dřív.*“ I matka má nového přítele, otce jejího nejmladšího syna, který je o 8 let mladší než matka. Vdaná byla jen jednou za Milanova otce. Milan k novému příteli matky zaujal odmítavý až nenávistný postoj. Od doby, kdy se do rodiny přistěhoval, se zhoršila situace. Přítel po Milanovi vyžadoval respektování pravidel svých i matky, plnění povinností apod. Několikrát došlo i na fyzickou konfrontaci mezi Milanem a matky přítelem. Po vyhocení konfliktů se přítel matky odstěhoval. V současné době Milan nebydlí doma a není si jistý, zda jsou ještě spolu. Celou situaci a vztah vysvětluje takto: „*On furt maká taky. On je inženýr, těžkej...(ironicky). Pěknej zmrd. Jsem kvůli němu začal vlastně smažit,*

když to tak vezmu. Už si začal hrát na moc velkého, už mi chtěl dělat tátu. On je s mámou tak tři roky a mě už to ke konci fakt nebavilo doma, tak jsem se víc toulal venku.“ Matky přítel studuje ve městě vzdáleném od bydliště Milanovy matky asi 200 km a zdržuje se u nich v současné době 1x za měsíc na víkend. Oficiálně má matka ve své péči tři nezletilé děti, se kterými žije sama. V současné době je na mateřské dovolené, doplácena dávkami státní sociální péče do výše životního minima. Milan evidentně není ve finanční situaci rodiny orientován, vyčítá matce, že chce peníze od jeho otce a ne od otce nejmladšího dítěte. Stále argumentuje tím, že když bydlí s přítelem, měl by přispívat přítel. Navíc se domnívá, že již její přítel je vystudovaným inženýrem. *„A máma chce po tátovi prachy, přitom má inženýra, pochopíš to? Vždyť s nima žije. Žijou dohromady, tak ať mají prachy dohromady. Né, máma furt otravuje tátu o prachy. Přitom mámy přítel vydělává dvacet, dvacet pět tisíc. Nepochopím to. Nevím, jestli máma chce být hrdá, že má jako svoje prachy... Vždyť mají spolu dítě!“*

S vlastním bratrem se v podstatě nezná. *„Máma měla s tátou toho mého vlastního brácha, tomu je třináct...asi...nevím, už jsem dlouho nebyl doma. S tím si občas píšu email. Já o něm nic nevím a on o mě taky ne. Jsme si dost cizí. Sice jsme bydleli v jednom pokojíku, ale nebavili jsme se. Já přišel třeba v noci domů a on spal a ráno jsem spal já.“* Jedinou bližší informaci, kterou je schopen podat o bratrovi, je, že je ošklivý na otce a chce po něm peníze.

Otec má ještě dalšího syna, který se mu narodil s první manželkou. Kontakt s ním otec neudržuje, snad se nachází v Praze.

Narození nevlastního sourozence, kterého má matka se svým přítelem, provázela řada neporozumění. Milan se cítil ostrčený, přehlížený, o narození bratra se dozvěděl omylem a zpočátku se za to chtěl matce mstít. *„Jako když se narodil malej brácha, tak to mě fakt dostalo. Ty vole, voni mi nic neřekli. Voni by mi to snad neřekli vůbec, kdybych se to nedozvěděl. Já jsem poslouchal, jak si povídaj a máma tam tenkrát ňák řekla něco o tom, že je těhotná. Tak jsem byl fakt naštvanej. To už byla v pátém měsíci. Oni to neplánovali, on chtěl, aby to dala pryč, ona že ne. Tak mám brácha. Pak jsem to nějak zkousnul a třeba si s ním i hrál. Ale nehlídal jsem ho, když máma někam chtěla. Já jsem jí řek, že si to zavařila sama, tak ať se stará. Že jí s tím nepomůžu. Ale beztak jsem pak hlídal. Když potřebovala, tak jsem pohlídal.“* Nyní jsou nevlastnímu sourozenci dva roky a Milan k němu vyjadřuje rozporuplný a nejednoznačný vztah. V jeho vyjádření o

bratrovi je patrná jakási bezradnost. Neví, jak se k němu postavit, zda ho přijmout, či odmítnout jako syna nenáviděného přítele své matky.

Milan velmi hezky hovoří o své babičce, která se za něj jako jediná postavila v době největších problémů. Když končil léčbu, byla jediná, kdo si ho chtěl vzít do péče, ale podmínila to tím, že si nejprve udělá rekvalifikační kurz v chráněném bydlení. Milan to přijal, sám totiž věděl, že by to v rodném městě nezvládl. Tvrdí, že babička je jeho nejbližší člověk. Je to spíše aktuální stav, v minulosti s ní příliš v kontaktu nebyl a nevyhledával ji. Až když se začaly hledat různé možnosti rodinné péče, vstoupila babička do jeho zorného pole jako jakýsi zachránce a jediný člověk, který ho přes všechny problémy stále chce a má rád.

Výchovné působení v rodině bylo nedůsledné a rozporuplné. Otec syna nahodile bil, když byl opilý, na druhou stranu byl dost benevolentní. „*Já jsem měl docela dost volnosti, na mě nijak netlačil nikdy. Prostě dělej si, co chceš, ale neblbni, bylo to docela v pohodě. Ale asi tý volnosti bylo moc.*“ Otec byl a stále je pro Milana autoritou, kterou akceptuje. Po rozvodu mu začal chybět jeho vliv. „*Máma mě pak nezvládala. Jsem začal být takovej samostatnej. Když tam byl táta, tak z toho jsem měl respekt no. U táty jsem si nedovolil, co jsem si dovolil u mámy.*“ Když věděl, že přijde otec, zůstal doma a na jeho názory dal. Dle názoru psychologa potřeboval jeho dlouhodobý vliv, ne jen občasnou návštěvu. Postupně přestal otec Milana navštěvovat úplně a v současné době odmítá být nápomocen při řešení výchovných problémů. Výživné zasílá. Zodpovědnost za výchovu Milana na sebe vzít nechce, momentálně na to nemá ani bytové podmínky, bydlí u přítelkyně. Nesouhlasí s návrhem ústavní výchovy, nepovažuje to za řešení, ale opětovně uvádí, že si Milana do péče nevezme. A to i přesto, že jeho družka navrhovala, aby to s výchovou zkusili.

Matka pro něj není autoritou. Její požadavky mu byly nepříjemné, proto ji neposluchoval: „*Ona se mi moc srala do života. (...) Já musel být doma tak v deset v jedenáct, pak jsem stejně vždycky volal, že přijdu pozdějc, třeba ve dvě ve tři, pak už třeba vůbec.*“ Velmi ji kritizuje a popisuje, jak ji trestá, když nesouhlasí s jejím jednáním. Např. v situaci, kdy jí vyčítal, že žádá od otce peníze, místo aby je chtěla od přítele, uvádí, že: „*To jsem jí tenkrát vynadal a asi měsíc jsem s ní nemluvil.*“ V dokumentech se o matce píše, že syna nikdy fyzicky netrestala, že se mu vždy snažila domluvit z pozice kamarádky. Navštěvovala psychologa,

k čemuž se Milan staví bez pocitů viny. „*Máma pak brala nějaký prášky, na nervy...snad. Kvůli mně. Ona byla u psycholožky, u psychiatra.*“

V rodině má závažné somatické onemocnění otec. Před dvěma lety se obával, že mu kvůli problémům s kolenem bude muset být amputována noha. Matka měla deprese v reakci na problémy s Milanem, léčila se antidepresivy. Milan sám uvádí občasné psychické problémy depresivního charakteru. V minulosti měl i suicidální myšlenky, které se nikdy nepokusil realizovat. Nejtěžší okamžiky popisuje, když se dozvěděl o nemoci otce, dalším kritickým momentem je současný vztah s Míšou. Do té je velmi zamilovaný, bohužel ale nedodržela slib a pravděpodobně začala opět brát drogy. „*Mě když se něco daří, když se z něčeho vyhrabu ze všech těch sraček a je to v pohodě, tak to vždycky nějak spadne. Já už jsem měl kolikrát chuť tady vodejít z tohodle světa. Nebejt tady. Mě to vždycky hrozně dostává. Třeba ty problémy s tátou, to jsem tenkrát asi tejděn s nikým nemluvil, jsem z toho byl úplně nasračky. No a teď s tou Míšou, vid'. Mám z toho docela depky, to je jasný... Ale asi bych to neudělal, nezabil bych se. Co by to udělalo s mámou, ona už takhle těma drogama dost si vytrpěla. A mám se asi taky moc rád než bych to udělal.*“

Škola

Na základní škole Milan příliš dobře neprosperoval. Opakoval, dle vlastních slov „*asi dvakrát. Do sedmičky to šlo, pak jsem ale sedmičku neudělal. To jsem propad a ještě jednu sedmičku jsem na základce byl a pak mě dali do tý speciální.*“ Matka konzultovala situaci s psycholožkou a dospěla k názoru, že to bude nejlepší řešení - speciální škola. Tam se dočasně jeho docházka i prospěch zlepšily. Ve druhém pololetí začal kouřit, matka měla podezření na marihuanu, vracel se pozdě domů, matčiny zákazy nerespektoval. Důvody svého nepospěchu vidí v tom, že „*jsem na to sral na tý základce, já né že bych byl blbej... Já jsem se prostě fakt neučil. Prej jsem dyslektik nebo co, já nevím...*“ Nakonec byla matka ráda, že syn dokončil povinnou školní docházku právě zde. „*Tam jsem vlastně během roku udělal i osmičku i devítku. Jako koukali na mě, že jsem blbej, že bych klidně udělal základku, kdybych trochu chtěl.*“

Po ukončení povinné školní docházky by přijat na SOU sklářské, kam vůbec nedocházel. Na konci září mu matka dojednala přestup na SOU na dvouletý obor společné stravování. V lednu se na třídní schůzce dozvěděla, že syn je

podmínečně vyloučen z důvodu velkého množství zameškaných hodin. „Ze základky jsem šel na foukače skla, tam jsem byl týden. Pak mě vyrazili. No, možná dýl než týden, to přeháním. Pak jsem šel na kuchaře. Tam mě vyrazili, protože jsem nadával mistrový do všeho možnýho. Tak mě vyrazili na konci školního roku a šel jsem na instalatéra od září. No a jakmile jsem přestoupil na instalatéra, tak to začalo. Vlastně ty prázdniny před tím se to rozjelo, tam je hodně smažek na tom učňáku. Tam už jsem vlastně nechodil do toho instalatéra, pak mě vyhodili. Pak jsem byl na pracáku a bylo to čím dál tím horší, to už jsem nebejval moc čistej.“ Na foukače skla šel kvůli rodičům, protože to chtěli kvůli vyhlídce zaměstnání v nedaleké továrně, kde by byl dobře placený. V současné době si dodělává rekvalifikační kurz v oboru kuchařských prací a chodí na brigádu do rodinné restaurace. Nemá ambice se dostat do zahraničí nebo se dál vzdělávat, ačkoli má možnost. „Ten kuchař mi teď docela vyhovuje. Chodí tam jeden týpek (do restaurace, kde pracuje), takovej starší pán a má nějakou restauraci ve Francii a chce mě tam, jako vážně. Já ale nechci, to bych zase začínal od podlahy. Sice bych se naučil, ale dostal bych do těla...já jsem takovej ten pohodovej. Ale já se radši naučím českou kuchyni.“

Ve škole měl problémy s chováním a respektováním autorit, které dává do přímé souvislosti s vlivem spolužáků, čímž se ospravedlňuje. „To já měl už na začátku roku dvojku nebo trojku z chování. Hele, já když jsem bez kamarádů, tak jsem fakt pohodovej kluk jo. Ale jakmile kámoši přišli do školy, tak to byl průser. Dělali jsme bordel, po celý škole. Ve škole jsme měli kantýnu, ve který jsme si koupili citro colu a napěnili a stříkali to všude po celý škole. Učitelkám jsme nadávali, že nás nezajímaj a ať jdou do prdele.“ Nápadně často se vyskytuje problém respektování u osob, vůči kterým je v podřízeném vztahu, a které nedosahují hranice ani třiceti let. Např. v léčebně: „Nó, tak jako jsou tam mladý terapeuti, co zažili hovno, přečetli si pár knížek a dělaj chytrý...jako ne všichni, to ne.“ Podobně i ve škole: „Ale tam byla mladá mistrová, co věděla hovno. Já jsem dělal přes čas na praxi a za deset minut mi jel vlak. Ona mě nechtěla pustit. Tak jsem jí začal nadávat a pak jsem odešel. Ona byla hrozně namyšlená, jí bylo tak pětadvacet.“ Obecně má menší respekt k ženám. Jediná ženská autorita, kterou bez výhrad respektuje, je spolumajitelka rodinné restaurace, kam chodí na brigádu. Nejprve pracoval v restauraci, kde nerespektoval svou nadřízenou. Nyní pracuje v restauraci, která patří manželům, kterých si váží. „Ona není žádná

panička, když je potřeba, jde normálně na kolena a vytírá.“ Manželé si ho chválí, chtějí, aby u nich zůstal po ukončení pobytu v chráněném bydlení a pomohou mu sehnat levný podnájem. Rovněž v Diagnostickém ústavu pro mládež dokázal pozitivně reagovat jen na starší vychovatele, muže.

Matka se snažila řešit synovo problematické chování ve škole s pomocí psycholožky, se kterou často konzultovala. Poté, co se začaly vyskytovat i problémy ve speciální škole (Milan začal kouřit marihuanu, nechodil do školy, vracel se pozdě domů), začala matka chodit k psycholožce společně se synem a spojila se se sociální kurátorkou pro mládež. Po ukončení povinné školní docházky, nebyl schopen navštěvovat SOU sklářské a ve stejnou dobu odmítl nadále navštěvovat i psycholožku.

Volný čas

Za své „původní“ kamarády považuje spolužáky ze základní školy. S těmi kouřil marihuanu. *„Ono nás tam teda moc nehulilo (na základce), ale našli se. Tak abychom měli prachy na trávu s kámošema, tak jednou obstarali oni, jindy já, ale všichni jsme kradli.“* Ale poté, co začal šňupat pervitin, *„se to zvrtilo a celý se to tam rozpadlo.“* Kamarádi se obměnili a Milan začal trávit čas v partě, kterou popisuje podobně jako Iveta velmi idylicky. *„Tam nikdo nebyl ten hlavní, nějaká hlava party. To byli kámoši, fakt jako kámoši, žádná zrada, nic takovýho. Prostě když bylo, tak jsme se všichni rozdělili, i když prachy do toho dal jenom ten jeden. My jsme byli ve třech hodně, nás nebylo nějak hafo. Ten jeden teď přestal, dodělává si výučák a řidičák. S tím jsem hodně zadobře. Ten mi kolikrát pomoh, když jsem byl ve sračkách. No a ta druhá, ta kámoška, jak jsem ti říkal, že jsme byli tři, ta bere obden. A ještě je na škole, na tý...nó, co dělal Sámer Issa...asi průmka to je. Ona je chytrá holka.“*

Milan nemá vyhraněné zájmy. Ve volném čase býval venku s kamarády, poslouchal techno, jezdil na kole a na motorce. Na kolech si prý i zazávodil, neví ale, co to bylo za závody, prý nějaké místní.

V současné době prožívá první vážnou známost. Se svou slečnou Míšou se seznámili na léčení. Míša měla podobné problémy s drogami jako Milan, brala pervitin a taneční drogy. Je jí šestnáct let a dle vyjádření terapeuta si i její matka pochvaluje, že když je s Milanem, je vše v pořádku, jejich vztahu nebrání. Milan by ji chtěl představit doma. Míša absolvovala stejné léčení jako Milan a měla

odejít do chráněného bydlení, ve kterém je nyní Milan. Bohužel ale víkend před nástupem odešla z domu, nikomu nic neoznámila a vrátila se až za dva dny. Její matka zavolala do Diagnostického ústavu pro mládež, aby si pro ni přijeli. Bylo to porušení podmínek. Milan je v současné době nervózní, neví, jak to s nimi bude. Tvrdí, že pokud se nedostane k němu do chráněného bydlení nebo pokud se potvrdí, že brala drogy, rozejdou se. Slíbili si, že brát nebudou.

Drogy

První cigaretu marihuany vykouřil v deváté třídě se svými spolužáky. „*Utíkali jsme ze školy, tam už byly ty jointy právě. Jsme byli u kamaráda na bytě nebo u nás.*“ Finanční prostředky na marihuanu obstarával střídavě on a kamarádi krádežemi, kradl především peníze a šperky matce. Stejně tak si obstarával finance i na pervitin, který začal brát o dva roky později. „*V šestnácti, před rokem a půl nebo tak nějak. To se nachomejtlo strašně moc rychle. Začaly bejt hodně různé akce a poznával jsem jiný lidi, který byly taky už na něčem jiným než ty, který jsem znal dřív. No a pak jsem se s nima začínal stýkat víc. Ten jeden kámoš měl ještě jiný kámoše, smažky...*“ Svou roli sehráli i spolužáci ze třetího učiliště, na které nastoupil

„*Ze začátku to bylo jenom tak víkendově, někdy i sám, ale většinou jsem bral s kámošema. Jsme šli do hospody tam u nás, tam je strašně moc smažek. Ke konci už jsem to fakt přeháněl. Ze začátku ani ne, ke konci dost. Nejdřív to bylo frc frc a pak se to rozjelo. My jsme perník kouřili nejdřív. Normálka přes alobal, na plech. To bylo jenom, abysme vydrželi na tu noc. Jednou nám došel alobal, tak jsme si to šňupli a pak jsme se nějak svezli k těm jehlám, prostě jsme to chtěli vyzkoušet.*“ Milan intravenózně fetoval asi osm měsíců. Nemyslí si, že by fetoval příliš intenzivně, maximálně si aplikoval drogu obden, nejvíce za 500 Kč. I když připouští, že v době, kdy se o celém problému dozvěděla matka, to již přeháněl. Kupříkladu se čtyři dny nepřišel domů vyspat. Chodil se domů akorát najíst, umýt a pro nové oblečení.

Milan postupně ukradl matce zlatý řetízek (ještě na základní škole), stříbrné prstýnky, CD přehrávač, zastavil svůj druhý mobilní telefon, kradl matce peníze z peněženky. Matka celou situaci vnímala, ale krádeže nahlásila na policii až při poslední krádeži. Milan si vzal její kreditní kartu a opakovaně vybral peníze. Věc byla postoupena na městský úřad na přestupkovou komisi. Milan

celou událost bagatelizuje, nemá pocity viny, nepovažuje to za nic příliš závažného. Matce peníze nevrátil. „*Máma nahlásila ty krádeže doma. Z toho bylo nějaký přestupkový řízení. Ale v podmínce nejsem, to já zase nejsem nějaký grázl. Já jsem nekrad nějak moc. Ani kámoši ne.*“

Kdy matka zjistila, že Milan bere drogy? Když stěhovali nábytek v bytě, vypadla Milanovi z kapsy injekční stříkačka. Matka požadovala vysvětlení, ale syn byl na matku agresivní, protože mezitím čtyři dny nespál a vůbec neměl zájem komunikovat. Milan měl doma skříň na zámek, kde si schovával své potřeby na fetování. Matku zajímalo, co ve skříni má, ale on vždy jen odsekl, ať se nestará, že své věci. „*Jednou jsem naběhnul do káčka, abych vypláchnul buchny. No a jak jsem šel z toho káčka, tak jsem potkal před barákem tátu, tak jsme si povídali. Pak jsme viděli, jak máma nastupuje s přítelem do auta a pak nás uviděla. Šla k nám a ptala se, co zase tluču tátovi do hlavy. A najednou začala z tašky tahat můj penálek, ve kterém jsem to všechno vždycky měl zamčený ve skříni. Tak táta začal na mámu ať nedělá blbosti, ať to neříká kurátorce a tak. Jenomže máma jela rovnou za kurátorkou a už to bylo, dostal jsem předběžko.*“

Nařízení předběžného opatření mělo ale delší vývoj, o kterém Milan nerad hovoří. V dokumentech se můžeme dočíst, že poprvé chtěla matka podat návrh na ústavní výchovu v době, kdy přestal Milan docházet do druhého učiliště, kam mu zařídila přestup. V době, kdy se matka dozvěděla, že je podmíněčně vyloučen za velké množství zameškaných hodin, chodil Milan domů ve „zhuleném“ stavu, kradl jí peníze a šperky a odmítal jí sdělit, na co peníze potřebuje a s kým se stýká. Ve spisu se píše, že poté, co se nezletilý dozvěděl o návrhu, došlo ke zlepšení v chování i v docházce do školy, nebyl proto vyloučen. Výsledkem tedy bylo, že matka vzala návrh na ústavní výchovu zpět. Změny k lepšímu netrvaly dlouho. Otec, který slíbil, že bude více spolupracovat při výchovném působení na syna a bude se s ním i častěji stýkat, splnil slib jen krátkodobě. Došlo k vyloučení ze SOU a matka mu uvěřila, že chce studovat tříletý obor instalatér. Tam opět nedocházel. Matce stále častěji lhal, domů se vracel, kdy se mu zachtělo. V té době matka pojala podezření, že je pod vlivem nějakých omamných látek. Při stěhování našla injekční stříkačku, syn výrazně zhubl. V domácnosti se ztrácely věci, které syn prodával - on ale zapíral. Milan začal být agresivní k mladšímu sourozenci a matku výchovně nerespektoval. Z těchto důvodů podala matka návrh na ústavní výchovu, záhy bylo vydáno předběžné opatření.

Den po vydání předběžného opatření nastoupil Milan do Diagnostického ústavu pro mládež. Zde dokázal dobře fungovat v rámci pravidel. Občas míval problémy s mladšími vychovateli, ale dokázal se v systému odměn zorientovat a po měsíci odjel domů na víkendovou dovolenku. Po návratu prokázaly testy přítomnost pervitinu v moči. Milan vehementně popíral, že by si drogu aplikoval, byl uražený, že mu nikdo nevěřil. Během pobytu soud rozhodl o nařízení ústavní výchovy. S tím se smířoval velmi obtížně. „*No...já jí hlavně vůbec nemusel dostat. To jsem dostal protože jsem se vrátil pozitivní z dovolenky. Jsem tenkrát volal kurátorce, co to udělala a ona říkala, že kdybych nepřišel pozitivní, že jsem ji nemusel mít. Ale já jsem tenkrát nic neměl, já jsem si dal do kafe lžičku, na který před tím někdo smažil.*“ Uvádí Milan na svou obhajobu.

Z Diagnostického ústavu pro mládež byl přeřazen do léčení. Nejprve strávil 3 měsíce v intenzivní terapeutické péči. Momentálně je v chráněném bydlení nedaleko léčebny, které funguje jako jakési doléčovací zařízení. Zde jsou klienti pod dohledem, ale již jezdí do školy, či do práce. To je Milanův případ, jak jsem již zmínila, pracuje v restauraci a dělá si rekvalifikační kurz. Nadále kouří marihuanu, kterou i dealuje. „*Jako je to pohoda, trávu schovávám v prádeln. Asi dvakrát jsem přišel zhulenej, že to poznali, tak mě zavřeli na záchyt. Ale oni chtěj, abych si dodělal ten rekvalifičák, takže z toho nejsou problémy, jenom vždycky ňáký zarachy. Já tady chodim na hřiště, tam se slejzaj místní a tam dealuju travku. Vždycky dovezu z města a dealuju tady. Hodí to tak čtyři litry. V práci si vydělám sedmičku, takže se nemam nejhůř.*“

Pervitin neměl půl roku, tvrdí, že je s ním konec. Cítí, že by nemusel zvládnout abstinovat v rodném městě, proto si chce najít bydlení v místě léčebny a svého nového zaměstnání. Mezi starými kamarády, kteří berou a se kterými se vídá, když jezdí domů na dovolenku, se cítí být v bezpečí. Ne příliš přesvědčivě tvrdí, že kouká, jak berou a směje se jim. Velkou motivací k abstinenci je jeho momentální vztah s Míšou. Marihuany se vzdát nechce a pervitin prý již nepotřebuje.

Důvody počátků braní tvrdých drog připisuje jednoznačně vnějším okolnostem. Popírá, že by se pro to rozhodl za jiných okolností, sám od sebe, dosud nepřijal zodpovědnost za počátky a průběh své závislosti. Za viníka označuje přítele své matky, který „*mu chtěl dělat tátu*“, což nesnesl. Nechtěl být

doma, když byl doma matky přítel, nebavilo ho to tam a začal se prý proto více toulat venku a i více fetovat.

Plány, cíle, perspektivy

Jeho plány jsou spíše krátkodobějšího charakteru. „*Mě bude za chvíli osmnáct a vypadnu odtud, už se fakt těším.*“ Často hovoří o podnájmu, který mu pomohou sehnat zaměstnavatelé až bude plnoletý, ale především si stále dělá starosti o svůj vztah. To je pro něj nejdůležitější priorita, od které se bude vše odvíjet. Příliš si nedůvěřuje, má pocit, že pokaždé, když se mu začne dařit, stane se něco nepředvídatelného a vše spadne. Tyto stavy provází depresivní nálady, kdy s nikým nekomunikuje. K bezproblémové budoucnosti je skeptický. Celkově je zřetelná úzkost a obavy z budoucnosti právě proto, že se necítí být tím, kdo by běh věcí ovlivňoval. V určitých okamžicích má tendenci rezignovat a raději nic neplánovat, žít okamžikem.

Hodnoty, přesvědčení

Vysvětlování příčin je u Milana zásadně vnějšího charakteru. Málodky přijímá zodpovědnost za běh událostí v jeho životě. Fetovat začal kvůli příteli své matky. Když mu byla nařízena ústavní výchova, okamžitě volal kurátorce „*co to udělala.*“ Zároveň si naivně myslí, že ji dostal jen kvůli pozitivní moči při návratu z dovolenky do Diagnostického ústavu pro mládež. A ani za to nemohl on, ale nešťastná náhoda způsobila, že použil nevědomky lžičku ušpiněnou od pervitinu. Snad v jediném okamžiku je schopen sebereflexe, když přiznává, že se na školu vykašlal on, a proto v ní neprosperoval. Čímž ovšem omlouvá daleko závažnější skutečnost, že by si někdo mohl myslet, že je intelektově slabší, a proto navštěvoval speciální školu. To, že není hloupý zaznívá naléhavě na mnoha místech našeho rozhovoru.

Zdůvodňování a ospravedlňování svého jednání se nese v podobném duchu. Milan bagatelizuje své přestupky a to, že kradl doma peníze a cennosti nepovažuje za závažnou skutečnost. Pokud by byl trestně stíhaný a podmíněčně odsouzený, znamenalo by to pro něj, že je „grázl“. Vzhledem k tomu, že není trestně stíhaný, nepřipadá si nijak odsouzeníhodný ani špatný. Musel krást, aby mohl fetovat. Fetoval, protože ho k tomu donutil přítel matky. Přesto situaci v podstatě zvládl, protože nekradl „*nijak moc*“.

V jeho postoji k životu je patrná určitá bezmoc. Věci se dobře nebo špatně dějí, on sám se necítí být tím, kdo by jejich běh mohl nějakým způsobem ovlivnit. Vždy, když se mu začne dařit, tak to po určité době „nějak spadne“. Z toho plynou jeho pocity zbytečnosti a touhy uniknout, nebýt. Má suicidální myšlenky. Zároveň má svou matku rád a nechtěl by jí ještě víc ublížit, poněvadž si je vědom toho, že „si už takhle těma drogama dost vytrpěla“. I to je jeden ze světlých sebekritických okamžiků. Vytrpěla si kvůli němu a jeho drogám, nechce ji více vědomě trápit. Zároveň „se má příliš rád“ na to, aby se zabil.

S tendencí vše připisovat vnějšímu běhu událostí souvisí Milanova neschopnost přijmout zodpovědnost za své jednání a za svá rozhodnutí.

4.4.6. Radek

Rodina

Radek je drobný sedmnáctiletý kluk. Hovoří klidně, souvisle často se usmívá a celkově působí vyrovnaně.

„Tak když jsem se narodil, bylo tátovi 34 a mámě 31. Táta dělal autobusáka a máma dělala hodně let v jedny firmě, to je prostě na boty...dělala podrážky. Pak měla vlastně problémy s průduškama, tak šla na uklízečku a pak to zkrachovalo a teď dělá ve firmě, která vyrábí budky na telefon a tam vydává obědy a uklízí. Když jsem byl malej, asi ve čtyřech letech, táta umřel...no, byly mi čtyři. Tak se nás snažila vychovat máma s babičkou.“ O smrti svého otce nemá problém mluvit. V podstatě si na něj nepamatuje, zná ho z fotografií a z vyprávění, prý byli taková „normální rodina“. Vztah s matkou popisuje jako vynikající, je pro něj tou nejdůležitější osobou, pro kterou by udělal cokoli na světě.

Radek má dva vlastní bratry, jeden je o dvanáct a druhý o deset let starší. Nejstarší bratr Tomáš je vyučený strojním zámečnickem a pracuje ve strojárnách, druhý bratr Matěj je vyučený kuchař-číšník a je zaměstnán v supermarketu jako vedoucí sektoru. Vztahy k bratrům jsou diametrálně odlišné. „S tím jedním, s tím se nebavím, to je ten nejstarší. Bydlí doma a s tím nějak nekonverzuju. Ten je taková kapitola sama pro sebe. Jako ten nedělal žádný průšvihy, ale uzavřel se do sebe, když umřel ten táta. Ono mu bylo asi šestnáct. Na mámu se vyprd a byly takový problémy, že s nikým nekonverzoval.“ Když bylo Tomášovi sedmnáct,

odstěhoval se k babičce a poté ke svému strýci (bratrovi otce) a tetě. Bydlel s nimi v jejich domě, kde jim pomáhal. Po několika letech se vrátil zpět domů. Důvody návratu vysvětluje Radek takto: „*Oni měli velkej barák, tak jim tam pomáhal, normálně jim dával všechno. No a pak se vrátil, protože oni o něj už jakoby nestáli...nebo nestáli...už taky chtěli svoje soukromí. Jako měli ho rádi a tak, ale nemůže tam bejt pořád.*“ Má tendenci strýce s tetou omlouvat za to, že Tomáše vyhodili, když už ho nepotřebovali. Říká, že matka Tomáše „*vzala zpátky*“, protože to byl on, kdo odešel. Dnes se s matkou baví, ale s Radkem vůbec. Jejich nepřátelství začalo v době, kdy měl Radek problémy s drogami (viz dále). Bratr byl k jeho výstřelkům s drogami nekompromisní, začali se hádat kvůli Tomášovo motorce, kterou si Radek bez dovolení půjčoval a kvůli mnoha dalším věcem. Nebyli schopni spolu hovořit aniž by se nepohádali. „*Nezdravim se s nim asi půl roku a před tím jsem se s nim akorát zdravil, tak dva roky. Ani s Matějem se nebaví.*“

Na druhého bratra nedá dopustit, je pro něj vzorem. „*No a s Matějem jsem v nejlepším vztahu, jak může bejt brácha s bráchou. S tím jsem úplně za dobře, ten bydlí v Praze. Ted' jsem byl o prázdninách s nim dva tejdny v Egyptě, to mi zaplatil všechno. Bydlí teda sám, jako má nějakou přítelkyni, ale každou chvíli jinou.*“

Radkův život zásadně ovlivnily dvě události - smrt otce a smrt babičky. Smrt otce ovlivnila především způsob další Radkovy výchovy. Radek sám tvrdí, že nikdy nepřítomností otce netrpěl, neměl komplexy před ostatními, nepoznal nedostatek materiální, nestýskalo se mu, protože si nepamatoval, co ztratil. „*Ale já jsem jako nikdy nestrádal. Já byl spokojenej. Oproti ostatním jsem měl třeba i kolikrát navrch, protože máma mi dávala až dost peněz a ještě dává. Jako to, že jsem neměl tátu...to mi akorát chyběl někdo, kdo by mě pořádně zkrotil.*“ Po smrti otce byl velmi často u babičky, která bydlela jen kousek od jeho rodiště. „*Babička byla mírná, jako i máma byla mírná, ale já jsem je poslouchal, u babičky jsem měl takovej respekt (myšleno, že ji respektoval). Akorát že když umřela, tak se to všechno zlomilo. Jako u mámy taky, prostě kdyby se to obrátilo a místo babičky umřela máma, tak by bylo taky to samý...Prostě ty dva lidi mě drželi, když byli spolu prostě.*“ Babička fungovala jako jakási přirozená autorita, dokud žila, poslouchal i matku. Radek tvrdí, že kdyby umřela matka, přestal by poslouchat babičku, což je velmi zajímavá poznámka. Na jednom místě našeho rozhovoru

dokonce říká, že „*babička byla vlastně jak můj táta.*“ Téměř okamžitě po smrti babičky začal mít Radek problémy s chováním. Matka nedokázala reagovat na začínající problémy a ty se postupně prohlubovaly. Právě v benevolentní výchově matky vidí mnozí odborníci jednu z hlavních příčin pozdějších problémů. Odborníky je matka vnímána jako velmi shovívavá, protektivní a nedůsledná, čehož Radek dokázal mohutně využívat ve svůj prospěch. Radek zpětně reflektuje: „*Jako ona mě někdy třeba jednu ve vzteku flákla, dala mi facku, pásek na mě vzala, ale jako ne, že by mě nějak týrala. Prostě byla na mě taková mírná. Nedokázala mě udržet...nebo mi třeba dala zaracha a druhý den jsem stejně mohl jít. Prostě byla na mě mírná, nezvládala mě.*“

Otec zemřel na následky infarktu, prý nepil, byl zdravý, infarkt byl nečekaný a pro rodinu dodnes nepochopitelný. Babička byla dlouhodobě zdravotně oslabená, až ke konci života doktoři objevili rakovinu. Jiné onemocnění se v rodině neobjevilo, rovněž výskyt jakýchkoli závislostí Radek popírá, stále opakuje, že prý byli „*úplně normální rodina*“. On sám prodělal jeden závažný úraz, v té době ještě drogy nebral. „*Prostě jsem dělal kraviny a spad jsem. To je taková skála u parku, kam se chodilo. Je tam výhled na stadion, tak jsem tam blblnul a uklouzlo mi to. Měl jsem zlomený obě ruce a rozdrčenou slezinu. To mě tenkrát převezli záchrankou do města, tam jsem byl v nějakým tom tunelu a převezli mě helikoptérou sem do Krče a zůstal jsem tu měsíc. Pak jsem byl ještě dva měsíce doma.*“ Zdravotní následky prý nemá v současné době žádné, bezprostředně po úrazu a po rekonvalescenci byl ale velkým následkem jeho zhoršený prospěch ve škole.

Problémy se zákonem měl v rodině bratr Matěj. Ačkoli je Radek s bratrem v úzkém kontaktu, o jeho trestné činnosti má jen matné představy. „*No, snad v sedmnácti...měl snad podmínku za to, že krad. Vykrad asi pár baráků. Nebo něco... Ne, že by to potřeboval na drogy, ale ty jeho kamarádky, se kterejma jsem se občas viděl, říkaly, že to chtěl na dovolenou. Protože on pořád někam jezdí, mě vzal do toho Egypta, ten už byl na hodně místech. Jak může, tak někam jede...*“ S matkou ani s nikým dalším z rodiny se o bratrových problémech se zákonem nikdy nebavil. Je to rodinné tabu. Z neúplných informací od kamarádek se dá usoudit, že kradl plánovitě a opakovaně pro vlastní potřebu.

Radek byl souzen dvakrát za krádeže. Jeho motivace je nápadně podobná s bratrovou motivací. Ačkoli Radek zneužíval drogy, jeho krádeže nebyly nijak

spojeny se sháněním finančních prostředků ani se změněným psychickým stavem po užití drogy. Kradl především před tím, než začal pravidelně zneužívat drogy. „No, ale nekradl jsem nák moc...udělal jsem pár průšvihů, ale ne kvůli drogám. Toluén stál asi 40 korun. Prostě abych měl pro sebe peníze, to bylo snad ještě před tím než jsem začal foukat. Prostě na pití, no...ne na pití, ale tak celkově, abych se moh bavit. Prostě auta jsme vykradli, na to přišli a hospodu jsme vykradli, na to taky přišli. To byly takový dva největší, co jsme udělali.“ Ačkoli Radek tvrdil, že mu matka dávala dost peněz, zpravidla měl více než jeho kamarádi, nestačilo mu to. Nechtěl se nijak omezovat, chtěl si vždy dopřát přesně to, na co měl zrovna náladu. Závažnost svých prohřešků bagatelizuje, nepovažuje to za významné porušení pravidel. Na druhou stranu připouští, že to nebylo správné a že již nechce nic podobného v budoucnosti opakovat a mít další problémy se zákonem. Ačkoli krádeží spáchal mnoho, souzen byl za uvedené dvě „největší“. V obou případech byl odsouzen podmíněčně. Je trochu zarážející, že si nepamatuje přesné znění rozsudku. „Za to jsem dostal na obojí podmínku. Na tu první jsem se odvolal a pak se vlastně spojila v jednu s tou druhou. Kdybych se neodvolal, tak to možná dopadlo hůř. Ta první byla tři měsíce na rok a ta druhá asi dva měsíce na osm nebo tak nějak...“ Neví, jaký byl tedy konečný verdikt po spojení dvou podmínek, ani si není jist, zda je ještě v podmínce, musel by to zjistit od své sociální kurátorky. Je patrná snaha vytěsnit tuto událost ze svého života, pravděpodobně s tím souvisí i tabuizace trestných činů v rodině a tendence nepřipouštět si závažnost svého jednání. Radek nepáchal trestnou činnost sám, většinou byli dva. „No a ten, co jsem s ním udělal to auto, ten nic neměl, tomu bylo čtrnáct. A ten, co jsme spolu udělali hospodu, ten měl podmínku jako já. Ten je teď někde v ústavu, prej má samý průšvihy...nechápu, že neseď ještě.“

Škola

Mateřskou školu navštěvoval od čtyř let. „Tam jsem byl ještě o rok dýl, protože jsem měl problémy s řečí. Jsem neuměl říkat „r“ a „ř“ a takový ty věci...“ První třídu základní školy opakoval. Důvody neúspěchu na jedné straně přisuzuje sobě, na druhé straně připouští i možnost negativního vztahu učitelky k jeho rodině, čímž by se dalo snadno vysvětlit propadnutí jeho i bratra Matěje. „Prostě mi to v první třídě nešlo. Já už si to nepamatuju. Ale hlavně mamka říkala, že ta učitelka měla i mého brácha a taky ho nechala propadnout v první

třídě. Tak nevím, jestli měla něco proti naší rodině...“ Potom prý školu zvládal bez problémů až do osmé třídy. *„A pak se to zlomilo až v tý osmičce, jsem byl normálně na základce ne na zvláštní.“* Naposledy byl úspěšný v sedmé třídě, základní školu vyšel z osmé třídy v patnácti letech. Kromě neprospěchu měl i problémy s chováním vůči učitelům i spolužákům, ke konci již absentoval. Přesto byl přijat na tříletý učební obor, který si vybral sám. *„Pak jsem začal chodit na SOU obor kuchař-číšník, jenomže z toho jsem pak odešel, tak teď chodím jenom na dvouletý obor na OU, kuchařské práce.“* Říká, že odešel ze středního odborného učiliště, ale již nedodává, že neměl příliš mnoho možností. Respektive měl dvě možnosti, které mu předestřel ředitel školy. Buď mu bude ukončeno studium (bude vyhozen) nebo si sám zažádá o ukončení studia (odejde sám). Důvodem byly rozsáhlé absence. Uvědomuje si, že OU je méně prestižní než SOU, je to „jenom“ dvouletý obor.

Z psychologického vyšetření vyplývá, že mentální úroveň je v mezích normy, verbální intelekt je průměrný a neverbální poněkud slabší. Má dobrý početní úsudek a průměrnou vizuální paměť. Psychomotorické tempo je při časové zátěži zpomalené, bez tendencí k chybám.

Měl problémy s učiteli, ale ke své osobě je v tomto případě nekritický. Za svým chováním si stojí. *„Jako já se chovám k tomu člověku tak, jak se chová on ke mně. Když na mě byl učitel v pohodě, tak já taky. Ale když třeba mě dal kvůli něčemu poznámku a ostatním nedal za to samý a začal se na něco vymlouvat, tak prostě mě to naštválo a začal jsem na něj taky řvát. Jsem si to nenechal líbit.“* Problémy se spolužáky popírá, naopak tvrdí, že se s nimi dodnes přátelí. *„Mě to je docela jedno (propadnutí v 1. třídě), já s tou třídou, co jsem s ní byl pak celejch osm let, tak to bylo dobrý. Ty lidi, se kterýma jsem chodil do třídy, bydleli kousek ode mě, takže to bylo fajn. Jsme byli jako dobrá partička ve škole, někdy jsme trochu prudili, já jako ty ostatní.“* Přesto, že přiznává, že „trochu prudili“, cítí se být učiteli poškozený a nespravedlivě hodnocený, co se chování týče. Trvá na tom, že nedělal nic „tak závažného“, aby kvůli tomu dostával dvojky z chování. Ve zprávě psychologa se píše: „Je sociálně submisivní, výrazně ovlivnitelný v obou směrech, podléhá silnějším, přizpůsobuje se nápodobou. V kolektivu nižší status, primárně nekonfliktní, při nepříznivém složení komunity by mohl být šikanován.“

Volný čas

Ve volném čase se Radek scházel nejdřív především s kamarády ze školy. Pochvaluje si, že spolu stále něco podnikali. Po smrti babičky došlo i ke změně kamarádů. Od kamarádů ze školy přešel ke starším kamarádům, které poznal přes kamarády ve škole. Následně změnil okruh svých přátel potřeť a začal trávit čas s lidmi, kteří zneužívali drogy. *„Akorát že pak mi umřela babička a pak se to nějak celkově zlomilo. Začal jsem chodit ven, začal jsem krást...nějak tak trochu... No a prostě jsem měl samý starší kamarády, i když ty mladší taky trochu. No a pak jsem přestal konverzovat s těma staršíma a začal se scházet s partou lidí, který čichali toluen a bylo to.“* V současné době se opět kamarádí s chlapci ze své bývalé třídy ze základní školy a má nejlepšího kamaráda, se kterým se zná od školky. *„Ten je v pohodě, když přijedu domů, tak někam jdem, když on potřebuje peníze, tak mu půjčím nebo on mě...“*

Radek hrál pět let závodně fotbal za své rodné město. Potom ale přišel zmíněný úraz. *„Pak jsem spadnul ze skály v době, kdy jsem měl přecházet od mladších ke starším, tak jsem se na to vyprd. Protože jsem nemoh vlastně půl roku hrát a pak už jsem se tam nevrátil. To je tak tři roky zpátky. Já jsem dělal kraviny, to jsem ale byl ještě v pohodě, nic jsem nebral ani nepil, prostě jsem dělal kraviny a spad jsem.“*

Další zájmy, které uvádí, jsou z doby, kdy ještě nefetoval. *„Jako hrál jsem play station, nebo s kámošema trochu fotbal mimo. Hráli jsme ještě třeba na babu na seníku a takovýhle blbosti. Chodili jsme se koupat, v zimě bruslit a bobovat.“* Dnes zůstal u komerčních zájmů, fotbal a ostatní sporty se vytratily z jeho zorného pole. Hraje play station, rád se značkově obléká, poslouchá techno.

Bližší vztah s dívkou neměl, má pouze kamarádky, *„doopravdy“* zamilovaný také nikdy nebyl. *„Jako máma furt na bráchy, že by chtěla vnouče, ale já myslím, že se ho od nich nedočká...možná tak ode mě za patnáct let...(směje se). Si nejdřív užiju...“*

Drogy

Radek zdůrazňuje, že ke zlomu v jeho životě došlo v osmé třídě. Do této doby spadá i jeho první zkušenost s alkoholem, kterou učinil se spolužáky. S nimi začal rovněž kouřit. *„Já jsem ale vůbec třeba nepil. Akorát poprvý, co jsem se opil...nevím, jestli to bylo i kvůli tý babičce...to bylo takový období...a to bylo*

snad poprvý, co jsem se napil. To bylo ve čtrnácti na Dětskej den. Jsme si koupili dvě flašky vodky ve čtyřech a úplně jsme se oddělali. Ten jeden kluk vypil celou, ten je ještě o dva roky mladší, já jsem vypil půlku a to jsem byl úplně mimo.“ Celá záležitost se odehrála v lese. Když se již nemohl hýbat, kdosi došel pro jeho matku, která ho dopravila domů a druhý den ho prý akorát seřvala.

Začal se kamarádit se staršími chlapci. S nimi se naučil čichat toluen. Poprvé se „zfoukal“, když šel navštívit nemocného kamaráda. „Jsem přišel k tomu jednomu klukovi, kterýho jsem znal dlouho, ale začal jsem se s ním v té době nějak kamarádit, on bydlí kousek od nás. Je o dva roky starší a toho to naučil jeho mladší brácha. No a že jestli nechci zkusit toluen, tak jsem řek, že ne, že to je svinstvo...ale za čtvrt hodiny jsem řek, že si to prostě zkusim no...“ Vůbec si nepamatuje, co následovalo po užití drogy. Od dvou hodin odpoledne do sedmi hodin do večera o sobě nevěděl. Nicméně to nebyl nepříjemný zážitek, protože toužil po opakování. „No a pak příští den jsem si dal s jiným člověkem, no a pak jsem začal tak průběžně čím dál tím častějc.“ Stav na droze se měnily. „Vlastně ten druhej den, co jsem si dal, tak jsem měl halucinaci, vůbec jsem nevěděl, že to je halucinace. To jsme tam byli tři a měli jsme takový sekavý pohyby jakoby z jinýho světa. I když jsem je viděl úplně normálně. Prostě měli takový sekavý pohyby a já vůbec nevěděl, co se děje a jako kdybych byl nějakěj vyvolenej, jako bych měl nějaký schopnosti.“ Postupně prý začal své halucinace svým způsobem ovládat a navozovat. „Už to na mě nepřišlo samo, ale ten stav jsem si vytvářel. Představoval jsem si, že jsme se dostali do minulosti, nebo že jsme začali lítat u nich na půdě nebo takhle. Takže jsem si pak navozoval příjemný halucinace. Třeba jsme si sedli, začli jsme foukat na dlaždičky a najednou ten barák jakoby se odlomil a vzlítnul.“

Radek fetoval většinou s kamarády, sám foukal toluen celkem pouze několik hodin. Množství, které potřeboval k dosažení chtěného stavu, nedokáže určit. „Tak to ani člověk nemůže vědět. Člověk si naleje igelitovej pytlík, podle oka, někdo si dá málo, někdo strašně moc. No a začne foukat a potom vidí už jen ty halucinace a toho pytlíku už si vůbec nevšimá. Pak ani neví, kam ho dal, takže ani neví, kolik toho vyfoukal...Jako třeba ví, jak dlouho fouká, ale neví, kolik toho vyfouká...“ Jestli potřeboval postupně větší množství absolutně netuší.

Předávkoval se jednou, když slavil společně s kamarády, že jejich jiného kamaráda odvezli do Diagnostického ústavu pro mládež. Radek tvrdí, že

v podstatě nebyl otráven toluenem, ale alkoholem, který s toluenem zkombinoval. Pokud prý člověk čichá toluen a potom pije alkohol, účinky alkoholu se znásobí, ale člověk to na sobě dlouho nepocítí. *„A když člověk fouká, tak vůbec necítí ten alkohol. Tak jsme do sebe klopili decky citruse, pak jsme na to vypili ještě půlku flašky fernetu a dva litry vína, to už si vůbec nepamatuju. No a jak jsme to do sebe klopili a ještě na to ten toluen, tak to se prostě nesmí míchat, tak jsem lehnul, jako kdybych byl otrávenej jenom alkoholem. To bylo spíš jenom tím alkoholem, protože jsem to přehnal a necejtíl, kdy mám dost. Ale já jsem na tom byl hůř, protože my jsme tam měli jogurt, kterej sněd ten kámoš, takže se z toho vyblil. A já jsem ho nesněd, takže to zůstalo ve mně, pak jsem byl ještě podchlazeněj, takže jsem na tom byl hůř než on.“* Oslava se pořádala ve sklepě domu, ve kterém bydlel Radkův kamarád. Jeho matka je také našla a zavolala sanitku, protože si nebyla jistá, jestli se Radek ráno probudí.

V době, kdy došlo k předávkování, již Radkova matka věděla, že zneužívá drogy. Zpočátku fetoval u kamaráda na půdě, nebál se, že ho někdo uvidí, chodil zfetovaný domů. *„Hlavně na člověku to není poznat, jak se chová a tak... Já když jsem přišel domů a nebyl u ní nějak blízko, tak to prostě necejtíla a druhý den už to cítit není.“* Když byl Radek nemocný, šel fetoval na půdu. Matka byla zrovna na zahradě a uviděla syna, jak kouká z okénka. Šla za ním a uviděla ho, jak leží na podlaze s igelitovým pytlíkem u úst. Byla v šoku, protože ani v nejmenším netušila, že se něco takového děje. Předtím z něj několikrát cítila něco podivného, ale myslela si, že je to nějaký alkohol. Ona i celé příbuzenstvo se snažilo Radkovi domluvit. *„Plakala. Že jsem si zkazil život, litovala i mě, že jsem udělal průšvih...jako řvala na mě, ale pak mě prostě litovala.“*

Situace utichla a rodina nabyla dojmu, že problém je vyřešen. Až do okamžiku hospitalizace. V nemocnici byl tři dny. Do celé záležitosti se vložila sociální kurátorka, která chtěla Radka poslat na dvouměsíční léčbu. Radek ale odmítal, protože si myslel, že vydrží bez drog bez pomoci instituce. Přesvědčil o tom i matku. *„Když jsem šel hned po tý nemocnici ke kurátorce s mámou, tak máma to nakonec usmlouvala, že jsem zůstal doma. Nějakou dobu jsem to vydržel.“* Jednou ale došlo mezi ním a matkou k hádce, která skončila jeho odchodem z domu. Chtěl utéci, ale byl tak nervózní z toho, že by se již neměl domů vrátit, že sáhl po droze, aby se zklidnil. *„No a když si člověk nedá, tak je to v pohodě, ale když si dá jednou a neodmítne to, tak do toho znova spadne.“* Za

měsíc po útěku nastoupil na detoxifikační oddělení. Od doby prvního užití látky do nástupu na detoxifikaci uplynulo osm měsíců. Kromě toluenu a marihuany Radek žádné jiné drogy nezkoušel. Marihuanu kouřil prý velmi zřídka, asi čtyřikrát za měsíc.

Na detoxifikačním oddělení byl dva týdny, poté byl hned převezen do Diagnostického ústavu pro mládež, protože mu bylo nařízeno předběžné opatření. V Diagnostickém ústavu pro mládež byl po celou dobu pobytu hodnocen pozitivně, respektoval řád i autority. Byl nekonfliktní, z dovolenky se vrátil v pořádku, testy neprokázaly požití omamných a psychotropních látek. Po dvou měsících byl přerazen do Výchovného ústavu pro mládež. Během krátké doby mu byla nařízena ústavní výchova. Zde se nachází v současné době, velmi dobře prosperuje, navštěvuje odborné učiliště, pravidelně jezdí na víkendy domů, jako jediný z celého zařízení směl být doma po celé letní prázdniny.

Je přesvědčený, že se k drogám nevrátí. *„Hlavně kvůli mámě a taky kvůli bráčkovi. Se hodně snažím, aby to bylo v pohodě, protože máma byla fakt nešťastná. Brácha mi hodně pomoh a prostě už ty dva nechci zklamat.“* Mezi kamarády, kteří stále toluen zneužívají, občas chodí, ale nevydrží mezi nimi dlouho. *„Za chvíli vždycky odejdu. Nebaví mě to tam, když jsou zfoukaný. Ne proto, že bych měl chuť, ale protože mě to s nima nebaví. Oni se mnou vůbec nekonverzují, když mají ty své halucinace.“*

Plány, cíle, perspektivy

Radek se snaží, aby splnil veškeré podmínky a byl z Výchovného ústavu podmíněčně propuštěn domů. Doma by si chtěl dodělat druhý ročník odborného učiliště. *„Až dodělám školu, tak bych rád do Prahy k bráčkovi. Našel bych si tu práci, tady jí seženu líp a líp placenou, i když budu mít jenom odborný učiliště.“* I další plány jsou inspirovány bratrem. *„Chtěl bych cestovat s bráčkou nebo i sám, jsem ještě nikde moc nebyl...akorát v tom Egyptě...to se mi líbilo hodně.“* Jak krátkodobé tak i dlouhodobé plány má pečlivě promyšlené, je si vědom toho, co potřebuje ke jejich naplnění a podle toho se chová. Radka plány do budoucna inspirují a motivují. Úplně opačnou reakci můžeme sledovat u Milana, kterého myšlenky na budoucnost spíše znejišťují a skličují.

Radek netouží po vztahu s dívkou, chce si užívat a poznávat svět.

Hodnoty, přesvědčení

Za běh událostí není Radek schopen převzít plnou zodpovědnost. Vždy připouští svůj podíl jen částečně. Např. ve škole propadl, protože mu to nešlo, ale také proto, že třídní učitelka byla zaujatá proti jeho rodině. Na mnoha místech zdůrazňuje, že po smrti babičky „se to zlomilo“. Zároveň ví, že nebyl schopen matku respektovat a její benevolence využíval. Má tendence svou vinu svalovat na tíhu vnějších okolností.

Své problémy ve škole ospravedlňuje tím, že se k němu učitelka nechovala korektně a on měl tedy právo na ní křičet a nenechat si líbit její ponižování. V jeho zdůvodňování a ospravedlňování vážných problémů se zákonem je patrná snížená schopnost sebereflexe a sebekritiky. Nepřikládá svým činům velkou důležitost. Kradl, protože se chtěl bavit, ale nekradl nijak moc. V měřítku jeho morálky není a nebyl zlodějem.

Velkou hodnotou je pro něj rodina. Kromě nejstaršího bratra o ní hovoří jen pozitivně. Vztah s matkou a s druhým bratrem je jasnou prioritou v jeho životě.

5. Faktory vzniku závislosti

V této části diplomové práce se zaměřuji na rizika vzniku závislosti, respektive na faktory, které na jedince působí takovým způsobem a v takové konfiguraci, že začne zneužívat drogy. Navazuji tak na předchozí poznatky z kazuistik, se kterými budu v tomto kontextu dále pracovat v rámci třetí fáze zpracování dat.

V odborné literatuře jsou patrné dva směry uvažování o daném problému. První směr je charakteristický uvažováním o faktorech jako o samostatných a na sobě nezávislých jednotkách. Autoři tohoto proudu se nevěnují vzájemnému prolínání a propojování jednotlivých faktorů, nehledají logické souvislosti mezi nimi ani možnosti jejich podmiňování, většinou faktory pouze vyjmenovávají. Druhý proud je naopak typický tím, že se nespokojuje s pouhým výčtem faktorů, ale snaží se zohlednit jejich vzájemnou konfiguraci, pracuje s jejich různými variantami. Zdůrazňuje, že různé faktory mohou za různých okolností nabývat diametrálně odlišných kvalit.

5.1. Samostatné faktory

Odborníků, kteří přemýšlí o faktorech zvyšujících pravděpodobnost vzniku závislosti jako o samostatných jednotkách, je mnoho. Zaměřují se buď na určitou oblast rizikových faktorů (sociální oblast, oblast psychického vývoje) nebo pojmají problematiku komplexněji. Většina z nich vytvořila své vlastní rozdělení faktorů, které považují za nejvýstižnější. Na tomto místě uvádím některé z nich.

5.1.1. Rizikové faktory psychického vývoje

Hajný (Vodáčková 2002, Hajný 2001) se zaměřuje na ty momenty a znaky psychického vývoje dítěte a dospívajícího, které lze považovat za rozhodující rizikové faktory nebo kritické body. Zaměřuje se na propojení vztahu mezi závislým chováním a raným dětstvím, na neschopnost rodiče reagovat na potřebu dítěte, na nedostatečnou schopnost snášet nepříjemné emoce, na užívání návykových látek jako náhradního prostředku separačních a individuálních tendencí a na závislosti v rodině. Tedy popořadě.

(1) Vztah mezi závislostí a raným dětstvím

Narkotický účinek psychoaktivní látky umožňuje vyjádření určitých afektů a uspokojení potřeb, které bývají za běžného stavu vědomí potlačeny. Obvykle jde o potřeby a afekty pocházející z minulosti a to především z dětství.

Uživatel drog se stává závislým na zvnějšku přicházejících podnětech a substancích, které ovlivňují to, jak cítí, vnímá a jak se chová. Regresivní a extrémně silný základ vztahu vůči těm, které miluje, brání závislému vyjádřit případné agresivní, kritické nebo separační myšlenky, pocity a chování přímo. Právě intoxikace či životní styl závislých mu pak umožní náhradní vyjádření těchto prvků vztahu.

(2) Neschopnost rodiče reagovat na potřebu dítěte

Tím Hajný nemyslí, že by rodiče nechtěli dítěti vyhovět nebo neměli k dispozici to, co dítě potřebuje. V rodinách toxikomanů je pozorovatelná pozoruhodná nevyváženost v reakcích. To znamená, že v určitých věcech je dítě přetěžované odpovědností a nároky, naproti tomu jinde mají roli malých nespěrávných dětí. Podstatné tedy jsou nevypočitatelné reakce rodičů, nepředvídatelné nároky, které na dítě kladnou a z toho plynoucí rozervanost a nejistota dětí.

(3) Nedostatečná schopnost snášet nepříjemné emoce, afekty

U drogově závislých je obvyklá snížená schopnost snášet pocity bolesti, zklamání, ponížení, nesnesitelné zlosti apod. Aby se vyhnuli duševnímu zranění v podmínkách, které nejsou tak traumatické, praktikují svépomocnou léčbu prostřednictvím psychoaktivních látek. Ty jim jednak nahrazují chybějící odolnost a jednak dávají sílu k vyjádření emocí.

(4) Užívání návykových látek jako náhradní prostředek separačních a individuálních tendencí

Proces separace a individuace v dospívání má svůj předobraz v raném dětství. Potřeba boje s pravidly, zákony a konvencemi někdy vystupuje u mladistvých narkomanů do popředí silněji než u ostatních mladistvých. Důležitá je reakce okolí na tyto snahy a potřeby mladistvého (škola, sousedé, rodiče).

Potřebu oddělit se (separace) a udržet si nadvládu nad sebou lze vidět v tom, jak se aktivně ovlivňujeme látkami a aktivitami, které tyto schopnosti mají. Návykové látky disponují vlastnostmi, které separační tendence mohou využít. Změna vědomí, kterou navozují, je sama o sobě krokem, kterým se člověk

odděluje od běžného stavu prožívání a myšlení a vytváří si sám v ten moment stav, který je méně závislý na realitě. O aplikaci rozhoduje také narkoman sám.

(5) Závislosti v rodině

Jedním z nesporných rizikových faktorů je závislost dalšího člena rodiny (Presl 1995). Míra rizika narušení psychického vývoje dítěte je úměrná tomu, jak závislost rodiče ovlivňuje chod rodiny, rodinné rituály a společně trávený čas.

5.1.2. Společenské faktory

V odborné literatuře není výjimečný přístup, který akcentuje vliv společnosti při hledání rizikových oblastí a vlivů na jedince. Štablová (1997) pojmenovala šest společenských problémů, které ovlivňují jedince směrem k závislostem a z nich vyvozuje přímé důvody, které zpravidla za počátkem abúzu drog stojí.

První problém je (1) informační exploze současné doby zprostředkovaná masmédií, který se významně podílí na vytváření všudypřítomnosti nereálných představ o životě. Vlivem toho si lidé myslí, že demokracie je život bez námahy, kde konečně mohou uplatnit své individuální právo na bezmezné štěstí, radost, zábavu a spokojenost.

Prioritní orientace společnosti na (2) ekonomickou prosperitu je dalším rizikem. Oceňováno je to, co přináší zisky, chytrý je ten, kdo umí vydělat a nikdo se neptá, zda poctivě. S tím souvisí celková orientace na úspěch a výkon, potřeba soutěžit s druhými a použít při tom jakýkoli prostředek, který může pomoci dosáhnout cíle. Někteří jedinci potom doladují svou výkonnostní kondici drogami.

V důsledku vysoké pracovní zátěženosti bývají rodiče zvýšeně unavení, vyčerpaní a jejich (3) rodičovská péče se omezuje na zabezpečení materiálních požadavků a na organizační chod rodiny. Řeší se až vzniklý problém, nikoli jeho příčina. Dětem tak není poskytován model řešení obtíží, cesty hledání, způsobu získávání rovnováhy.

(4) Krise hodnot a normativních systémů v lidské společnosti způsobuje odcizování se člověka člověkem a podlomení víry v život a jeho hodnoty.

Zvyšuje se (5) potřeba stále silnějších a šokujících zážitků a lidé si přivykají na stále silnější podnětové situace. Na druhé straně opovrhují

každodenností běžného života, který není syt takto nepřírozeně vydrážděnou dramatičností událostí. Lidé potom hledají stále nové, silnější a burcující podněty.

Vyšší ekonomická náročnost rodinného rozpočtu a větší zaměstnanost rodičů omezuje možnosti (6) trávení společného času s dětmi. Děti nemají žádné zájmové aktivity a nevědí, co dělat ve volném čase. Tento problém považuje za stěžejní též Arterburn (Arterburn 2001).

Důvody, které vedou ke zneužívání drog, přímo vyplývají z uvedených rizikových faktorů ve společnosti:

- Módnost okusit drogu
- Zvědavost, experimentace se sebou samým
- Samoléčení psychických poruch, lability, rozlad
- Přizpůsobení se partě, skupině
- Protest proti okolnímu světu, jeho požadavkům a nárokům na člověka
- Únik od problémů
- Hledání inspiračních zdrojů v situaci pozitivně vyladěné psychiky
- Dolad'ování až burcování své výkonnosti
- Umocnění pozitivních zážitků, touha oddat se prožitkům čiré libosti

5.1.3. Rizikové a provokující faktory

Závislost lze navodit u každého jednotlivce. Neexistuje struktura osobnosti, která by člověka před závislostí 100% chránila nebo k závislosti 100% předurčovala. Za rizikové ale lze považovat tyto dva faktory (Bém; Kalina in Kalina 2003):

(1) Osobnostní charakteristiky

Mezi tyto patří: nízké sebevědomí a sebehodnocení, nízká výkonnost, nedostatek asertivity a schopnosti čelit tlaku vrstevníků, poruchy chování, nevhodné sociální vazby, úzkostnost, stres a jeho špatné zvládnání, nezdrženlivost, sklon k depresím, zdravotní handicap.

Obecně lze hovořit o struktuře osobnosti inklinující k problémům s drogou a uvažuje se o dvou typech :

- Osoby zvýšeně citlivé, zranitelné a úzkostné, které zpravidla inklinují ke stimulačním drogám.

- Osoby extrovertované, se zvýšenou dráždivostí a tendencí k agresivnímu jednání, které většinou užívají opiáty, aby přivodili zklidnění.

(2) Prostředí

Autoři rozlišují prostředí trojího druhu:

- Společnost – v ní hraje důležitou roli vztah společnosti k drogám, jejich dostupnost, výkonová a konzumní orientace, oslabení rodin, rozvodovost
- Rodinné prostředí – podstatná je atmosféra, míra lásky a péče, výchovný styl, rodinný systém hodnot a norem, užívání a dostupnost drog v rodině, přítomnost rodičů, velmi riziková je osoba hyperprotektivní matky nebo hostilního, slabého, tvrdě výkonově orientovaného otce
- Vrstevnické prostředí – kamarádi, škola, parta

Od rizikových faktorů se odlišují tzv. provokující faktory, za které je považován bezprostřední a přímý podnět pro užívání drog. Nejčastěji mezi ně patří:

- Zvědavost, nuda
- Zlepšení výkonnosti
- Zlepšení nálady, řešení (odsunutí) problémů, únik z bezvýhodné situace
- Snaha upozornit na sebe, obstát v partě (Kalina 2003)

5.1.4. Okolnosti zvyšující riziko zneužívání drog

Problémům s drogami lze předejít, pokud je člověk bere vážně, domnívají se odborníci na drogovou problematiku Nešpor a Csémy (Nešpor; Csémy 1992, Nešpor; Csémy; Pernicová 1999). Bohužel mnoho lidí je podceňuje a dostává se proto do zbytečných nesnází. Pravdou je, že se mohou objevit v každé rodině a nikdo před nimi není zcela chráněn, v čemž se shodují s výše uvedeným Bémem a Kalinou. Nešpor a Csémy uvádí velmi detailní přehled, který shrnuje rizika zvyšující nebezpečí problémů s drogami a alkoholem. Autoři uvádí i okolnosti, které dítě chrání (Nešpor; Csémy 1992, Nešpor 2002). Domnívám se, že pro účel této práce bude dostatečné uvést rizika zvyšující nebezpečí.

(1) Okolnosti týkající se dítěte:

duševní poruchy a poruchy chování, setkání s drogou v mladém věku, poškození mozku při porodu a úrazy hlavy, dlouhé bolestivé onemocnění, nedostatek dobrých způsobů, jak zvládat stresové situace, nedostatek dovedností v mezilidských vztazích, nízké sebevědomí, po alkoholu a drogách převažují příjemné pocity, nízká schopnost vzdorovat nepříznivému vlivu okolí, agresivita a špatné sebeovládání, nízká inteligence

(2) Okolnosti týkající se rodiny:

nejasná pravidla, nedostatek času na dítě, nedostatečný dohled, nesoustavná a přehnaná přísnost, nedostatečné citové vazby dítěte, manželský konflikt, schvalování alkoholu a drog u dětí, zneužívání drog rodiči a příbuznými, podceňování dítěte, špatné duševní a společenské fungování rodičů, rodiče nepřátelští vůči společnosti, duševní choroba rodičů, chudoba nebo nezaměstnanost, sexuální zneužití dítěte v rodině, výchova pouze jedním rodičem, dítě bez rodiny a bez domova, časté stěhování rodiny

(3) Okolnosti týkající se školy:

nepříznivá nebo neprosazovaná pravidla týkající se alkoholu a drog, dostupnost tabáku, alkoholu a drog ve škole a okolí, střídání škol, selhávání ve škole, nezájem o školu, žák označen jako „problémový“, záškoláctví, přerušení školy

(4) Okolnosti týkající se budoucího zaměstnání dítěte:

stresové pracoviště, trojsměnný provoz, existenční nejistota, nezaměstnanost, nárazovost, termínovaná práce, odpovědnost bez kompetence, napjaté pracovní vztahy, spolupracovníci nebo nadřízení zneužívají alkohol či drogy, neostrá hranice mezi náročnou profesí a soukromým životem, zaměstnání spojená s cestováním

(5) Vrstevníci, se kterými se dítě stýká:

kamarádi mají problémy s autoritami a rebelují, protispolečenské chování kamarádů, odcizení, cyničtí vrstevníci, ke zneužívání drog a alkoholu se staví pozitivně, začínají brzy alkohol a drogy zneužívat, jsou více ovlivňováni svými kamarády než rodiči, mají sklon dítě zesměšňovat a snižovat jeho sebevědomí

(6) Okolnosti týkající se společnosti:

chudoba, nedostatek příležitostí, náhlé sociální a politické změny, nestabilita, nedostatek příležitostí k uplatnění i v práci, společnost nenabízí dobré možnosti trávení volného času, alkohol a ostatní drogy jsou dostupné a aktivně nabízené

(reklama), nedostatečná zdravotní a sociální péče, společenské normy a zákony se ke zneužívání staví kladně, cynický postoj ke zdraví ve společnosti, neinformovaní nebo lhostejní političtí vůdci, sdělovací prostředky orientované na senzaci a reklamu, velký pohyb obyvatel vedoucí k nestabilitě vztahů, špatné bytové podmínky, rasová nebo jiná diskriminace, jazyková bariéra, vysoká kriminalita v okolí

(7) Okolnosti týkající se životního prostředí:

přelidněnost, velká města, nedostatek prostoru a soukromí, hluk (zejména nepředvídatelný), znečištění ovzduší, prostředí smysl pro krásu otupuje, nestabilita životního prostředí (stavební práce apod.), dobré klimatické nebo zeměpisné podmínky k výrobě drog nebo k jejich převážení do dalších zemí

5.2. Konfigurace faktorů

Pokusy postihnout faktory rizikového chování, které vede k užívání drog, jsou často velmi podrobné a vyčerpávající, jak lze vidět v minulé kapitole. Pokud bych ale uvažovala jen v rámci izolovaných faktorů, nehledala bych mezi nimi souvislosti, vzájemně se podmiňující vlivy a nezohledňovala všechny specifické charakteristiky, se svými kazuistikami bych nemohla příliš pracovat. Samotný faktor je sice důležitou jednotkou, ale pokud ho neuvažuji ve specifické konfiguraci s ostatními faktory, nemohu z jeho vlivu vyvodit smysluplný závěr. Další práce s kazuistikami, založená na sledování specifických konstelací jednotlivých faktorů, vychází z tzv. typologických jednotek – „profilů“.

5.2.1. Typologické jednotky – „profily“

Typologické jednotky byly vytvořeny v rámci mezinárodního výzkumného projektu *Copernicus: Global Approach on Drug*, který byl podpořen Evropskou unií (Miovský 2002). Navazuje na práci profesora Rogera Palma *Globální protidrogová politika* (Palm 1996) a hlavním cílem je vytvoření interpretační báze vývoje a vlivu nejvýznamnějších rizikových faktorů z hlediska užívání nealkoholových drog a pokus o navržení diagnostického nástroje pro lokální posouzení rozsahu a závažnosti zneužívání drog.

Autoři projektu se zaměřili na identifikaci různých kombinací psychosociálních faktorů vzájemně ovlivňujících vulnerabilitu mládeže vzhledem ke zkušenosti s drogou a souvisejícím rizikovým chováním. Byl vytvořen model otevřeného systému vzájemně se ovlivňujících rizikových faktorů a jejich konstelací, podílejících se na etiologii vzniku a vývoje fenoménu zneužívání návykových látek. Na základě specifické konstelace faktorů, které se v základních charakteristikách vzájemně podobaly, byly vytvořeny typologické jednotky pro tyto skupiny. Identifikované faktory a jejich různé kombinace typické pro tyto skupiny vytvořily 7 různých variant, nazvaných „profily“. Pro každý ze 7 „profilů“ je konstelace identifikovaných rizikových psychosociálních faktorů (zvyšujících vulnerabilitu mladých lidí vůči rizikovému chování ve vztahu k užívání drog) odlišná a charakteristická a v určitém definovaném kontextu nezaměnitelná. Znamená to, že pro mladé lidi pocházející z různých sociálních vrstev a rodinných podmínek mají tyto konstelace odlišný potenciál rizikovosti. 7 „profilů“ tvoří základní výchozí představu pro možný budoucí diagnostický nástroj použitelný v pedagogické a terapeutické praxi, pomáhající na úrovni screeningové metody efektivně nalézat nejvíce ohrožené jednotlivce (Miovský 2002).

Identifikované faktory ovlivňující vulnerabilitu jsou pojímány indiferentně. Tedy jako faktory, které za různých konstelací nabývají různých kvalit. Stejně jako v jednom případě mohou působit pozitivně jako podpůrné mechanismy, za jiné konstelace se mohou jevit jako výrazně komplikující faktory zhoršující dobrou prognózu. Dále prezentovaný model profilů není vyčerpávající a představuje určitý soubor charakteristik, dle kterého lze na základě klinických projevů konkrétní profil identifikovat. Reálným omezením je určitá míra idealizace těchto profilů, neboť ty se u reálných případů mohou vzájemně kombinovat (a jak bude vidět v další části, u většiny mých respondentů k této situaci skutečně došlo). Jedná-li se o jevy procesuálního charakteru, je každý statický model a popis omezující a nepřesný.

Při popisu každého profilu je podstatná:

- **Základní charakteristika:** vystihuje podstatné znaky celé skupiny participantů a vysvětluje v čem spočívá jádrový vztah mezi kategoriemi typický pro daný profil. Jedná se o popis spíše typických znaků spojujících participanty.

- **Obvyklý průběh:** zachycuje scénář, který vystihuje tuto skupinu a ve formě příběhu složeného z typických znaků a situací pomáhá vytvořit základní představu o průběhu vývoje vztahů mezi významnými kategoriemi s akcentem na oblast užívání drogy.
- **Faktory zvyšující vulnerabilitu:** jsou cíleně zvýrazněné kategorie, které (či jejichž konstelace) se pro daný profil jeví jako tzv. komplikující. Tedy jejichž výskytem (respektive v případě jejich většího vlivu) se zvyšuje riziko zkušenosti s drogou a potenciál přejít k rizikovým vzorcům užívání.
- **Možnosti včasné identifikace:** jedná se o symptomy, které se jeví jako zaznamatelné (tedy diagnostikovatelné) již před plnou manifestací problémů. Tedy v době, kdy efekt intervence může být velmi vysoký a předejít případným problémům díky jejich včasnému řešení.
- **Možné komplikace při intervenci:** jsou faktory, které mohou znesnadnit včasné řešení začínajících problémů a které se jeví jako velmi významně přispívající též k tomu, že ani nedojde k rozpoznání a diagnostice problému. Taktéž mohou pedagogovi či psychologovi zcela zneprístupnit možnost intervence (či snížit její účinek).

5.2.2. Profil „průměrné dítě“

Základní charakteristika

„Průměrné dítě“ je jako profil uživatele charakteristické tím, že není ničím zvlášť nápadné. Rodinné zázemí bývá průměrné, ničím zvláštní, stejně jako sociální zázemí rodiny. Výsledky ve škole mívá průměrné, s kamarády ve škole i v partě vychází obvykle dobře. Nemívá nijak odlišné názory na život, na sebe, na společnost - vše součást majoritního proudu ve stejně staré populaci vrstevníků.

Ke zkušenosti s drogou přichází obvykle ve věku, kdy tuto zkušenost učiní největší část populace v jeho věku. V drtivé většině případů se tak stane při společenské události nebo v partě. Častým projevem je, že takové dítě chce být stejné jako ostatní a nijak se moc neodlišovat, projevy jinakosti vnímá spíše negativně. Největší vliv na opakování zkušenosti s drogou, druh drogy i způsob aplikace má parta. Typické a charakteristické pro tento profil je spojitost s partou, tedy okolnostmi spojenými s místem bydlení, školy atd. Velmi časté jsou

povrchní zájmy, převládají příjemné a „pohodové“ aktivity nevyžadující velké nasazení a oběti. Trávení volného času bývá spojené s hedonistickým přístupem pobavit se, uvolnit se, odreagovat se a nenamáhat se. Nízká výkonová motivace, nízká cílevědomost a úroveň aspirace jsou dalším typickým znakem. To souvisí s poměrně výrazně pasivním přístupem. Ten bývá narušen především tehdy, kdy se ocitne v nesouladu s ostatními (jiné oblečení, účes apod.). V takových situacích se může objevit nečekaně velká motivace změnit nežádoucí stav (jít na brigádu, podstoupit nějakou zkoušku apod.).

Obvyklý průběh

„Průměrné dítě“ se nechává často unést hlavním proudem a vliv vrstevníků je tak pro tento profil klíčový. Pokud začne v partě docházet k častějšímu kontaktu s drogou, začne užívat drogy tak, jak se konstituuje kontext užívání v dané partě. Nedojde-li k výskytu zdravotních potíží u někoho v partě, není často po dlouhou dobu možnost tuto skutečnost objevit. Často jediným problémem, který nastává, jsou problémy spojené s tím, že se užívání „prozradí“. Tedy že se na ně přijde ve škole či u některého z dětí v rodině. Kategorii takových vlivů můžeme jednoznačně označit jako sociální, neboť vycházejí z okolí, nikoli ze členů party samotných. Na dalším průběhu se nejvíce podílejí faktory zvyšující vulnerabilitu (viz).

Nejčastější konstelace faktorů zvyšujících vulnerabilitu

Mezi nejvýznamnější faktory ovlivňující individuální vulnerabilitu patří jednoznačně rodina nebo partner/ka u starších. Čím kvalitnější (vřelejší, stálejší, důvěrnější) je vztah mezi rodiči a dítětem či partnery, tím větší je jejich podpora. Se snižující se kvalitou podpory a kontaktu, se prodlužuje doba, kdy se o zneužívání u dítěte někdo dozví a současně se zvyšuje pravděpodobnost, že nebude možné využít podpory rodiny pro terapii. Uplatněný výchovný styl může tento negativní vliv násobit a u dítěte může formovat velmi negativní postoj ve smyslu důvěry a sebedůvěry, což jsou dvě významné kvality podílející se na případném terapeutickém procesu. Dalším negativním faktorem je nižší sociální statut rodiny (nižší příjem, míra izolace rodiny, vzdělání rodiny a celkové nadání a inteligence dítěte).

Podstatnou je charakteristická kombinace malé motivace k aktivní činnosti a vytváření vlastního prostoru. Tedy velmi malé nasazení k vyhledávání zájmů, koníčků apod. Typické je pasivní očekávání od okolí a malá schopnost zorganizovat si vlastní čas. Výrazně přitěžující je pak komplementární nezájem rodičů a jejich pocit, že není nutné v dítěti podporovat cokoli, co by je odlišovalo od kamarádů. Naopak u některých rodičů je silnější potřeba uniformity či dokonce strach a úzkost z jinakosti. To v konečném důsledku strhává dítě zpět a ubírá na síle jakýmkoli kreativnějším projevům.

Možnosti včasné identifikace

Reprezentant tohoto profilu je typický svou průměrností, neodlišováním se a právě to činí případnou možnost včasné identifikace velmi komplikovanou. Zneužívání se nijak zvlášť neprojevuje a většinou dojde k tomu, že se „chyba“ - tedy situace, kdy například někdo z party má nenadálé potíže s játry nebo krevním tlakem po požití lysohlávek a nikdo není schopen stav zvládnout. Dotyčný skončí na JIP a dojde k „prozrazení“. Jinou situací může být, že rodič nedopatřením objeví drogu přímo u dítěte. Vzhledem k tomu, že délka užívání může být u těchto part i několik let, může být drogová anamnéza velmi obsáhlá.

Možnosti včasné intervence

Je důležité zvážit všechny okolnosti a při návrhu strategie raději kombinovat více možností. Je třeba si uvědomit, že stejně tak jako mělo „průměrné dítě“ indiferentní postoj ke světu i k sobě v době počátků koketování s drogami, má jej s vysokou pravděpodobností i nyní. Motivace bývá nízká a bez spolupráce rodiny se výrazně snižuje účinnost terapie. Čím dříve intervence přijde, tím větší je naděje na úspěch. Ze všech profilů je včasná identifikace nejvíce náročná a nejobtížnější pro absenci či obtížnou čitelnost vnějších projevů takové činnosti.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Komplikací je především nezájem rodiny a horší vztahy (emoční kontakt a podpora dítěte). Samozřejmě v kombinaci s nízkým vzděláním a příjmem rodičů. Dalším výrazným problémem může být silná vůdčí osobnost party (v kombinaci s výrazně psychopatickými rysy) a naopak tendence k výrazně submisivním

vzorcům chování na straně „průměrného dítěte“. Dalším negativním vlivem bývá při sníženém sebehodnocení současné odsouzení a devalvace kolektivem ve škole (po „prozrazení“ užívání drog).

5.2.3. Profil „výkonné dítě“

Základní charakteristika

Profil „výkonné dítě“ je zajímavým a specifickým profilem, ve kterém se odráží z největší části nenaplněné a necitlivě přenášené ambice rodičů a očekávání od dítěte. Pěstování velmi vysoké výkonové motivace a často i extrémně vysokých nároků a cílů, vedou dítě mnohdy k postupnému vyčlenění z kolektivu. Ovšem na rozdíl od jiných profilů, „výkonné dítě“ je schopno s tímto handicapem existovat a často i svoji osamělost umí „racionálně“ zdůvodnit. Postupná izolace pak svádí ještě k vyšším metám. Postupem času dochází ke vzniku introjektu a čím silnější je tento vnitřní rodičovský introjekt, tím usilovnější a výraznější bývá snaha naplnit jeho poslání.

Nejrizikovějším obdobím je střední a vysoká škola. U některých se setkáváme s velkým nasazením až posedlostí v oblasti práce, jiní se snaží uplatnit ve fitcentrech (kde se může jednat o propojení s problémy přijetí vlastního těla) nebo mají jiné koníčky, kterým obětují vše. Podstatným rysem je, že droga je prostředkem k ještě lepšímu a dokonalejšímu výkonu. Je zde v roli prostředku umožňujícího lépe dosáhnout požadovaných met. Jedná se převážně o drogy z oblasti stimulantů, kromě nich ještě anabolika nebo steroidy atd.

Obvyklý průběh

Čím více začíná „výkonné dítě“ chápat poslání rodičů jako své vlastní, tím začíná být usilovnější ve svém nasazení. Velká touha po dobrém výsledku a rychlém a výkonném zvládnutí vede často k hledání jiného řešení pokud nestačí tělo nebo mozek, protože další zvýšení úsilí již nevede ke zlepšení výkonu. Je tak otázkou informací a možností, kdy přijde na možnost řešit problém přes nějakou látku. U sportovců se jedná u tohoto profilu o dopingové látky, u studentů se jedná v drtivé většině případů o speed (amfetamin, metamfetamin).

Konstelace faktorů nejčastěji zvyšujících vulnerabilitu

Klíčovým mechanismem v konstelaci k vulnerabilitě jsou u „výkonného dítěte“ rodiče. Čím větší důraz a nereálnost v požadavcích na dítě mají, tím patologičtější vzorce se obvykle vyvíjejí. Kolektiv může paradoxně sehrát korektivní úlohu, díky tomu, že dítě má možnost srovnání. Problém může být v současném výskytu pocitů méněcennosti (není u „výkonného dítěte“ ničím výjimečným) nebo ve skutečně nižší výkonnosti (tedy reálně horší výsledky než u vrstevníků), což může zvýšit napětí a vybičovat k dalšímu úsilí. Partner nebo partnerka mohou za určitých okolností sehrát kompenzační roli nebo naopak prohloubit maladaptivní a především sebedestruktivní vzorec chování. Sociální sankce bývají výjimečné, neboť „výkonné dítě“ si většinou dobře uvědomuje, že droga není ideálním řešením a je si (minimálně zpočátku) vědomo možných následků. Největší rizika jsou spojena se sebepoškozováním a ublížením si na zdraví. V pracovní kariéře mívá sklony k workoholismu.

Možnosti včasné identifikace

Ačkoli by se mohlo zdát, že profil „výkonné dítě“ je snadno rozeznatelný a identifikovatelný v kolektivu, opak je pravdou. Tito jedinci jsou často relativně velmi nenápadní, dokud u nich vnitřní puzení k výkonu nepřekročí určitou hranici. Mezi dětmi se projevují jako velmi socializované, cílevědomé, zralejší a „dospělejší“. V tom tkví současně jistá záludnost, neboť za to vše je okolím (dospělými) spíše oceňováno a naopak vrstevníky izolováno. U dítěte to často vede k potvrzení, že tato cesta je správná. Skutečně rozeznat tento profil lze jen citlivými pozorováními kolektivu dětí (či pracovního kolektivu) se snahou získat informaci, kolik úsilí a snahy musí děti vynaložit, aby dosáhly výsledku a srovnat úroveň jejich aspirace vzhledem k výkonu.

Obvykle k identifikaci dochází v situaci, kdy jedinec začne opakovaně selhávat za současného prudkého nárůstu ambicí a nereálných cílů. Častou situací je úplné vysílení organismu a jeho selhání – obvykle se až zde objeví souvislost s enormním vybičováním a stimulací nějakou látkou.

Možnosti včasné intervence

Jsou dány především mírou sebereflexe a zachování dostatečně kvalitního kontaktu s okolím. Bohužel častěji dochází k tomu, že participantí profilu

„výkonné dítě“ nejsou ochotni do poslední chvíle připustit, že něco není v pořádku a dokud nedojde k velmi závažným pochybením či dokonce zdravotním a sociálním selháním, není ochoten dialogu (někdy ani potom ne). Práce je náročná a obecně lze říct, že čím inteligentnější „výkonné dítě“ je, tím je práce těžší.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Jednou z největších komplikací jsou velmi sofistikované a propracované racionalizace, kterými se „výkonné dítě“ brání jakýmkoli narušením jak ze své strany, tak ze strany okolí. K tomu se často přidává zatěžující skutečnost společenského schválení a ocenění nadměrné práce a úsilí. U dětí bývá komplikací postoj rodičů, kteří často naprosto nechápou, v čem by mohl být problém, když jejich dítě je tak skvělé a dělá nejen to, co se po něm chce, ale ještě tolik navíc. Jak bylo poznamenáno, party nebo jiná vrstevnická skupina může mít kompenzační funkci, ovšem častěji je určitá izolace, kterou lze v tomto kontextu považovat za spíše komplikující faktor.

5.2.4. Profil „sociálka“

Základní charakteristika

Profil „sociálka“ je v rámci populace pravděpodobně relativně novou typologickou jednotkou, početněji se vyskytující až po roce 1989 díky změně socioekonomických podmínek. Především se jedná o děti ze sociálně slabších rodin (nezaměstnaný rodič či rodiče, nízký příjem rodičů, bydlení v laciném bytě často u prarodičů nebo v příliš malých a jinak nevhodných prostorách, jinak handicapované rodiny – zdravotní postižení, příslušnost k etnické minoritě). To vše samo o sobě je jen předpokladem. Nejdůležitějším znakem je to, že si dítě vše palčivě uvědomuje a představuje to pro něj určitou blokaci směrem k vrstevníkům a autoritám či institucím. V kolektivu často nacházejí negativní odezvu, protože mají horší účes, oblečení a doplňky, nemohou mít mobilní telefon, nemají dost peněz na zábavu a utrácení, příslušníci etnických minorit mají odlišnosti v jazyce a chování. To vše dětem komplikuje navazování vztahů s vrstevníky nebo je přímo žene z kolektivu ven.

U osobnostně disponovanějších představitelů profilu „sociálka“ to vede k určité izolaci, kterou jsou schopni zvládnout adaptivními mechanismy (větší úsilí, nacházení náhradních kompenzujících vztahů apod.). Část dětí není schopna situaci adaptivně řešit (obvyklé zejména u autoritativních rodičů) a dochází k hluboké frustraci, kdy všechny hodnoty, které jsou dítěti odepřeny, se stávají stále významnějšími a dítě jim přikládá větší úlohu.

Obvyklý průběh

V rámci profilu „sociálka“ lze identifikovat minimálně dva možné scénáře:

- Podstoupení „zkoušky“ a sehrání podřadné role v kolektivu, kde může být droga výrazně kompenzačním nástrojem a dokonce se může stát něčím, co konečně dítě v očích vrstevníků „zvýhodní“ a dá mu váhu.
- Pokoutné a v ústraní probíhající užívání s výrazně posíleným pocitem křivdy. Snaha uniknout těmto pocitům a nemuset se konfrontovat s bolestivou realitou okolo, ho vhání do stále častějších a hlubších raušů.

Oba scénáře jsou vysoce rizikové a představují závažný problém pro případnou intervenci. Rizikovost je dána především nevyváženým postavením vzhledem k vrstevnické skupině. Přitom se nemusí jednat o reálný nepoměr, ale o nevyváženost prožívanou především na straně dítěte profilu „sociálka“. Právě prožívaná nevyváženost je klíčovým handicapem.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Pokud hovoříme o generační nevyváženosti, je třeba zdůraznit, že tento jev je generačně přenášen výchovou a že je to právě rodina, která takové prožívání posiluje (výroky typu: „Necpi se mezi ostatní, budeš z toho mít jen problémy.“). Tato rodinou sdílená „křivda“ a maladaptivní vzorce se pak mohou stát jádrem generujícím uvedené postoje v dětech pocházejících z podobných podmínek. Průměrnost znamená pro dítě profilu „sociálka“ hlubokou podprůměrnost a důkaz o vlastní neschopnosti potvrzující jeho status.

Celkově tedy vzdělání rodičů, jejich profese a příjem, místo bydlení apod. jsou nejčastějšími faktory zvyšujícími vulnerabilitu. Samozřejmě že takové faktory jako alkoholismus v rodině (za který se děti hluboce stydí) jsou násobiteli předchozích. Vysoce rizikovým faktorem je situace, kdy mladá žena naváže nevyvážený vztah se starším partnerem užívajícím drogy.

Možnosti včasné identifikace

Profil „sociálka“ poskytuje relativně spoustu možností včasné identifikace ze strany pedagoga a školního psychologa. Samotné sociální poměry rodiny jsou první výzvou k pozornosti. Dalšími jasnými vodítky jsou posměšky, častá šikana, „vystrčenost“ z kolektivu, uzavřenost nebo naopak ostentativní rušení, projevy zlomyslnosti a zloby nebo naprostá neschopnost bránit se vrstevníkům. Zdánlivý obrat k lepšímu, může v tomto případě být právě známkou začátku užívání, respektive zapojení nového kompenzačního mechanismu. Není neobvyklé, že právě tyto děti mohou být těmi, kteří přinesou do školy drogu. Právě droga a přístup k ní může být dlouho hledaným nástrojem, jak se dostat do kolektivu.

Možnosti včasné intervence

Z možností včasné identifikace vyplývá současně možnost včasné intervence. Při včasné identifikaci je na místě pečlivě zvážit další strategii, neboť psychoterapie je příliš zužující a je třeba zapojit též speciálního pedagoga a případně sociálního pracovníka. Bez spolupráce všech těchto složek je naděje na úspěch velmi malá. Rodiny se často staví na odpor jakémukoli zásahu, proto je důležité, aby probíhala intervence jemně a citlivě a přitom aby dokázala vyjít potřebám dítěti tohoto profilu.

Možné komplikace při intervenci

Jde především o rodinu. Ovšem ani škola není za stávajících podmínek pozitivním faktorem. Naopak se lze často setkat s obrovskou necitlivostí a „slepotou“ ze strany zejména ženské části pedagogického sboru. V důsledku svého chování podporují maladaptivní vzorce chování dítěte. Především tím, že reagují jako vrstevníci a cizí lidé okolo – svojí vysokou konformitou dítěte potvrzují očekávané vzorce. Škola jako celek je většinou institucí, která se podílí negativně na tom, že dítě profilu „sociálka“ bude mít svoje očekávání z rodiny pouze potvrzeno nejen na úrovni interpersonálních vztahů, ale také ve vztahu ke státním institucím.

5.2.5. Profil „grázl“

Základní charakteristika

Specifické projevy chování, kterými si tato skupina „vysloužila“ svůj název, se prakticky vždy vztahují k již velmi raným obdobím. Charakteristické je, že namísto toho, aby se s netypickými projevy chování pracovalo, setkaly se s nepochopením a neschopností adekvátního řešení. Často se v této skupině nachází osoby s nedagnostikovanou ADHD nebo diagnostikovanou, ale bez adekvátních opatření. Vedle toho se zde objevují případy mající evidentní souvislost se vztahovými problémy v rodině (často náročné a dramatické rozvodové řízení rodičů v raném věku či patologické vztahy mezi rodiči).

V profilu „grázl“ se objevují tři základní scénáře, kam vývoj participantů vyústil a které lze rozdělit na:

- Impulzivní jednání, podřízené okamžitým potřebám a chtění (s malou či žádnou mírou schopnosti korekce a sebereflexe), časté agresivní projevy k okolí, neschopnost uvažovat v kontextuálních společenských souvislostech (velmi blízké popisu klinických projevů asociálního psychopata). Zajímavé je, že i užívání omamných a psychotropních látek je pro okolí velmi zatěžující (spojeno s předváděním, obtěžováním, často se jedná o stimulační látky).
- Mírně pasivní jednání projevující se nezájmem o okolí, určitou „zahleděností“ do sebe a svých problémů, nejsou tak vysoké projevy vnější, ale vysoká míra bezohlednosti zůstává. Jsou patrné výrazné únikové projevy a snaha „nic neřešit a nechat to tak – vždyť je to jedno“.
- Sekundárně neurotický projevující se bázlivostí a neschopností rovnocenného dialogu. Vše se řídí vnějšími hranicemi, kritérii, normami. Ty lze libovolně měnit a porušovat – pokud je to umožněno – hlavní je vyhnout se konfliktům a postihům.

Všem třem scénářům je společný sklon k manipulativnímu a „využívajícímu“ způsobu jednání a zacházení se svým okolím, které vnímají spíše jako prostředek k dosažení a uspokojení svých potřeb. Přestože popis odpovídá velmi maladaptivním formám projevů, v profilu jsou zastoupeny i více „socializované formy“ jednání. Velmi charakteristickou skutečností je vždy velmi

špatný emoční kontakt a podpora ze strany rodičů a současná absence jiné vztahové osoby dostatečně kompenzující tento stav.

Obvyklý průběh

Pomineme-li oblast rodiny (neboť do ní až do manifestace problému nikdo nemůže pochopitelně zvenčí zasáhnout ani ji ovlivnit), pak již na úrovni předškolních zařízení participanti spontánně udávají a popisují své problémy s okolím. Nadměrná živost a pohyblivost, obtížná zvladatelnost a neposednost vzbuzující nevoli okolí, časté drobné i větší úrazy, rozbité věci atd. byly příčinami mnohých nepochopení a konfliktních situací. Sami si vzpomínají na to, že se chovali agresivně k ostatním dětem, brali jim hračky a jinak je provokovali. Přítomné jsou též různé méně obvyklé projevy neodpovídající věku dítěte. Při přechodu na základní školu jsou charakteristické obrovské problémy s adaptací na nové prostředí a lidi, potíže s disciplínou, nepozornost a roztěkanost.

Často již v nejnižších třídách základní školy se začínají objevovat první známky sociálně patologického jednání – agrese k ostatním dětem, drobné krádeže, opakované lhaní, drobné podvody, záměrně provokují učitele, kouření, někdy též čichání těkavých látek apod. Nesmírně zajímavé je, že téměř všichni participanti této skupiny mají společný prožitek toho, že okolí místo zvýšené pozornosti (o kterou často přímo těmito prostředky bojují) reagovalo agresivně, nechápajícím způsobem a vše se řešilo kázeňskými postihy a omezeními, což zákonitě vedlo k eskalaci problémů. V populaci je patrná převaha chlapců v profilu „grázl“. Jejich zkušenost s prvním stupněm základní školy lze shrnout a popsat jako sekundární patologizaci vlivem zcela neadekvátního chování většinou ženských postav mezi pedagogy. Nátlakové řešení (zákazy, příkazy, různé formy a intenzita trestů) jsou těmto lidem důvěrně známy.

Při popisu charakteristických vlastností participantů profilu „grázl“ se autoři záměrně nepouští do diskuse nad problémy biologických (dědičných) predispozic ani se nesnaží vysvětlit různý podíl a míru tzv. „sekundární psychopatizace“ vlivem rodiny (vzor a výchovné scénáře), včetně vlivů širšího okolí (školy, party).

První zkušenost s omamnými a psychotropními látkami se objevuje ve velmi nízkém věku a má od samého začátku charakter spíše škodlivého užívání, nežli dlouhé přechodové formy rekreačních užívání a vzorců. Typické jsou

problémy s kontrolou a sebekontrolou. S tím souvisí i výrazné rizikovější vzorce užívání a horší ovlivnitelnost těchto projevů.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Obvyklé faktory jsou: nižší vzdělání rodičů, horší sociální podmínky, malá podpora rodiny a nekvalitní vztah k rodičům, neúplná či konfliktní rodina, nevhodný výchovný styl, styl trestů, málo podnětné prostředí, zanedbaná diagnostika, protipřenos učitele/učitelky, určitá emoční nezralost, dítě profilu „grázl“ vyžaduje mnohem větší pozornost a čas trávený s ním.

Možnosti včasné identifikace

Děti, které lze na základě popsaných charakteristik zařadit k tomuto profilu, je mezi ostatními dětmi obvykle snadné identifikovat. Upozorňují na sebe svým chováním, kterým se nápadně liší od vrstevníků. Kromě nadměrné živosti, pohyblivosti a nevladatelnosti se obvykle projevují i různé asociální reakce jako např. extrémní trápení zvířat nebo bezohlednost vůči vrstevníkům. Výjimkou nejsou ani sexuální projevy ve velmi nízkém věku často spojené s agresí, brzká zkušenost s cigaretami apod. Spolehlivým indikátorem jsou reakce okolí, zejména pedagogů. Jak již bylo zmíněno, okolí reaguje negativně, nechápavě a podniká protiopatření, která se nejčastěji zcela mívají účinkem. Čím později se začne s problémy pracovat, tím horší je prognóza. Značná část skupiny je poznamenána tzv. sekundární psychopatizací, tedy vliv prostředí sehrál na formování chování a postojů vyznačujících se psychopatickými rysy zcela zásadní roli.

Možnosti včasné intervence

Možnost intervence není u tohoto profilu tak zásadně poznamenána problémy s identifikací, jako je tomu u jiných profilů. Naopak, relativně snadná identifikace umožňuje velmi včasné zachycení a identifikování. Zásadní problém pro možnost intervence však představuje její realizace. Jak ukazuje zkušenost participantů, byli svým okolím prakticky až stigmatizováni a odsuzováni. Většinou se nenašel nikdo, kdo by se takto zvláštním dětem dokázal věnovat s potřebnou péčí a trpělivostí. Nejčastější reakce pedagogického sboru působí naopak jako katalyzátor v procesu zhoršení a prohloubení maladaptivity popisovaných projevů. Z terapeutického hlediska lze hovořit o nezvládnutém

protipřenosu za strany pedagoga. Jinými slovy pedagog obvykle přistoupí na scénář rodiny a začne se k dítěti chovat stejně nebo se naopak zcela oddělí a začne se chovat opačně. V obou případech reaguje více sám na sebe než na dítě, které v něm tyto reakce provokuje.

Očekávané komplikace při intervenci

Výrazně dysfunkční rodinné prostředí vytvářející podmínky pro formování tohoto profilu je současně také faktorem výrazně komplikující možnost intervence. Rodiče nemají zájem o jakoukoli pomoc, odmítají ji a naopak v nich podobná snaha vyvolává agresi. Někdy dítě obviňuje z toho, že je díky němu rodině věnována přílišná nežádoucí pozornost a trestají je za to. V mnoha případech se jedná minimálně u jednoho z rodičů o psychopatii. Druhý rodič se často jeví jako selhávající v ochraně a podpoře dítěte. U starších participantů je zřetelný vypěstovaný popisovaný postoj uzavřenosti, neochoty vstoupit do kontaktu a odmítání pomoci.

Další výraznou komplikací mohou být extrémní projevy násilí a dalších nepřijatelných forem jednání, které dříve, než může přijít jakákoli pomoc, v podstatě takového člověka zcela diskvalifikuje z kolektivu či přímo školy.

Dále se může jednat o nekooperující kolektiv pedagogů ve škole, který se násilným normativním způsobem pokouší řešit takové chování. Tedy situace selhávající podpory pedagoga.

V neposlední řadě je závažným nedostatkem špatná a příliš pozdní diagnostika, pro část participantů je shodné určité počáteční nastavení ke spolupráci a otevřenost. Ty se ale velmi rychle ztrácí a každá negativní zkušenost již handicap jen prohlubuje za současné absence mechanismů, které by naopak popisované problémy mohly alespoň do určité míry kompenzovat.

5.2.6. Profil „za každou cenu šťastný“

Základní charakteristika

Profil „za každou cenu šťastný“ reprezentuje velmi nesourodou skupinu participantů, jejichž společným znakem je výrazná tendence zažívat jen příjemné pocity a stavy, být šťastný, spojený, nezažívat nic nepříjemného atd. V některých projevech se může překrývat s jinými bližšími profily („prázdná a peníze“ nebo „automedikace“).

Existují dvě typické skupiny v rámci profilu:

- Na jedné straně spektra profilu tyto participanty nic nápadného od jejich vrstevníků neodlišuje. Jsou relativně mezi ostatními nenápadní a projevy sociálně-patologické nebo psychiatricko-psychologické se nevyskytují.
- Na opačném konci spektra se vyskytují participanti s nápadně pasivním životním postojem, absencí koníčků a zálib, neschopní řešit a vyhýbat se konfliktům, s únikovými reakcemi a s tendencí vyhýbat se povinnostem. Celková lhostejnost k věcem a lidem působí až demonstrativním dojmem.

Silná touha vyhýbat se nepříjemným věcem a zažívat nepřetržitě stav vysoké blaženosti a excitovanosti nenarušuje destruktivně běžný princip reality života ve společnosti, nedojde-li k rozvoji silné závislosti.

Z hlediska etiologie se jedná o velmi různorodé důvody úniku od běžného života bez drog. Větší část participantů profilu tvoří dlouhodobí rekreační uživatelé drog. Přání být ve stavu pod vlivem drogy je silné a jsou ochotni obětovat velmi mnoho a mezi ostatními potřebami je staví velmi vysoko, ne-li nejvýše. Nemají jiný způsob dosažení slastného pocitu, který by považovali za plnohodnotný a srovnatelný s účinkem drogy (sport, četba, koníčky). Takové činnosti sice mohou přinášet určité uspokojení a mohou být vyhledávány, ale participanti je nevnímají jako plnohodnotné.

Obvyklý průběh

Rodiče sehrávají klíčovou roli ve dvou různých smyslech.

- Jako vzor a zdroj podobného postoje k životu, který je tak silný a prodchnutý celou rodinou, že ovlivňuje veškerý její vnitřní i vnější život. Významná je poměrně silná hořkost, rezignace, odmítání pomoci, nechuť cokoli dělat, někdy téměř nenávisť k celému světu. Někdy se vyskytuje i mírnější forma, která je charakteristická nenápadným, obtížně ovlivnitelným a uzavřeným chováním a malou ochotou komunikovat.
- Druhou variantou je revoltující postoj dospívajícího člověka v extrémně výkonově zaměřené rodině. Tedy opačná situace, kdy se uvedený pasivní postoj stává nástrojem revolty a vyhranění se vůči

rodičům a jejich životnímu stylu. Objevuje se postoj, že „to“ stejně nejde ovlivnit a že se nedá dělat nic než se snažit si alespoň co nejvíce užít.

Droga má při vstupu do života u této skupiny pozitivní atributy. Rekreační vzorce užívání mohou spíše ve výjimečných případech přecházet v závislost a rizikovější vzorce. Nicméně u určité části participantů vznikne tak velká narušivost, že předpokládané riziko vývoje do rizikovějších forem užívání se jeví jako reálné. Dlouhodobé užívání drog postupně vede k prohloubení popisovaných mechanismů, ústících ve větší a větší nechuť s někým komunikovat o něčem jiném, než sami chtějí. Odmítají cokoli „řešit“ a stahují se do svého vnitřního světa. Omezují styk s okolím na nejnižší možnou míru a přizpůsobují tomu i své prostředí – bydlení, hudbu, přátele, práci, zábavu (stejná místa, stejné vzorce, minimální obměna). Při tomto průběhu se droga stává ústředním prostředkem uvolnění a příjemných zážitků, nebo minimálně přijatelných zážitků.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Mezi nejčastější se řadí: absence koníčků a zálib, špatný vztah k tělu i sobě, pocity méněcennosti, únikové reakce, neschopnost řešit konflikty, vnější „lhostejnost“ (až demonstrativní), vyhýbání se úkolům, partner užívající drogy.

Možnosti včasné identifikace

Možnost včasné identifikace je nízká, či téměř nulová. Důvodem je především volba skupiny drog, kterou jsou halucinogenní látky, kanabis, extáze apod. Pokud si participanté zvolí stimulanty nebo opiáty, je situace pochopitelně jiná vzhledem k možným komplikacím.

Podstatným znakem je neochota a nezájem o pomoc a přesvědčení, že není žádná pomoc potřeba. U vyhraněných forem se jedná o participanty s velmi silnou vůlí a tendencí uniknout za každou cenu do stavů vyvolaných drogou a kteří střízlivý stav považují za nesnesitelný, nepříjemný a nekvalitní. Příležitosti identifikace problému pak může být např. nápadné nahromadění nezvládnutých úkolů a neschopnost je řešit, stále „lavírování“ a úniky před jejich řešením.

Možnosti včasné intervence

Možnost včasné intervence je nejsilněji podmíněna důsledky užívání drogy - sociálními, trestními, zdravotními a psychickými komplikacemi. Jejich množstvím a intenzitou úzce ovlivňují postoj k přijetí nabízené pomoci. Nižší věk participanta znamená obvykle otevřenější a spontánnější postoj směrem k pomoci z vnějšku.

Pokud ale nedojde k zachycení ve škole, setkáváme se s tímto profilem až při výskytu vážných komplikací, což je již zbytečně pozdě.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Za pravděpodobně nejzávažnější komplikující faktory lze označit často se vyskytující nedůvěru okolí a s tím spojené odmítání nových kontaktů a podnětů. To samo o sobě prohlubuje izolaci nebo podněcuje k různým intenzivnějším snahám směrem k partě (většinou s výsledkem dalšího zhoršení stavu).

5.2.7. Profil „prázdná a peníze“

Základní charakteristika

Participant pocházejí z relativně dobrých až výborných sociálních podmínek. Popisují-li své dětství a rodiny, většinou nehovoří o nějakém nedostatku. Sami vnímají, že se jim dostalo všeho, co si „umanuli“ a že po materiální stránce byli (či jsou) dobře zabezpečeni. Pouze v některých případech se lze navzdory vysokému standardu setkat s nespokojeností s tímto stavem. To se ale v širším souvislostech ukazuje jako zástupný problém, protože si participant většinou pojmenuje nedostatek v jiné oblasti jako hmotný nedostatek, jelikož uvažování v této rovině je pro něj bližší a méně konfrontační.

Zajímavým znakem je častý kontrast mezi prvním dojmem a tím, když participant začne hovořit a svých prožitcích a pocitech. Na první dojem působí spokojeně, společensky, bezproblémově, umí se bavit, je okolo něj veselo. Někdy se snaží obklopovat lidmi, pořádá večírky, párty, chodí do zábavných podniků. „Obklopují se lidmi“ tak, jako se někdo může obklopovat starým nábytkem nebo věcmi. Vedle toho je ale znatelný pocit prázdnoty, vyprahlosti, někdy povrchnosti a intenzivního pocitu nespokojenosti. Relativně výrazný je malý zájem o ostatní, o jejich problémy a snaha pochopit je není vůbec. Naopak participant profilu „prázdná a peníze“ je více „zahleděný“ do svých problémů, svého světa a svého vidění věcí. Tato menší citlivost a horší kontakt s okolím není patrná ihned,

naopak z prvního dojmu je patrná sociální obratnost. Ta je ale nástrojem k dosažení vlastních cílů – pobavit se, něco získat, něčeho u druhých dosáhnout.

Díky dobrému chování a sociálnímu zázemí bývají v kolektivu oblíbení a respektovaní s vysokým neformálním sociálním statusem. Ve vrstevnických skupinách bývají vnímáni jako ti, kterým „vždycky všechno projde“ a „rodiče je z toho vysekají“. Jedná se často o rodiny podnikatelské a rodiny tzv. „rychlzobohatlíků“. Typické je, že možnosti, které dává socioekonomický status, jsou využívány úzkoprofilově se zaměřením na hmotné věci (tedy obklopování se věcmi atd.). Lidský vztah je nahrazován vztahem k věci. Absence času tráveného doma a s dětmi nahrazují rodiče nesmyslnými dary (nejdražší auta, hračky). Naopak děti z lépe situovaných rodin, které dokážou „žít“ se svým majetkem, bývají od útlého věku vedeny k hudbě, vzdělání, divadlu, setkávají se s jinými vysoce postavenými lidmi a jejich dětmi apod. Volný čas u nich bývá strukturován a riziko užívání drog je mnohem menší.

Obvyklý průběh

V nižším věku se tyto děti projevují ve vyhocených formách v duchu dvou scénářů:

- První je podobný obrazu profilu „grázl“. Velká živost až živelnost, bezhraničnost a drzé výpady do okolí. Někdy zneužívají své pozice vůči ostatním dětem. Od profilu „grázl“ je ale jednoznačně odlišuje skutečnost, že dokáží odlišit, kde si to „mohou dovolit“ a kde nikoli. Tedy dokáží selektivně prezentovat a jednat dle své potřeby, což je činí mnohem více sociálně přijatelné pro okolí. Určitý stupeň vypočítavosti a někdy i zlomyslnosti a manipulace s okolím je pro tento scénář charakteristický.
- Druhý scénář má méně vyhraněnou podobu. Dítě je spíše klidné, ne příliš nápadné, avšak se všemi atributy patřící k sociální skupině. Vyžadují větší pozornost a jsou ochotny si ji „koupit“. Právě proto, že jejich motivační aparát je nevybičuje k nijak výjimečným činnostem a výkonům, snaží se tento stav kompenzovat právě prostřednictvím věcí a lidí, kterými se obklopují.

Společný oběma scénářům je nízký práh tolerance a adaptability. Hůře snáší nové situace a lidi, kteří jim nesedí, jsou jim nepříjemní apod.

Droga se pro ně může stát prostředkem sociální přitažlivosti a zajímavosti nebo manipulace s okolím. S drogou je vždy spojen ekonomický limit pro uživatele. Právě ten se stává ústředním nástrojem, protože jeho finanční prostředky rozhodují o možnosti, typu, množství a čistotě drogy. Navíc samotná sociální atraktivita participantů tohoto profilu prakticky vždy znamená výjimečné postavení v kolektivu a snadnější přístup k droze.

Důležitá je skutečnost, že v případě problémů s drogou ve škole, nebývají tyto děti postiženy stejně jako ostatní. Tresty po zásahu rodičů mohou být mírněny či jejich dopad rodina snadno sníží (přechod na jinou soukromou školu). Jejich vnímání trestu a možných následků je odlišné od ostatních. Dobří advokáti, zasahující rodina, vlivní přátelé – to jsou velké výhody při kontaktu s policií a soudy.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Některé z nich jsou stejné u všech profilů: špatný emoční kontakt a podpora rodičů, lhostejnost rodičů, příliš volný výchovný styl, uhýbání učitele (špatné hranice), vysoká finanční hotovost, málo či žádné koníčky, povrchní a klouzavé vztahy, dominantní postavení v partě, častý dominantní nezájem o školu, revolty a frázovitá hesla (často bez obsahu, porozumění a skutečného zájmu apod.).

Možnosti včasné identifikace

Již při popisu tohoto profilu byly vyřčeny nejdůležitější znaky, kterých je možné se pro potřeby identifikace držet. Kromě nadprůměrného materiálního zabezpečení je podstatný vztah k těmto věcem. Pro participanty tohoto profilu je charakteristické upnutí se a velký význam věcí v kontextu vztahu k vrstevníkům. Tyto věci se stávají jakýmsi komunikačním prostředkem modelujícím a ovlivňujícím komunikační vzorce a směr komunikace a podílejí se na definování a vnímání pozic a rolí v kolektivu. Pro okolí jsou nápadní svým chováním, kterým se odlišují od ostatních a především samotnými výroky, kterými často přímo a explicitně dávají najevo uvedené skutečnosti, za kterými si stojí. Je to současně nejslabší místo umožňující včasné rozpoznání a diagnostiku: čím sebejistější a bez vnějších hranic jsou, tím rychlejší je průběh a nápadnější projevy a současně snadnější identifikace.

U druhé skupiny participantů profilu „prázdná a peníze“ se zdá být nápadným právě určité stažení, neochota komunikovat, demonstrativně projevované odmítání čehokoli až opovrhování. Ani v této druhé poloze nezůstávají osamocenými jezdci, mají odezvu a podporu v kolektivu nebo v části kolektivu.

Možnosti včasné intervence

Pro možnost včasné intervence mající nějaký úspěch není u participantů tohoto profilu možné uvést mnoho faktorů. Pomoci lze tomu, kdo o pomoc stojí. Motivace a pocit potřeby pomoci je největší překážkou a problémem. Pro participanty tohoto profilu je charakteristický postoj, že žádnou pomoc nepotřebují a ani o žádnou nestojí. Veškeré takové pokusy vnímají nelibě a jako určité omezení.

Zjednodušeně lze říct, že mají většinou problémy se svým okolím s nímž přicházejí do konfliktu a které je zdrojem jimi vnímaných problémů. Oni samotní mají pocit, že problémy, které mají, jsou způsobeny okolními faktory a nikoli jimi samotnými a že problém je v okolí a ne v nich.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Zásadní komplikací je nízká motivace a postoj k problémům, za jejichž původce se participanty profilu nepovažují. Dále je výrazná motivace rodiny případný exces potomka skrýt před okolím (soukromá sanatoria), což zpětně potvrzuje klientům jejich pocit výjimečnosti. To je vzhledem k léčbě kontraproduktivní proces. Možnosti školy jsou omezené díky uvedeným skutečnostem.

5.2.8. Profil „automedikace“

Základní charakteristika

Profil „automedikace“ popisuje skupinu participantů, u kterých byl motiv k užívání drog řešit své problémy. Tento motiv převyšuje všechny ostatní a je ústředním tématem scénáře. Spektrum je široké.

- Na jednom konci spektra jsou jedinci, u nichž je patrná podobnost s profilem „za každou cenu šťastný“. Jejich schopnost snášet frustraci a

neúspěchy je menší a při nahromadění problémů sáhnou k droze. Často se jedná o tlumivé látky – léky, alkohol, opiáty.

- Na opačném konci spektra jsou participanti, kteří vykazují klinické projevy odpovídající konceptu predisponovaných osob k určitým typům poruch. Hlubší deprese nebo osobní problémy (nezvládnuté vztahové problémy) v kombinaci se špatnými výsledky práce, problémy v rodině apod. se mohou stát startovacím mechanismem. Popsány jsou dvě varianty:

- a) nevědomý motiv automedikace před vypuknutím symptomů a zahájení užívání drogy (často s následkem provokace a propuknutí poruchy)
- b) již při probíhající duševní poruše jiné než ve spojitosti s návykovými látkami se objeví velmi silný motiv tyto látky užívat, což často komplikuje průběh a terapii takových poruch (deprese, psychotická onemocnění apod.)

Je zajímavé, že část participantů si díky narušené schopnosti sebereflexe není mnoha svých potíží přímo vědoma a hledají náhradní vysvětlení pro pocity nepohody a nepříjemnosti. U těchto participantů pak nedochází ani k popsání problémů, natož ke spolupráci s odborníky.

Klinický obraz je dán charakterem problémů, kterými participant trpí a na které „nasedá“ užívání drog. U některých z nich dokonce užívání drogy překrývá původní problémy, které byly už tak těžce rozeznatelné. Tím by bylo možné otevřít diskusi nad diferenciální diagnostikou u těchto druhů poruch. Jako významný moment se jeví doba užívání, intenzita a typ drogy na jedné straně a závažnost a stádium rozvoje symptomů na straně druhé.

Obvyklý průběh

Obvyklý průběh je dán oblastí problémů, které ústí do zkušeností s drogou a později k pravidelnému užívání až závislosti. V případě již existujícího onemocnění je velmi vysoké riziko výrazných komplikací a celkové zhoršení stavu v krátkém časovém úseku. Pro tuto skupinu lidí je vysoce riziková i jednorázová aplikace. U skupiny participantů, kteří dříve užívali drogy než u nich došlo k projevům nějaké poruchy, lze jen obtížně určit míru podílu drogy jako

etiologického faktoru. Společným znakem je výrazné a rychlé zkomplikování celkového stavu, pokud je droga užívána dál.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

U profilu „automedikace“ se jedná o tyto faktory: více či méně uvědomované psychické či somatické problémy, nevšímavost rodiny i učitele, náznaky volání „o pomoc“ bez odezvy, odlišné chování od vrstevníků, patologické komunikační vzorce v rodině a rodinná zátěž (výskyt užívání drog v rodině, duševní poruchy a poruchy chování), problémy v psychosexuálním vývoji zejména s navázáním zralého partnerského vztahu.

Možnosti včasné identifikace

Pro každou z identifikovaných skupin existuje odlišná konstelace identifikačních znaků. První skupina participantů (nevědomý motiv automedikace) je obtížně identifikovatelná a v mnoha případech prakticky není možné popsat znaky, kterými by se tito jedinci nějak odlišovali ve specifických a relevantních oblastech od svých vrstevníků. Můžeme maximálně konstatovat, že se jedná o děti, které jsou až extrémně citlivé, špatně snášejí frustraci, obtížně se začleňují do kolektivu, trpí často různými problémy (enurézy, fobie), bývají úzkostné a občas i somatizují. To vše přináší mnoho charakteristických znaků, o které je možné se opřít.

U druhé skupiny participantů tohoto profilu (při již probíhající poruše se objeví motiv užívat drogy) je včasná identifikace snazší. Diagnostické možnosti se opírají o včasnou a kvalitní diagnostiku preexistujících problémů dřív, než dojde ke komplikovanému kombinovanému výskytu spolu s užíváním drog. Jakákoli adekvátní diagnostika a volba intervence je závislá právě na kvalitě diagnostiky těchto preexistujících problémů a nalezení vhodné cesty pro jejich řešení.

Možné komplikace při intervenci

Největší oblastí zdrojů potenciálních komplikací jsou postoje rodiny, přitěžující faktory (málo kvalitních a trvalejších koníčků, problémy v kamarádských a partnerských vztazích apod.) a nepřijaté symptomy

6. Mladiství narkomani ve světle profilů

Na tomto místě přicházím ke třetí fázi zpracování dat mého výzkumu a sleduji faktory, které vedly jednotlivé mladistvé ke zneužívání drog. Podstatou práce v této fázi je hledat specifické konfigurace faktorů a nacházet jejich význam, který pro mladistvého v jeho situaci měly. Jednotlivé faktory nabývají různých hodnot a významů v různých souvislostech a ovlivňují tak události v životě respondentů. Je potřeba zacházet s informacemi velmi citlivě a pečlivě vnímat a sledovat, zda se jednalo skutečně o komplikující faktor, či nikoli. Co je v případě jednoho respondenta výrazně komplikujícím prvkem, může v jiném případě znamenat naopak prvek mající korektivní funkci. Vliv party může znamenat pro „průměrné dítě“ riziko, pro „výkonné dítě“ může mít právě onu zmíněnou korektivní funkci. Úroveň případových studií je zatížena takovým množstvím individuálních odlišností a specifických konstelací faktorů, že je proto možné se snažit nacházet konkrétní „profily“ pro konkrétní respondenty jen do určité míry. Přesto se pokusím vztáhnout charakteristiky reprezentantů k charakteristikám „profilů“ a vyhledat odpovídající „profil“ či kombinaci „profilů“ pro každého z mladistvých narkomanů mého výzkumu.

Ve dvou případech se přirozeně kombinuje několik „profilů“ tak, že nedochází k odklonu od klíčových charakteristik daných „profilů“ (u Ivety se prolínají profily „grázl“ a „automedikace“, u Milana „za každou cenu šťastný“ a „automedikace“). Dva respondenti mají charakteristiky, které odpovídají jednomu jedinému profilu (David profil „grázl“, Radek profilu „průměrné dítě“). Naproti tomu u Lenky a Kateřiny došlo k situaci, kdy bychom jen velmi těžkopádně a ve svém důsledku kontraproduktivně hledali jeden „profil“, do kterého bychom mohli respondentky zařadit. U Lenky se poměrně netypicky projevuje (ale dle mého názoru přeci jen projevuje) několik významných charakteristik profilu „výkonné dítě“. Převažují ale další dva profily, které se již velmi logicky doplňují: „prázdná kapsa“ a „za každou cenu šťastný“. Ještě zajímavější situace je v případě Kateřiny. Její fascinující kazuistiku považuji za případ, který poukazuje na určité hranice vyjmenovaných „profilů“. Dovoluji si předestřít vlastní návrh na jakýsi „nový“ profil, kterého by mohla být Kateřina prototypem.

6.1. Iveta: „na pervitinu jsem taková normální, klidná“

U Ivety se velmi plynule překrývají a doplňují dva profily: „grázl“ a „automedikace“.

S profilem „grázla“ spojují Ivetu problémy s chováním, které se začaly projevovat již v raném věku. Ve škole neměla problémy s učením, ale s impulzivním jednáním, se sníženou schopností autoregulace, s neschopností oddálit svou aktuální potřebu a chtění. Snížená schopnost distribuce pozornosti a špatná krátkodobá paměť (na bázi nedagnostikované ADHD) společně se zvyšujícími se požadavky ve škole, ale především s negativním vlivem jak rodinného prostředí, tak skupiny vrstevníků měla za následek sníženou motivaci k učení a eskalaci výchovných problémů. Spontánně udává, že se stala pro paní učitelku nesnesitelnou, záměrně ji provokovala. Byla nepozorná, živá, nevladatelná. Téměř všichni participantí profilu „grázl“ mají společný prožitek toho, že okolí jejich projevy nechápalo. Namísto zvýšené pozornosti, o kterou dotyčný volal, reagovalo okolí agresivně, vše se snažilo vyřešit kázeňskými postihy a omezeními. To vedlo zákonitě k roztočení spirály bez řešení na konci. Ne jinak tomu bylo v případě naší mladé narkomanky. Pedagogický sbor reagoval neadekvátně a problém odsunul tím, že Iveta byla přesazena do poslední lavice se stejně „zlobivým“ chlapcem. Nebyly na ni kladeny takové nároky jako na ostatní, pedagogové rezignovali a v podstatě ji začali ignorovat, což jen provokovalo další Ivetiny aktivity. Ve škole zažívala často neúspěch a podceňování vlastních schopností, na což byla především citlivá. Tenzi, ve které se často ve škole nacházela, řešila agresivně. Posléze byla Iveta přeřazena do praktické školy.

Vztahové problémy v rodině jsou dalším společným tématem většiny participantů profilu „grázl“. U Ivety je tento problém obzvláště markantní. Nikdy nezažila stabilní, bezpečné, bezpodmínečně přijímající rodinné zázemí. Emoční podpory se jí nedostalo ani od jednoho z rodičů. Matku v podstatě nezná a o otcovu přízeň mnohokrát bojovala s nemalým počtem jeho partnerek. Často zažívala pocit přebytečného člena rodiny. Poslední otcova partnerka se systematicky snažila Ivetu z bytu vypudit a neváhala k tomuto účelu použít nezákonných prostředků, ke kterým se nakonec připojil i otec - týrali společně

Ivetu psychicky i fyzicky. Emoční kontakt hledala u babičky, která ale nedokázala dostatečně kompenzovat absenci vztahové osoby.

Problémy v rodině i ve škole se vystupňovaly a Iveta začala utíkat z domova. Podporu našla v komunitě Rómů a Vietnamců. Tam poprvé zažila pocit přijetí, sounáležitosti a partnerství. Hlavně zde našla lék na dlouhotrvající úzkost a nejistotu - pervitin. V tomto okamžiku se propojuje Ivety profil s profilem „automedikace“. Startovacím mechanismem pro užívání pervitinu byly vztahové problémy v rodině a z nich plynoucí nepříjemné psychické stavy, které umocňoval neúspěch ve škole a odmítání majoritní společnosti. Z Ivety opadl stres a obavy z neúspěchů a nepřijetí, zažívala uklidňující pocity lehkosti a dobré nálady.

Nízká schopnost kontroly a sebekontroly je společná oběma profilům. S tím souvisí i charakter a průběh užívání pervitinu. Protože prvně šňupala pervitin ve věku pouhých čtrnácti let a protože si drogou léčila problémy, závislost na droze vznikla a rozvinula se velmi rychle. Podobný průběh můžeme sledovat i u jiných zástupců obou profilů. Droga totiž okamžitě přinesla žádané ovoce. Iveta se zbavila masivní tenze, ve které se dlouhé roky nacházela, dokázala přirozeně komunikovat a přestala být agresivní. Tvrdí, že nemůže přestat brát pervitin, protože se na něm cítí „normální, jsem klidná. A když jsem bez toho, tak se mi zdá zase takovej divnej svět.“

Při pročitání faktorů, které zvyšují riziko užívání drog u obou profilů, zjišťují, že u Ivety došlo ke kumulaci všech uvedených faktorů: horší sociální podmínky, malá podpora rodiny, neúplná a konfliktní rodina, nevhodný výchovný styl, protipřenos učitelů, pocity méněcennosti, neschopnost řešit konflikty, únikové reakce atd.

Pozdní identifikaci problému, se kterou se setkáváme u představitelů profilu „automedikace“, způsobilo dysfunkční rodinné prostředí v kombinaci s odsuzováním ze strany okolí. Rodina si nevšimla onoho „volání o pomoc“ před začátkem užívání drog a proto není s podivem, že si nevšimla ani změn v chování. Okolí její chování dlouhodobě odsuzovalo a před důvěřivou babičkou dokázala Iveta chytře užívání drog skrýt. Velmi pozdní diagnostika (po roční rozvinuté závislosti) zkomplikovala intervenci. Shrnu-li možné uváděné komplikace znemožňující intervenci obou profilů, musím opět konstatovat, že i v tomto případě došlo k nahromadění všech: pozdní diagnostika, špatná kooperace mezi

pedagogy, nezájem rodičů, absence druhého rodiče, nedostatek koníčků a zájmů, nepřijemné psychické stavy - úzkost, frustrace, neklid.

Iveta v současné době není motivovaná k abstinenci, stav bez drogy je pro ni méně hodnotný a nepohodlný.

6.2. Kateřina: „na všechno jsem se vykašlala a užívala si“

Snažit se Kateřinu za každou cenu „napasovat“ do některého z profilů, bylo kontraproduktivní. Mám-li se snažit skutečně poctivě o zařazení každého z mých respondentů do nejbližšího profilu nebo kombinace profilů, musím konstatovat, že u Kateřiny narážím na hranice a omezení vyjmenovaných profilů. Nedomnívám se, že by zde docházelo k prolínání několika profilů, jako tomu bylo např. u Milana nebo u Ivety. V těchto případech totiž došlo k naprosto logickému prolnutí profilů, aniž bych operovala s částmi profilů, které by byly vytrženy z kontextu. Naopak, původní profily zůstaly zachované a své participanty mohu s čistým svědomím nazvat jejich reprezentanty.

U Kateřiny jsem došla ke zjištění, že má ve svém scénáři cosi (a to velmi věrně) z profilu „za každou cenu šťastný“ a zrovna tak cosi ze scénáře „prázdná a peníze“. Chybí jí ale podstatné charakteristiky těchto profilů, na základě kterých bych ji mohla do zmíněných typologických jednotek „zařadit“. Domnívám se ale, že obě tato „cosi“ by mohli tvořit kvalitativně nový profil, který jsem nazvala „za každou cenu šťastná v prázdně“.

Profil „prázdná a peníze“ předpokládá podstatný význam dobrých sociálních podmínek a s tím souvisejících výhod. Stejně tak jsou podstatné specifické způsoby vztahování se k lidem (v závislosti na dobrých materiálních podmínkách) a k materiálnímu světu. Toto je ona významná složka, která u Kateřiny absentuje.

Co je ovšem u Kateřiny markantní a v projevu nepřehlédnutelné, je první dojem, jaký úmyslně vytváří. Působí bezproblémově, spokojeně, společensky, umí se bavit a lehce navazovat kontakty. Potřebuje být obklopena lidmi, protože jsou pro ni potvrzením vlastní sociální důležitosti. Ono „prázdně“ spatřuji v tom, že Kateřina není schopná navázat bezelstný přátelský vztah, ve kterém by neměla vedlejší úmysly. O ostatní nemá skutečný zájem, přátelství jako takové pro ni není hodnotou. Ve svém počínání ke kamarádům je vypočítavá a často s nimi zlomyslně manipuluje. Např. hovoří o kamarádce, se kterou chodila do hospody.

Kamarádka potratila a od té doby nikam nechodí, ale Kateřině je to jedno, protože už všechny kluky v hospodě zná a může tam chodit sama, tudíž už kamarádku nepotřebuje. Jiný příklad manipulace s okolím je patrný v situaci, kdy se ocitne na okraji skupiny. Sociální status je pro ni důležitý, začne tedy šířit pomluvy o populárnějších členech skupiny a docílí tak vlastní popularity.

Jako mnoho participantů profilu „prázdná a peníze“, je i Kateřina velmi živá. Drzé poznámky a výpady do okolí pro ni nejsou neobvyklé. Je ale sociálně zdatná a dokáže dobře vystihnout okamžik, kdy si může výpad dovolit.

Bytostně potřebuje být za každou cenu šťastná, bavit se, být spokojená. V jejím případě to znamená především dostatek obdivu a sociálního kontaktu. Pokud čelí nepříjemným zážitkům, lze pozorovat dva způsoby vyrovnávání se s nimi. Prvním je únik. Kateřina chodila za školu, kde zažívala neúspěch. Protože má k neúspěchu sníženou toleranci, vůči škole se zatvrdila. Úniku do nemoci využívala v ústavu, kde to byl prakticky jediný způsob, jak se vyhnout škole. Druhý způsob vyrovnávání se se zátěží je aktivní „boj“, který má nejčastěji podobu vykonstruovaných příběhů o zneužívání vlastní osoby. Když zjistila, že jí nevlastní otec „krade“ péči matky, která měla patřit jí, rozhodla se ho falešně obvinil ze zneužívání a tím se ho „zbavit“. Podobně obvinila i švagra, který měl na ní (pro Kateřinu) nepříjemné požadavky, chtěl, aby uklízela apod. Doslova říká, že falešné obvinění ze sexuálního zneužívání „použila proti němu, aby si nedovoloval.“ Když ukradne matce peníze a má čelit nepříjemné konfrontaci, vyfabuluje příběh o loupežném přepadení, při kterém jí údajně peníze ukradl neznámý pachatel.

K droze sáhla z důvodu potřeby bavit se, dosáhnout příjemného prožitku. Zde bych chtěla opět zdůraznit, že příjemný prožitek představuje pro Kateřinu úspěch ve společnosti. Podstatnou roli (jako u většiny profilů), sehrála dysfunkční rodina. Kateřina trpěla nedostatkem pozornosti, péče a emoční podpory ze strany rodičů. Jejich láskou si nikdy nebyla dostatečně jistá a začala hledat kontakt jinde. Sexuální vztahy začala navazovat v útlém věku třinácti let. Tím se dostávám k důležitému faktoru, který ovlivnil výběr druhu drogy. Ne náhodou začala Kateřina užívat tzv. kontaktní drogu extázy. Pod vlivem drogy se nezávazně bavila a seznamovala s mnoha muži, s některými z nich navazovala příležitostné sexuální kontakty. Zažívala obdiv a kompenzovala si tak nedostatek zájmu v rodině.

Povrchní vztahy, lhostejnost rodičů a příliš volný výchovný styl, to jsou faktory zvyšující riziko užívání drog v profilu „prázdná a peníze“. Všechny jsme ve scénáři Kateřiny zaznamenali. I tendence popírat existenci problému a potřebu pomoci je společná Kateřině i respondentům profilu „prázdná a peníze“.

Kateřině nařídil soud ústavní výchovu, což odmítá akceptovat a považuje to za nedopatření, na kterém má vinu okolí. Ona problém nemá, drogy přeci brát nechce a všem slíbila, že bude chodit do školy. Problémy, které byly, se přeci nebudou opakovat. Nepřijala zodpovědnost za své činy a důsledky, které přinesly.

6.3. Lenka: „už v šesté třídě mi sháněla vejšku“

Lenčin případ je zatížen skutečně velkým množstvím individuálních zvláštností a specifických konstelací faktorů. V jejím scénáři došlo k propojení k profilu „za každou cenu šťastný“, „prázdná a peníze“ a lehce netypicky se projeví charakteristiky profilu „výkonné dítě“.

V profilu „výkonné dítě“ se odráží nenaplněné ambice rodičů (u Lenky prarodičů) a očekávání od dítěte, které dítě přijme za své a ze všech sil se snaží je naplnit. Vysokoškolsky vzdělaní prarodiče usilovali o to, aby Lenka začala navštěvovat osmileté gymnázium. Prarodiče z obou stran měli při výchově Lenky hlavní slovo. V Lenčiných možnostech gymnázium bylo, protože úroveň jejich intelektových schopností leží v pásmu horního nadprůměru. „Tahle babička mě cpala na gympl a už v šesté třídě mi sháněla vejšku, na kterou půjdu.“ Až do šesté třídy byla skutečně premiantkou. Potom ale přestala podávat dobré výkony a ambice prarodičů nepřijala za své. Reagovala opačným, revoltujícím postojem. Nástrojem revolty byl pasivní přístup ke všemu. Přestala se učit a docházet do školy, odmítla navštěvovat kurz angličtiny, začala se scházet s partou, potulovat se, utíkat z domova a vést asociální styl života spojeného s drogou. Zde se přibližujeme k profilu „za každou cenu šťastný“.

Na první pohled by se mohli zdát, že k introjektu skutečně nedošlo, a proto není Lenka typickou představitelkou profilu „výkonné dítě“. Není to tak docela pravda. Lenka sice revoltovala, neaspirovala na dobré výsledky ve škole a nepřijala ambici prarodičů ohledně gymnázia. Na druhou stranu přijala vysoké mínění o svých schopnostech a o vlastní výjimečnosti, což v ní prarodiče vydatně podporovali. Lenka má ambice, které jsou poměrně vysoké a možná až nereálné

vzhledem k její závislosti. Již jednou úspěšně složila přijímací zkoušky na střední školu, kam nenastoupila z důvodu recidivy. Poté se měla ve Výchovném ústavu pro mládež vyučit, což odmítla jako ne dost dobré pro ni. Po čtyřech letech na tvrdých drogách stále aspiruje na střední školu (ne na gymnázium, protože „*co kdyby ta vejška pak nevyšla, tak co s gymplem*“) a nechápe, proč by měla se svou inteligencí navštěvovat podřadné učiliště.

Mezi faktory, které zvyšují riziko abúzu drog v profilu „za každou cenu šťastný“, se uvádí mimo jiné i partner zneužívající drogy. To je i Lenčin případ. Přítel ji naučil ve dvanácti letech intravenózně aplikovat opiáty. Sama ale přiznává, že by k tomu došlo i bez něj, protože byla vždy zvědavá, co drogy s lidmi dělají. „Hlavně jsem nechtěla zůstat pozadu“, prozrazuje hlavní motiv. Dostáváme se k podstatnému rysu Lenčiny osobnosti. Je ráda středem pozornosti, potřebuje se předvést a dosáhnout pozitivního ohodnocení. „*Dokážu bejt taková jako hodně mrcha no...nevím, jak to říct. Že ty lidi kolikrát i schválně nasírám, provokuju, dostanu je tam, kam chci. Potřebuju bejt oblíbená, hodně. Potřebuju, aby to nebylo takovýto povrchní. Kolikrát si vymejším hrozný věci...potřebuju, aby mě někdo chválil i za věci, který pro mě nejsou tak těžký. Slyšet, že jsem dobrá. Jednám hodně účelově. Ani je nepotřebuju šokovat, ale spíš je provokuju tím, že vyzdvihávám jejich špatný vlastnosti. Ne, že bych si o sobě vymejšlela, ale hodně ty věci na sobě zmírňuju. Nechci, aby ty lidi věděli, jaká opravdu jsem. Nepřidávám si, ale ubírám si. Že jim kolikrát říkám něco jenom proto, aby se nedozvěděli, že to druhý je horší.*“ Zde je přímo hmatatelná podobnost s ostatními participanty skupiny „prázdná a peníze“: touha po společenském uznání, zřetelná manipulace a vypočítavost, obklopování se lidmi, které využívá k dosažení pocitu vlastní hodnoty. Lenka se netají tím, proč udržovala např. vztahy s ostatními obyvatelkami Výchovného ústavu pro mládež. Nazývá je kamarádkami v uvozovkách, protože je neměla ráda, ale věděla, že když jim občas zavolá, přispějí jí potom na drogy.

Jako pro většinu reprezentantů profilu „prázdná a peníze“ se i pro Lenku měla droga stát prostředkem sociální zajímavosti a přitažlivosti. Oba rodiče nezávisle na sobě shodně spatřují prvotní impulz v potřebě oslnit okolí, být středem pozornosti.

Akcentovaná snaha zaujmout, se projevila podobným způsobem jako u Kateřiny snaha dosáhnout svého. Velmi dovedně a do detailů vymýšlí příběhy o

sobě a o ostatních, které zní naprosto přesvědčivě. Kateřina používala fabulované historky k manipulaci s ostatními, Lenka jimi chce zaujmout. Například vypráví dramatické okolnosti smrti svého přítele předávkováním apod.

I u Lenky sleduji snahu vyhnout se jakýmkoli nepříjemným prožitkům. Lenka dosáhla stavu, který je pozorovatelný u některých lidí z profilu „za každou cenu šťastný“. Nemá jiný způsob uspokojení, který by považovala za plnohodnotný a srovnatelný s účinkem drogy. Nezná jinou možnost, jak dosáhnout uspokojení a příjemného prožitku, který je pro ni jedinou hodnotou. Této hodnotě obětovala mnoho - své tělo (když se prostituovala) a své zdraví (trpí hepatitidou typu C). Sice je v léčbě, ale je to od ní další vypočítaný krok, protože se v zimě nemá kam uchýlit, tak se pohybuje po léčebnách a po ústavech. Nechce se vzdát krásných prožitků na droze a ospravedlňuje se: *„Jenomže mě přijde, že se prošvih ten správnej okamžik. Fakt jsem chtěla před měsícem se vším švihnout. Jenomže teď už je to jiný, teď už mám nějaký tejden odsmažino a nechce se mi přestat. Teď zrovna ne.“* Z Lenčina subjektivního pohledu jí droga stále něco dává. Po letech na heroinu objevila pervitin a baví jí stavy na něm, které jsou tolik odlišné od stavech na heroinu. Čili možnosti intervence jsou značně omezené, vzhledem k mizivé motivaci a komplikaci řadou faktorů.

Faktory, které komplikují situaci obou profilů, se naplno projeví. Miovský uvádí: absenci koníčků, špatný vztah k tělu (projevil se např. při prostituci), demonstrativní lhostejnost (vyhýbá se úkolům, všichni jí shodně označují za mimořádně línou), špatný emoční kontakt s rodiči, rozporuplný výchovný vliv matky a prarodičů, volný výchovný styl matky (chtěla s ní být kamarádka), navazování povrchních vztahů (četné sexuální vztahy, které si nepamatuje), revolta, usilování o dominantní pozici ve skupině.

Kdybych měla pro Lenku vytvořit samostatný profil, měl by stejné výchozí charakteristiky jako profil „výkonné dítě“. Vysoké ambice vychovávajících osob jsou dominantní. Lenka ale reagovala revoltou a místo výkonu naprosto rezignovala. Preferuje příjemné zážitky bez vynaložení úsilí a uvolnění pod vlivem opiátů. Pokračování průběhu jejího profilu by odpovídalo profilu „za každou cenu šťastný“, ovšem pod silným diktátem touhy po společenském uznání dosaženého jakýmkoli prostředkem, který je typický pro profil „prázdná a peníze.“

6.4. David - „já jsem si prostě nenechal nic líbit“

U Davida se projevíly charakteristiky tohoto profilu poměrně přímočaře již v raném dětství. Nejednalo se, jako např. u Ivety, o poruchu chování na bázi ADHD v kombinaci s rodinnými problémy. U Davida byly vztahové problémy v rodině v popředí. Byl nadměrně fyzicky trestán svým otčímem, kterého se bál. Matka se s otčímem rozvedla, protože jí byl nevěrný, což David citlivě vnímal. Dále se projevíly dlouhodobě neurovnané vztahy se starší sestrou. Atmosféru doma vnímal David jako napjatou. Zpočátku reagoval poruchami v chování, ve starším věku již unikl do společnosti kamarádů. Nepříjemnou skutečností je též naprosté zavržení jeho osoby vlastním otcem.

Jak již to u představitelů profilu „grázl“ bývá, měl už z počátku školní docházky problémy s chováním ve škole. Již ve druhé a třetí třídě navštěvoval Pedagogicko-psychologickou poradnu. Snaha řešit poruchy chování zde byla, bohužel nepřinesla žádný efekt, nedošlo totiž k propojení intervence a změně přístupu ve škole a v rodině. Neadekvátní přístup rodičů a vliv závadové party nakonec převládl. Později byl ambulantně léčen na dětském oddělení psychiatrie pro poruchy a nápadnosti v chování. Bohužel se mi nepodařilo z objektivních zdrojů zjistit, co přesně se skrývalo pod nápadnostmi chování. David sám je schopen popsat své chování až od středního školního věku. Např. neváhal nafačkovat učitelce, kterou neměl rád. Jindy z legrace pustil ve třídě hasící přístroj. Je tedy patrné impulzivní jednání a agresivita vůči okolí, které odpovídají prvnímu scénáři v rámci profilu „grázl“. Zajímavou skutečností je možná genetická zátěž k psychiatrickému onemocnění. Z objektivních zdrojů jsem se dozvěděla, že otec se svého času choval podivínsky. Nevycházel z domu a měl pocit, že ho kdosi sleduje. David tvrdí, že má latentní schizofrenii, což je neověřená informace. Pokud by tomu tak bylo, lze se domnívat, že tato závažná diagnóza pravděpodobně přispěla k jeho poruchám chování. Není konec konců až tak podstatná etiologie poruch chování, v rámci své práce se zaměřuji spíše na projevy.

I průběh profilu „grázl“ se s Davidovým scénářem shoduje. Od počátku školní docházky nastaly problémy s chováním, na které postupně nasedaly problémy s drogami. Jako nijak výjimečnou skutečnost uvádí Miovský (2002)

čichání těkavých látek již na základní škole. Byla to skutečně první droga, se kterou se setkal při svých potulkách, na kterých se vyhýbal otci.

Jako většina představitelů prvního scénáře profilu „grázl“, i David začal užívat stimulační drogu – pervitin. Jeho užívání bylo pro okolí skutečně zatěžující. Jeho agresivita a problematické reakce se stupňovaly. David přestal ztrácet poslední zábrany a jak říká „kradl kde mohl“. Je z podivem, že si matka - zdravotní sestra na psychiatrii - nevšimla, že je David pod vlivem omamných látek. I to je jeden z typických faktorů, které komplikují včasnou intervenci u profilu „grázla“. Mám na mysli nefunkční rodinné prostředí, Davidovi nebyla poskytnuta pomoc a podpora, rodiče nebyli ochotni jeho problémy řešit, nezajímali se o něj. Měli další dítě, které potřebovalo jejich péči a Davida otčím maximálně fyzicky potrestal. Snad proto, že byl odmalička považován za problematického a za své chování odsuzován a stigmatizován, nenašel se v okolí nikdo, kdo by poukázal na nestandardní chování. Až po roce a půl, kdy užíval opiáty, prozradil někdo matce, že její syn fetuje. Až tehdy začala matka řešit vzniklou situaci.

Když vstoupila do celého problému sociální kurátorka a matka navrhla nařízení ústavní výchovy, byl u Davida patrný jednoznačný postoj uzavřenosti a odmítání pomoci. Nebyl ochotný vstoupit do kontaktu s jakoukoli institucí a odmítal spolupracovat. To je mimochodem reakce opět velmi typická. U Davida došlo ke změně motivace pod tíhou podmíněného odsouzení za krádež. Ukázalo se, že ne vše je mu tak docela jedno. Otevřel se spolupráci a nastoupil do léčby. Sice byl zpočátku motivován spíše vnější sankcí (zápisem v rejstříku trestů), postupně ale došlo ke zvnitřnění a převzal za léčbu plnou zodpovědnost. Již mu nešlo jen o vymazání záznamu, ale o princip léčby. Velmi ho rozhořčilo, když se dozvěděl, že ostatní v komunitě nedodržují pravidla a rozhodl se odejít. Zde se projevil Davidův žebříček hodnot. Ačkoli Davida ohrožovalo velké množství rizikových faktorů a velmi pozdní intervence, zdá se, že je všechny překonal a dnes úspěšně abstínuje.

6.5. Milan – „já měl chut' odejít z tohodle světa“

Pro Milanův postoj k životu je typická touha po pohodě, klidu a příjemných prožitcích. „*Já jsem takovej ten pohodovej.*“ V praxi to znamená i to, že nemá příliš velké ambice, neaspiruje na vzdělání, chce se cítit příjemně a je ochoten tomu obětovat mnoho. Volný čas tráví pasivně, zájmy nemá vyhraněné. Většinou poslouchá techno a potuluje se s kamarády venku. Není schopen řešit vzniklé konflikty, často reaguje nestandardně. Když se k nim do bytu přistěhoval matky přítel, se kterým Milan nevycházel, docházelo k nekonstruktivním hádkám a nakonec i k fyzické konfrontaci, kterou Milan inicioval. Po krátké době začal nepříjemné situace s matky přítelem řešit odchodem z domu. S matkou v případě neshod přestával komunikovat, což je jeden ze způsobů, kterými reaguje v zátěžové situaci (např. když se dozvěděl o nemoci otce). Rovněž problémy ve škole řešil únikem a vyhýbáním se povinnostem. Celková neschopnost řešit konflikty, pasivní životní postoj, absence koníčků a akcentace příjemných prožitků, mě navedly k profilu „za každou cenu šťastný“. Myslím si, že charakteristiky tohoto profilu u Milana převládají.

Jednou z charakteristik uváděných v popisu profilu „za každou cenu šťastný“, je lhostejnost k věcem a lidem. Domnívám se, že to není postoj, který by byl Milanovi vlastní. Milan byl naopak velice citově zraněn, když ho matka neinformovala o jejím těhotenství. Po zprávě o otcově nemoci byl měsíc ve špatné náladě a s nikým nekomunikoval. Ke lhostejnému postoji k ostatním se Milan, jak se zdá z vývoje reakcí, spíše „propracoval“ pod vlivem drog. Depresivní stavy mu narušovaly potřebu pohody a příjemných prožitků. K droze – pervitinu - sáhl jako po řešení subjektivně nepříjemné situace. Sám tvrdí, že začal fetovat kvůli příteli své matky, kterého nesnesl a začal před ním unikat ven a tedy i fetovat. Na základě tohoto vývoje vidím u Milana souvislost s profilem „automedikace“. Preexistující problémy s depresivní náladou vedly k užívání pervitinu, který ale sekundárně tyto projevy prohloubil, výjimkou nebyly ani suicidální myšlenky.

Oba rodiče sehráli podstatnou roli ve smyslu vzoru postoje k životu. Otec byl vždy pro Milana autoritou. Ovšem Milanovy problémy nedokázal řešit a ani se o to nesnažil. Již při prvních problémech (záškola, krádeže, kouření marihuany) se stáhl a postupně se s ním přestal stýkat úplně. Když ho matka žádala o pomoc, odmítal být nápomocen při řešení výchovných problémů. Milana si do péče vzít

nechce, rezignoval. Matka se zatvrdila vůči svému příteli, který nechtěl, aby dítě donosila, preferoval potrat. Matka si prosadila svou, ale v současné době odmítá jakoukoli finanční pomoc z jeho strany, ačkoli je doplácena státem do výše životního minima. U participantů profilu „za každou cenu šťastný“ můžeme vysledovat životní postoje podobného typu, které se samozřejmě objevily i u Milana. Hovořím o zahořklosti vůči světu („*Mě když se něco daří a je to v pohodě, tak to vždycky nějak spadne. Já už měl kolikrát chuť vodejít z tohohle světa. Nebejt tady.*“), o rezignaci a odmítání pomoci („*Tady jsou mladý terapeuti, co zažili hovno.*“).

Podobně jako u Ivety, přinesl pervitin uvolnění a únik od nepříjemné reality a v krátké době se rozvinula závislost. Vysoké riziko rychlého rozvinutí závislosti patří mezi hlavní rizika profilu „automedikace“. Milan přestal řešit problémy, které se kolem něj děly, prožíval jen příjemné stavy na pervitinu. Touha po pohodě a klidu byla tak veliká, že dokázal i čtyři dny v kuse fetovat, aby zabránil nepříjemnému stavu po vyprcháání drogy z těla. Došlo k prohloubení výše popsaných únikových tendencí. Taktéž se prohloubila jeho nechuť komunikovat a jakkoli reagovat na problémy okolo něj. Zpočátku byly reakce sice neadekvátní, později převládla rezignace a nezájem. Tyto reakce se řadí mezi charakteristické pro obvyklý průběh u profilu „za každou cenu šťastný“.

O užívání drog se matka dověděla na základě důsledků, které přinášelo Milanovo zneužívání pervitinu - ztráta finanční hotovosti a cenných předmětů z domácnosti, absence ve škole, nekomunikativnost. V charakteristikách profilu „za každou cenu šťastný“ se uvádí, že čím větší je intenzita a množství těchto projevů, tím horší bývá přijetí nabízené pomoci. Milan skutečně odmítal veškeré snahy okolí. Přestal docházet k psychologce, odmítal kontakt se sociální kurátorkou apod. Situace nakonec vyústila v nařízení ústavní výchovy.

Milan podstoupil léčbu, protože mu byla v podstatě nařízena soudem. Zde došlo ke komplikaci, která není u profilu „automedikace“ výjimečná. V rámci léčby se neřešil jeho preexistující problém - depresivní nálady. Volba vhodné intervence u lidí, kteří se sami snažili vyléčit již dříve existující problémy drogou, je závislá právě na kvalitě diagnostiky těchto preexistujících problémů. Dále samozřejmě závisí na nalezení vhodné cesty pro jejich řešení. Zvládnout a přijmout symptomy preexistující poruchy je klíčové na cestě k pochopení tzv. „nasedajících“ problémů. Milan po absolvování několika měsíců v léčbě je opět

blízko depresi. Jeho vztah se slečnou nevypadá příliš nadějně a sám dodává, že „*by bylo zase všechno v háji*“, pokud by vztah nevyšel.

U Milana se tedy prolínají dva profily: „za každou cenu šťastný“ a „automedikace“.

6.6. Radek – „*akorát chyběl někdo, kdo by mě pořádně zkrotil*“

Popisovaný soubor charakteristik typologické jednotky „průměrné dítě“ nasedá na Radkovy charakteristiky až překvapivě přesně. Ačkoli u většiny respondentů mého výzkumu se profily přirozeně kombinují a doplňují, domnívám se, že Radka mohu s klidem označit jako reprezentanta jediného profilu, profilu „průměrné dítě“.

Přestože Radkovi zemřel v útlém věku otec, lze jeho rodinné prostředí označit za průměrné v rámci širší společenské normy. Absence jednoho rodiče v rodině není neobvyklá, navíc byla dostatečně kompenzována prarodičem. Smrt otce byla rodinou dobře „zpracovaná“. Když má Radek popsat svou rodinu, jen bezradně krčí rameny a dokola opakuje, že „*byli taková normální rodina. Nic zvláštního.*“

Ve škole zpočátku špatně prosperoval. V mateřské škole zůstal o rok déle, prý proto, že neuměl vyslovovat hlásky „r“ a „ř“ a první třídu základní školy opakoval. V dalších ročnících základní školy se stal z podprůměrného žáka žák průměrný. Jeho výkony výrazně nevyčnívaly ani jedním směrem. Se spolužáky vycházel bez problémů, stýkal se s nimi i mimo školní prostředí. V profilu „průměrné dítě“ se převážně setkáváme s osobami, které jsou snadno ovlivnitelné okolím. Radek byl v rámci vrstevnické skupiny výrazně submisivní a ovlivnitelný, s tendencí přizpůsobovat se nápodobou a podléhat sociálně silnějším jedincům.

Trávení volného času bylo ovlivněno potřebou odreagovat se a uvolnit se, preferoval pasivní zábavu - play station, poslech hudby. Koníčky byly totožné s koníčky jeho vrstevníků. Jedinou výjimkou byl fotbal, který hrál pět let závodně. Objevila se ale zdravotní komplikace, když ji překonal, nebyl dostatečně motivován k vynaložení většího úsilí, aby se mohl navrátit na své původní místo v mužstvu. „*Protože jsem nemoh vlastně půl roku hrát, tak jsem se na to pak vyprd.*“ Zde je patrná společná charakteristika mnoha reprezentantů profilu

„průměrné dítě“: nízká výkonová motivace, nízká cílevědomost a aspirační úroveň.

První zkušenost s drogou učinil se zkušenějším kamarádem, jehož nabídku nejprve odmítl, ale během patnácti minut podlehl a poprvé čichal toluen. V následujících osmi měsících již fetoval s partou kamarádů, které se rekrutovali z čichačů toluenu v okolí bydliště. V té době se přestal kamarádit se spolužáky a situace ve škole se celkově zhoršila. Podlehl novým kamarádům natolik, že přestal do školy docházet a osmou třídu musel opakovat. Způsob trávení volného času zůstal pasivní, jen se změnil obsah. Nová parta ho naučila čichat toluen, což probíhalo většinou ve sklepích, na půdách nebo v prázdných bytech. Společně si zde navozovali po vlivem toluenu halucinace a po krátké době obvykle ztratili přehled o čase a prostoru.

Většina reprezentantů profilu „průměrné dítě“ se prozradila před rodinou „nešťastnou náhodou“ nebo „chybou“ v podobě předávkování apod. Podobně i u Radka došlo k „nehodě“, díky které matka pochopila, že syn fetuje. Doba před prozrazením se prodloužila díky protektivní a benevolentní výchově matky. K jeho prohřeškům byla shovívavá a nedůsledná, Radek měl velký prostor pro užívání drog. Několikrát z něj sice cosi podivného cítila, ale pokaždé důvěřovala synovu tvrzení, že se jedná o alkohol. Při nemoci byl ale Radek ve svém počínání neopatrný a foukal toluen z igelitového pytlíku na půdě a díval se při tom z okna. V této chvíli ho matka spatřila.

Snaha rodiny utajit před světem cokoli, v čem by se mohli od ostatních odlišovat, je patrná z naprosté tabuizace trestního stíhání Radkova bratra. Dokonce ani v rodině se o něm „jakoby nevědělo“. Z obavy ze společenské stigmatizace se matka nenechala přesvědčit doporučením sociální kurátorky, aby podala návrh na vydání předběžného opatření a dala syna léčit. Raději uvěřila synovi, že zvládne abstinovat bez pomoci. Obavy z jinakosti a potřeba uniformity je obvyklá v rodinách dětí tohoto profilu. Abstinovat se ale nepodařilo a předběžné opatření bylo vydané, Radek nastoupil do Diagnostického ústavu pro mládež.

Prostředí a okolnosti, které vedly k užívání drog u Radka, jsou takřka ukázkové pro profil „průměrné dítě.“ I průběh užívání a způsob prozrazení se shodují s největší částí participantů zmíněné typologické jednotky. Na rozdíl od většiny mých respondentů nenastaly v Radkovo případě komplikace při

intervenci. Jak jsem několikrát zmínila, Radek je výrazně ovlivnitelný sociálně dominantnějšími jedinci. Podstatný podíl na úspěchu intervence měla silná vůdčí osobnost staršího bratra. Ten je Radkovi pozitivním vzorem, kterého následuje. Velkou komplikací bývá u participantů profilu nezajem rodiny, horší emoční kontakt a celkově malá podpora dítěte. I v tomto ohledu měl Radek štěstí, rodina ho podpořila a nezavrhlá. Tím, že byl Radek vytržen z prostředí své party narkomanů, došlo k omezení jejich vlivu, který byl nahrazen pravidelným kontaktem s bratrem. Ten žil v Praze, kam byl Radek poslán do Diagnostického ústavu pro mládež a posléze i do Výchovného ústavu pro mládež. Radek je motivován a úspěšně abstinuje, intervence zřejmě splnila svůj účel.

7. Závěr

Na závěr bych chtěla zdůraznit důležitý moment v mé práci. Díky vynikající spolupráci s mladistvými a s ústavy, ve kterých se nacházeli, jsem mohla zmapovat a pochopit život mladistvých v širších souvislostech. Vytvořila jsem detailní kazuistiky, které byly základem pro třetí fázi této práce, ve které jsem sledovala vývoj a vliv nejvýznamnějších rizikových faktorů z hlediska užívání drog a kterou považuji za nejdůležitější část svého výzkumu. Při sledování etiologie vzniku a vývoje zneužívání drog jsem vycházela z konfigurací faktorů. Samostatný, izolovaný faktor jako takový nemá příliš velkou výpovědní hodnotu. Naopak, nabývá různých kvalit v různých konfiguracích, které jsou u jednotlivých mladistvých odlišné, charakteristické a nezaměnitelné.

Příkladem toho, jak odlišně mohou na první pohled stejné faktory za různých okolností působit, je v případě Ivety a Radka absence jednoho rodiče. Faktor absence jednoho rodiče je označován jako rizikový mnohými autory (Nešpor; Csémy 1992, Kalina 2003, Vondrka 2004). Iveta vyrůstala od čtyř let bez matky, Radek od stejného věku bez otce. Ivety otec vystřídal mnoho dalších partnerek, se kterými Iveta bojovala o jeho přízeň. Jeho nové partnerky Ivetu nepřijímaly a ta často zažívala pocit přebytečného člena v rodině, byla jimi (a nakonec i otcem) fyzicky i psychicky týrána. Vlivem nedostatečné péče v rodině a nedagnostikované ADHD zažívala opakované neúspěchy ve škole, začaly se objevovat problémy v chování. Vztahové problémy v rodině a z nich plynoucí nepříjemné psychické stavy (úzkost, neklid), které umocňoval neúspěch ve škole a odmítnutí ze strany majoritní společnosti, měly za následek úteky do komunity Rómů a Vietnamců. Tam byla konečně přijata jako partner a tam také začala brát pervitin. Tedy v případě Ivety byla absence jednoho rodiče vlivem dalších faktorů (otcovy přítelkyně, ADHD, poruchy chování, psychické stavy) výrazně komplikujícím prvkem. U Radka byl faktor absence jednoho rodiče zasazen do zcela odlišné konfigurace dalších faktorů. Nepřítomnost otce byla dobře kompenzována prarodičem a později silnou vůdčí osobností o deset let staršího bratra, rodina se více semkla a vytvořila Radkovi bezpečné a milující prostředí. Když se rodina dozvěděla, že čichá toluen, došlo sice k mnohým konfrontacím, ale celkově ho rodina podpořila a nezavrhlá. To znamená, že tentýž faktor v úplně jiném rámci nabyl podstatně odlišné kvality. Z toho vyplývá, že nemůžeme automaticky označit absenci rodiče za faktor vzniku závislosti, pokud se zrovna u

narkomana nachází. Je třeba pečlivě sledovat všechny okolnosti a zvažovat jejich význam.

Podobný jev je patrný v případě Kateřiny a Davida. U obou je přítomen nevlastní rodič, kterého nepřijali. Opět se jedná o rizikový faktor, který je v obou případech v jiné konfiguraci a proto i scénář, který faktor ovlivňuje, je odlišný. Kateřina neměla ve své matce nikdy potřebnou oporu v životě. Nebyla si její láskou jista, nedostávala od ní dostatečnou emoční podporu. Zároveň na ní byla silně citově vázána. Ve chvíli, kdy se do rodiny přistěhoval matky nový manžel, začala utíkat ke svému biologickému otci, u kterého hledala podporu, bohužel marně. Začala žárlit na nevlastního otce, kterému matka věnovala větší péči a více času než jí. Začala vyvolávat konflikty a neváhala ho obvinít, že se jí snažil zneužívat. Pod tíhou stupňujících se problémů zažádala matka o rozvod. Kateřina tedy bojovala o matku a o její přízeň, neváhala použít jakéhokoli prostředku, aby dosáhla svého. David svého otčíma upřímně nesnášel, protože ho nadměrně fyzicky trestal. Prý se snažil, aby z Davida „něco bylo“ a učil se s ním, David ho ale odmítal. Protože nechtěl svého otčíma potkávat, přestal se zdržovat doma a potuloval se raději venku s kamarády. Čas si krátil braním drog. Reagoval naprosto odlišně, zvolil únik, nechtěl konfrontaci jako Kateřina. Utekl tak od celé rodiny, se kterou začal mít taktéž problémy a začal brát drogy. Na příkladě těchto dvou odlišných reakcí na stejný rizikový faktor, kterým je nevlastní rodič, lze opět dokumentovat důležitost specifických okolností. Stejný faktor v jiném kontextu zásadně ovlivní další události ve scénářích, které se odvíjí úplně odlišným směrem.

Tedy, po vytvoření podrobných scénářů (kazuistik) jsem sledovala celkovou konfiguraci vlastností a faktorů, které ovlivňovaly mladistvé v jejich směřování k drogám. Potom jsem přistoupila k práci s tzv. „profily“, typologickými jednotkami, které byly vytvořeny právě na základě specifické konfigurace faktorů, které se v základních charakteristikách vzájemně podobaly (Miovský 2002).

Existuje 7 „profilů“ drogově závislých, které představují odlišné kombinace psychosociálních faktorů vzájemně ovlivňujících rizikové chování mládeže vzhledem ke zkušenosti s drogou a souvisejícím rizikovým chováním. Tyto „profily“ jsem tedy postupně vztahovala k jednotlivým kazuistikám a sledovala, zda mám ve svém vzorku respondentů představitele „profilů“. Byl to

kreativní proces, ve kterém jsem musela pozorně zvažovat význam jednotlivých faktorů ve vzájemných souvislostech. Bez velmi podrobných kazuistik bych k tomuto procesu ani nemohla přistoupit, chyběly by mi klíčové informace. Obsah šesti kazuistik byl skutečně velmi pestrý a práce s nimi ve vztahu k profilům nejednoduchá a zajímavá. Většina scénářů respondentů výzkumu měla specifické charakteristiky, které se shodovaly se scénářem některého z „profilů“ nebo se objevily v kombinaci „profilů“.

Ve výzkumu jsem chtěla především ukázat důležitost specifických a jedinečných konfigurací vlastností, situací, postojů, zkušeností, vztahů a dalších faktorů, které mohou, ale nemusí působit jako rizikové vzhledem k užívání drog u mladistvých.

8. Literatura

1. ARTERBURN, S.: *Drogy klepou na dveře: výchova, prevence, léčba*. Brno: Nová naděje, 2001
2. ČERMÁK, I.: Myslet narativně: Kvalitativní výzkum „on the road“. In Čermák, I. & Miovský, M. (Eds): *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Sborník z konference*. Tišnov: SCAN, 2002, s. 11-25
3. HAJNÝ, M.: *O rodičích, dětech a drogách: drogy a jejich účinky, rizika zvyšující užívání drog, léčba, problémové situace*. Praha: Grada, 2001
4. HELLER, D., SEDLÁKOVÁ, M., VODIČKOVÁ, L.: *Kvantitativní a kvalitativní výzkum v psychologii*. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 1999
5. HORT, V., HRDLIČKA, J., MALÁ, E. a kol.: *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000
6. CHRZ, V.: *Možnosti narativního přístupu k autobiografickému rozhovoru*. Bulletin PsÚ. 9, 2003, s. 21-57
7. KALINA, K. a kol.: *Drogy a drogové problémy 2*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003
8. KOUDELKOVÁ, A.: *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing, 1995
9. KRÁLOVÁ, J.: Specifika sociální práce s delikventní mládeží. In *Sborník ze IV. Konference sociálních pracovníků v ČR: Delikvence, kriminalita a sociální práce*. Praha: MPSV ČR, 1994, s. 37-40
10. MATOUŠEK, O. a kol.: *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003
11. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998
12. MATOUŠEK, O.: *Ústavní péče*. Praha: Slon, 1999
13. McADAMS, D.P.: *Power, Intimacy and the Life Story. Personological Inquiries into Identity*. New York: The Guilford Press, 1988
14. McDAMS, D.P.: *The Stories we Live By. Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow and Company, 1993
15. MIOVSKY, M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006
16. MIOVSKY, M.: *Možnosti a meze metod rychlého posuzování (rapid assessment) v adiktologickém výzkumu*. Disertační práce. Olomouc, 2002

17. NEŠPOR, K., CSÉMY, L.: *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Národní centrum podpory zdraví, 1992
18. NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PERNICOVÁ, H.: *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. Praha: Portál, 1999
19. NEŠPOR, K.: *Návykové chování a závislost*. Praha: Portál, 2000
20. NEŠPOR, K.: „*Průchozí drogy*“: *co by měli vědět rodiče a další dospělí, kteří se starají o děti a dospělé*. Praha: Fortuna, 2002
21. PALM, R.: *Globální přístup k drogové problematice*. Krátké shrnutí semináře. Praha 25.-27.9. 1996
22. PIPEKOVÁ, J. a kol.: *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998
23. PRESL, J.: *Drogová závislost: může být ohroženo i Vaše dítě?*. Praha: Maxdorf, 1995
24. PRESL, J., DOUDA, I.: *Negativní jevy – drogová závislost*. Praha: Horizont, 1986
25. RAUCHFLEISCH, U: *Doprovázení a terapie delikventů*. Brno: Podané ruce, 2000
26. ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol.: *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1997
27. ŘEZNÍČKOVÁ, M.: Kriminalita dětí, mladistvých, její vývoj, příčiny a způsob řešení. In *Sborník ze IV. Konference sociálních pracovníků v ČR: Delikvence, kriminalita a sociální práce*. Praha: MPSV ČR, 1994, s. 33-36
28. ŠTABLOVÁ, R.: *Drogy, kriminalita a prevence*. Praha: Policejní akademie, 1997
29. VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999
30. VÍTKOVÁ, M. a kol.: *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998
31. VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence*. Praha: Portál, 1992
32. VONDRKA, J.: *Smrt jménem závislost*. Praha: Portál, 2004
33. Zákon č.359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí
34. Zákon č.218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně zákonů
35. Zákon č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

36. Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině

37. ŽÁČKOVÁ, A: Možnosti léčení fetujících dětí do patnácti let. In *Sborník ze IV. Konference sociálních pracovníků v ČR: Delikvence, kriminalita a sociální práce*. Praha: MPSV ČR, 1994, s. 45

Ústřední knih.Pef UK

2592063285